

VIGILIA

1976
április

Boda László:

Húsvét és Evolúció

Hédervári Péter:

**Természeti jelenségek
Jézus halálakor**

Doromby Károly:

**Az evangélium szabadság-
eszménye**

Hans Küng:

**Van-e még értelme az
istentiszteletnek?**

Magyar Ferenc:

**A keresztény látóhatár
— itthonról**

Szabó Ferenc SJ:

Henri de Lubac 80 éves

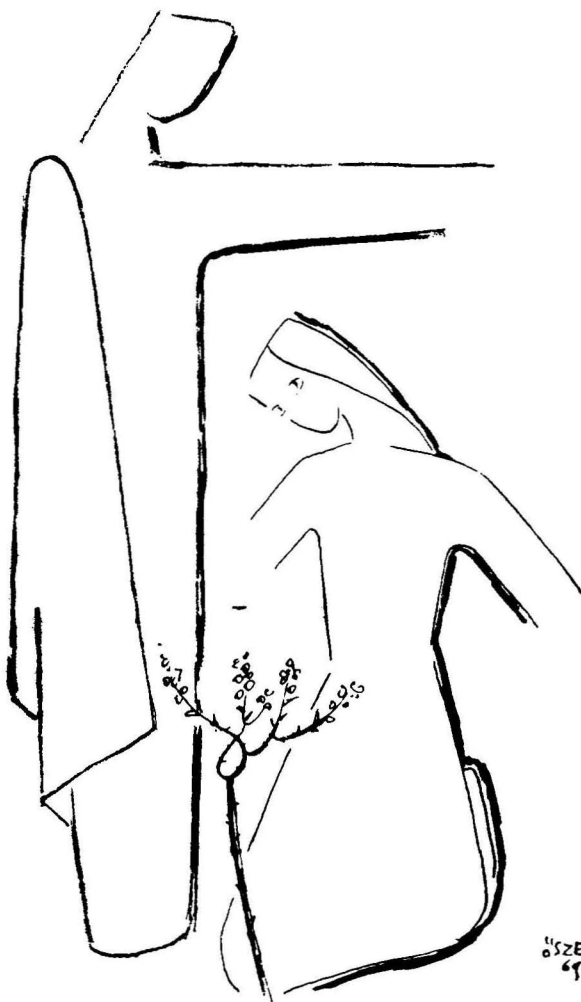
Pogány János:

**Miért nehéz a
matematika?**

Latinovits Zoltán:

A Bagó story

Rába György, Galambosi
László és Greguss Sándor
versei

ÓSZE
69

Ósze András grafikája

BODA LÁSZLÓ	Húsvét és Evolúció — — — — —	217
DOROMBY KÁROLY	Az evangélium szabadságeszménye — — — — —	223
HANS KÜNG	Van-e még értelme az istentiszteletnek? — — — — —	231
MAGYAR FERENC	A keresztény látóhatár — itthonról — — — — —	236
SZABÓ FERENC SJ	Henri de Lubac 80 éves — — — — —	240
HÉDERVÁRI PÉTER	Természeti jelenségek az ókori Palesztinában Jézus halálakor — — — — —	246
POGÁNY JÁNOS	Miért nehéz a matematika? (2) — — — — —	251
RÁBA GYÖRGY	Éberálom, Epilógus a Szentivánéji álmhoz, Zörgetés Zuboly ablakán, Kéz láb szem (versek) — — — — —	256
LATINOVITS ZOLTÁN	A Bagó story (IV.) — — — — —	257
VASADI PÉTER	Somogyi Győző — — — — —	264
GALAMBOSI LÁSZLÓ	Győzelem, Kálvária (versek) — — — — —	265
GREGUSS SÁNDOR	A halottak békés nemtörődomsége számomra már elviselhetetlen (vers) — — — — —	269
K É P E K	Somogyi Győző grafikái a 250. oldalon, a műmellékleten és a hátsó II. borítón, Till Aran munkája a 250. oldalon.	

DOKUMENTUM

A ferencesek szécsényi iskolája (Prokopp Gyula)— — 266

NAPLÓ

Haraszti Éva: „Hitünk és életünk” — 270; Siki Géza: „Nap a napon, és év az éven” — 272; Nádas Péter: Az ifjú W. újabb szenvedései — 274; D. I.: Új művészeti könyvek — 276; R. L.: Új lemezeink, Lexikonok a zenéről, Haydn összes zongoraművei I. — 278; Tóth Sándor: Musica Hungarica, Koncertek — 280; H. B.: Robert Bresson új filmje — 284; Tájékozódás — 285; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 287; A Vigilia hírei — a hátsó I. borítón; Az ausztriai és a magyarországi ateizmus helyzetelemzése — a hátsó II. borítón.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 11.80 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 12.— Ft. Előfizetés: egy évre: 140.— Ft, félévre: 70.— Ft, negyedévre: 35.— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

HÚSVÉT ÉS AZ EVOLÚCIÓ

„Képtelen vagyok hinni bármiféle üdvösségben, ha tudom, hogy az ember teljesen meghal — írja levelében egy fizikus. Aztán így folytatja:” ...megyünk-megyünk egyre előre, igyekszünk szórakozások és álarcok mögé bújni, hogy ne lássuk, ami közeleg. Szerelem, munka, család, vállalkozások... megannyi kendő csupán a halálraitelt szemén”; márpedig „mindnyájan halálra vagyunk ítélve.” A levél sorai sejtetik azt a föltételezést, hogy az emberiség talán hosszabb időre is életképes még. De ez nem oldja meg a problémát. „A világnak nincsen üdvössége az egyén üdvössége nélkül.” A levél írója tisztelettel és elismeréssel szól a keresztényekről, akik hinni tudnak Húsvét misztériumában: „Valaki legyőzte a halált, Jézus föltámadt”. Feltámadása a keresztény remény alapja. A levél így folytatódik: „Milyen csodálatos volna, ha sikerülne bizonyítani a végleges életet — a nem keresztények számára is!”¹

Teilhard de Chardin nagyszabású vállalkozása épp erre irányul: írásaiban világvizsgálója alapján megpróbálja megsejtetni a hívő emberekkel és a tájékozódókkal, mit jelent voltaképpen Húsvét* titka az Evolúció szempontjából. Gondolatai mintha válaszolni akarnának azokra a kérdésekre, melyek a fentebb idézett levél soraiból kiolvashatók.² Egyúttal pedig termékeny reflexiót indítanak meg bennünk, amikor ezzel a nagy jelentőségű kérdéssel foglalkozunk. Mert nem kétséges, hogy a keresztény hit mai értelmezése szerint Húsvét titkának lényeges köze van az Evolúcióhoz.

A félreértett Húsvét. Miért bizonyul mégis a húsvéti esemény sok keresztény számára olyan megfoghatatlannak? Miért hárul a húsvéti katekézissel olyan nehéz feladat a hitoktatóra?³ Miért hangzanak a húsvéti üzenet szavai gyakran úgy, mintha pusztába kiáltó szavak lennének? Miért fogadja az örömhírt értetlenül annyi ember, akinek pedig meg kellene éreznie, hogy itt végső sorsáról van szó?

A hiba nem a Szentírásban van. Erdemes volna egyszer beható lélektani elemzésnek alávetni a húsvéti eseménnyel foglalkozó mondatokat, akár a kritikus szellem nagyítólencséjével is. A Szentírás nem vallana szégyent. Melyik nagy író tudná például hitelesebben ábrázolni azokat a Feltámadással való találkozásokat? Az apostolokat, akik meglepetésükben egyszerűen elfelejteneik köszönni Jézusnak, sőt visszaköszönni is... Vagy Magdolnát, akinek — éppen csak felvillantott — viselkedés-reakciója ugyanolyan hiteles, mint megszólításának személyes melegsége („Mester” — mondták Jézusnak a férfiak; „Rabboni”, azaz „En Mesterem” — mondja Magdolna)⁴ — És ki tudná elfelejteni Pál apostol meggyőző szavait, melyeket egész életével és halálával támaszt alá: „Ha Krisztus nem támadt föl, hiábavaló a ti hitetek”;⁵ továbbá: „Halál, hol a te győzelmed? Halál, hol a te fullánkod?”⁶

Nem a Szentírásban van tehát a hiba, hanem bennünk. A mi erőtlen hermeneutikánkban, a szűkös látókörben, ahogyan Húsvét üzenetét értelmezzük. Teilhard világosan látja ezt: „Igen sokat bajlódunk azzal, hogy a Föltámadást hitvédelemre használható és pillanatnyi eseménynek tekintsük, mintha csupán valamiféle egyéni bosszúja volna Krisztusnak a sír ellen”.⁷ Még ma sem ritka az, hogy úgy állítjuk be a föltámadást, mint Jézus legnagyobb csodatettét. Hány olyan keresztény akad, aki a húsvéti esemény megítélésénél a maga kicsinyes gondolkodásának foglya marad (s ebben talán az igehirdetés sem egészen hibátlan). Észreveszi, hogy amit Jézus megjövendölt teste templomának fölépítéséről, az a Szentírás szerint meg is történt a harmadik napon.⁸ Jézus tényleg nem mondott valótlan. Ezzel rendben is van a dolog. Sőt olyan keresztény is akad, aki — megint csak a maga kicsinyes pszichológiáját kivéve — valamiféle „csakazértis” gesztusnak fogja föl a történeteket. Szinte hiányolja a Szentírásból azokat a szavakat, melyeket ő adna Jézus ajkára az elítélőivel való drámai szembesítés során: „Íme, ti keresztire feszítettetek engem, és én mégis élek! Itt

*A szimbolikus kiemelés érdekében nagy kezdőbetűvel.

vagyok. Nézzetek meg jól, és reszketsetek! Ugye mégis nekem volt igazam?!” Krisztus pedig nem méltatta arra ellenségeit, hogy megjelenjék nekik. Apostolainak sem támad szigorú szavakkal (holott elhurcolásakor nem viselkedtek valami bátran). Ezt mondja nekik: „En vagyok. Ne féljetek”.⁹

Az említett szűkös szemléletmód nem engedi kibontakozni előttünk Húsvét igazi jelentőségét. „Pedig a feltámadás egészen más valami, és sokkal több ennél”¹⁰ — figyelmeztet Teilhard. S megállapítása ma is időszerű, amikor túl sokat foglalkozunk azzal a problémával, mennyiben mondható történelmi eseménynek a feltámadt Krisztus megjelenése, ha egyszer ő túl van a tér és idő dimenzióin.

Mi az tehát, amire a húsvéti üzenet mai értelmezésének elsősorban kell irányulnia, ha valóban meg akar felelni a korszerű hermeneutika igényeinek? Az, amit Teilhard a maga terminológiájával így fejez ki: „Krisztus feltámadása világrendítő esemény: azt jelzi, hogy Krisztus végleg kezébe vette azt a hatalmat, hogy egyetemes Középpontként hasson”.¹¹ Gál Ferenc így mondja el ugyan ezt: Krisztus feltámadásával „a világegyetem mély dimenzióiban minden más hatalmat felülmúló tényező lett”.¹² Krisztus tehát átvette az Evolúció irányítását, és az átszellemült lét első hírnöke lett egyben. Szokatlanul tűnő mai hasonlattal azt mondhatjuk: mintegy bemutatót tartott az eszkatologikus jövőből, amely hitünk szerint az emberi fejlődés befejező korszaka lesz. — Egy bemutató mindig érdeklődést kelt az emberekben, még akkor is, ha csupán a következő év ruhadivatjáról van szó. Mennyivel izgalmasabb volna ennél, ha a nagy nyilvánosság előtt megrendeznék például a jövő emberének bemutatását, aki a Kozmosz más tájairól jött, olyan technikai kultúra képviselője, amely több évszázaddal a miénk előtt jár. — A feltámadt Krisztus a legtávolabbi jövő, a végső beteljesülés eszkatologikus hírnökeként jelent meg az apostoloknak. Annak számára, aki ma hisz benne, megjelenése futurológiai szenzáció. Figyelemre méltó, ahogyan Jézus lényében a szellem teljesen uralkodik a testen (Szent Pál „szellemi testnek”¹³ mondja), s ahogy a legtermészetesebben áthatol a zárt ajtókon (a megdicsőült test tulajdonsága ez). S ha mindehhez hozzávesszük, hogy a titokban mi is érdekelték vagyunk, akkor végképp nem értjük az emberi közönyt. A hívő ember nem maradhat érdektelen, ha bizalmát valóban Krisztusba helyezi. Az örömhír vivője pedig meg kell értse korunk sajátos helyzetét, amelyben különös jelentőséget nyer Húsvét és az Evolúció kapcsolata.

Az Evolúció három korszaka és a befejezés előjelei. Chestertonnak van egy érdekes elképzelése *A kereszténység paradoxonaiban*, amikor érzékeltetni próbálja Földünk rejtett szabálytalanságait. Kérdése ez: mit észlelné egy „holdbéli matematikus”, aki szakszerűen és kívülről vizsgálná földgolyóinkat s annak lényeit? Milyen rejtett szabálytalanságokat venne észre, kezdve az enyhén elliptikus pályával és a Föld behorpadt sarkaival, egészen a szív baloldali elhelyezkedéséig? — Számunkra más kérdések vannak fenntartva. De azért mi is fölvehetnénk képzeletben egy „holdbéli megfigyelőt”, hogy Földünkön az Evolúciót ellenőrizze. Föltevésünk szerint „mindössze” néhány milliárd évvel kellene rendelkeznie, és persze megfelelő technikai eszközökkel (például egy óriási hatóképességű távcsővel). Az asztronauták színes fotói — éppen holdközelből — bizonyos értelemben ebből adnak ízelítőt. Előnyük az, hogy összefüggő képet közölnek Földünk felszínéről.

A feltételezett „holdbéli megfigyelő” mindenekelőtt megfelelően tudományos fogalmat alkotna magának Földünk állapotáról, mielőtt megjelenik rajta az élet. Aztán észlelné azt az egyre nagyobb változást, mely az élet megjelenésével és elterjedésével lassan átalakítja a Föld színét (gondoljunk csak a geológiai óskor flórájára, növényvilágára). Valami olyan arányú változás lenne észlelhető, amit kissé merész szavakkal a „biológia húsvétjának” lehetne nevezni. Az élet ugyanis nem csupán „ráépül” az anyagra, nem is pusztán „beköltözik” abba. Lényegesen többről van szó. Az élet megjelenésével az anyag „élő anyaggá” lesz. Föl-emelkedik egy magasabb létrendbe, sajátos természettel és törvényekkel. Az anyag tehát — bizonyos értelemben — „megdicsőül” az élőlényekben. Az élet a szó szoros értelmében asszimilálja az anyagban rejlő energiákat. Mint Teilhard kifejtette, az élő szervezet a fejlődés során egyre komplexebbé válik, vagyis egyre bonyolultabb és összetettebb lesz; ugyanakkor mégis egységesebb és bensőségesebb, mint a szervetlen anyag. Másképpen kifejezve: az anyag átlényegül

az élet által. Ugyanakkor ez a „biológiai húsvét” előképévé válik a valóságosnak. Az elvetett mag a földbe kerül, „meghal”, hogy aztán a megfelelő feltételek mellett „föltámadjon”; tehát, hogy kizsendüljön a földből, és kibontakoztassa a szervesen anyaghoz képest „megdicsőült” létformáját. Nem véletlen, hogy Jézus maga is hivatkozik erre.¹⁴ Ami pedig az életre kelő magok óriási arányú elszaporodását illeti, az ismét szentírási asszociációt kelt, mert ezáltal „megújul a föld színe”.¹⁵ Mindezt az említett „holdbéli megfigyelő” jól észlelhetné és megfelelő képekben rögzíthetné.

A anyag tehát magasabb létformába szerveződik az élet által. A „geoszféra” — ahogy Teilhard megfogalmazta — fölváltja a „bioszféra” mint az Evolúció magasabb foka. Az ember megjelenésével viszont a szellem kezd kibontakozni a fejlődésben, hogy létrejöjjön a Kosmosban az értelmes lények szférája („nooszféra”). Az Evolúció folytatódik az emberben a fokozódó tudatosulással, humanizálódással és személyesüléssel (perszonalizáció). A szellemiség pedig úgy kezd átjárni az anyagot és a biológikumot az emberben (és az ember környezetében), hogy a feltételezett „holdbéli megfigyelőnek” újabb és egyre meglepőbb jelenségeket szolgáltató (a természet tudatos átalakítása). A szellem asszimiláló tendenciája új korszakot ígér az emberiségnek: az átszellemült lét korszakát. A legmeglepőbb a dologban az, hogy ennek a remélt korszaknak megvannak a jelenben is a sajátos előjelei, mind a természetes, mind a természetfölötti megnyilatkozásokban. Különleges és kivételes jelek ezek, mégis hatásosan mutatnak előre. Ide tartozik a szellem minden győzelme a biológiai igények fölött, ha ideiglenes formában is: a tudományban, művészetben, erkölcsben, vallásban vagy más kulturális ág képviselőinél.

Miféle előjelek ezek, amelyek — értelmezésünk szerint — a végső beteljesülés „szellemi korszakára” utalnak? Lényegében minden emberi megnyilvánulás, amely fölébe emelkedik az anyagot átlényegítő és fölemelő biológiai létforma igényeinek. Mindaz, ami bennünk és körülöttünk a szellem magasabb igényeinek és törvényeinek engedelmeskedik. Jellemző például egy tudós — olykor elkesztő — aszkézise a tudományos igazság kutatásában. Jellemző a buddhista szerzetes elmélkedésének egyre emelkedő lépcsőzete, melynek során fokozatosan emelkedik a biológiai igények fölé. Jellemző a művészetben Balzac hihetetlen biológiai önmegtagadása az alkotás rettenetes szellemi lendületében. Heteken keresztül alig eszik és alig alszik (kb. három hét alatt megír egy regényt!). A különleges előjelek között, a szentekkel kapcsolatban — bár lélektanosságuk lényege nem ez — érdemes megemlíteni Kortónai Margitot, Sziennai Katalint és a közelmúltból Neumann Terézt. Ők hosszabb időn keresztül nem vettek magukhoz más táplálékot, mint a Szentostyát az áldozásban. Sziennai Katalin „így élt éveken át, haláláig... Gyóntatóatyja megdöbben, hogy ez fizikai károsodással jár rá nézve, és kényszerítette, hogy legalább valami csekélységet próbáljon magához venni. Vissza kellett vonnia parancsát.”¹⁶ A teológia ma is tanítja, hogy az Eukarisztia vétele az eszkatologikus befejezés „szellemi korszakának” előjeleit bontakoztatja ki a hívőben (különleges esetekben akár ilyen kivételes módon is). — Előjelnek tekinthetők bizonyos okkult jelenségek. Például az anyag eltüntetésé a tér-idő dimenzió fölötti, magasabb létdimenzióba, és a visszahozása onnan.¹⁷ Ez képtelenségnek tűnik, de a mikrovilágban egészen hasonló jelenségek figyelhetők meg. Az anyag — érzékelhető jellegében, tömeg-arcával — nincs folyamatosan az érzékelhető világban. Einstein és Rupp kísérletileg mutatják ki, hogy a fény elemi részecskéje, a foton csak úgy tud „átmenni” a fényrács szűk „ajtáján”, ha közben átalakul hullámmá (hullám-arc).¹⁸ A jelenség megdöbbenően hasonlít ahhoz, amikor a föltámadt Krisztus átmegy a zárt ajtókon.

Ezek az előjelek előre mutatnak, a transzcendencia irányába. Egyben pedig arra engednek következtetni, hogy az emberben olyan rejtett képességek vannak még, melyek csak különleges esetekben tapasztalhatók (pl. az okkult képességek). Az eszkatologikus jövőt, annak „szellemi korszakát” bizonyos értelemben úgy is fölfoghatjuk, mint az elrejtett képességek kibontakozásának létformáját. Az E. Bloch által értelmezett marxista reményben is hasonló vonások ismerhetők fel. Olyan módon értelmezhető ez, hogy ami jelen állapotunkban mint szellemi megnyilvánulás kivételes vagy természetfölötti, az a beteljesedésben egészen természetes lesz. Amint tehát az élet átjárja és átlényegíti az anyagot, úgy kell átjárnia és átlényegítenie, magához asszimilálnia a szellemnek az étellel áthatott anyagot. Gál Ferenc szavaival: „A feltámadt test egészen a szellem

kifejezője lesz, előnti a szellem ereje, szépsége, teljessége”.¹⁹ A futurologiát a teológia már régtől alkalmazza, de ez számára nem a „jövő század” kutatása, hanem a legvégső dolgok elővételezésének kinyilatkoztatáson alapuló tudománya.

Krisztus és az Evolúció. Jelen állapotunkban szellemünk a technika segítségével küzd az anyagi lét megkötöttségeivel (pl. gyors helyváltoztatás, magasba emelkedés stb.). A biológikumba pedig úgy beleágyazódtunk, hogy sokan ki sem látnak onnan. A teilhard-i „nooszféra” a tudat megjelenését és fejlődését jelzi, de ez mit sem változtat azon, hogy a jövőendő „szellemi korszaka” csak sejteésekben és előjelekben ad hírt magáról. Aki tévesen ítéli meg jelen helyzetét és úgy véli, hogy szelleme uralkodik fiziológiai adottságain, az ráfizet. A nagy szellemek magas feszültsége gyakran idéz elő rövidzárlatot, mint Balzacnál vagy korai agyvérzést, mint Schütz Antalnál. Fiziológiai korlátainkat kénytelenek vagyunk tudomásul venni. De épp ezek a korlátokba való beleütközések irányítják figyelmünket a jövő felé. Vajon mindig így lesz ez? A tudomány és a művészi képzet egyre többet foglalkozik a várható jövő esélyeivel. Meddig jutunk hát?

Az emberi jövő latolgatása tisztán immanens szemszögből is eljut bizonyos felismerésekre. Valamilyen reményt próbál megalapozni. Reménykedünk az emberiség további kibontakozásában, abban például, amit a „kefalizáció” tudományos műszava jelez, hogy agyunk tovább nő, eszesebbek leszünk, jobban alkalmazni tudjuk majd a manipulációkat az emberen, eljutva esetleg akár az agyátültetésig is. De vajon agyunkkal együtt nő-e majd a szívünk is (jelképes értelemben)? Kozmikus növekedésünkben nem fog-e gonoszságunk is kozmikus arányokat ölteni? Vajon véletlen-e, hogy a jövőre vonatkozó elképzelésekben a „világok harca” is fölrémlik előttünk? A kefalizáció nem jelenti az ember megváltását. A hüperintelligencia még nem azonos az üdvösséggel. A pokol anyagainak nem az értelmével van baj. Tanúi voltunk már a történelemben nemegyszer, hogy a túlfejlett értelem még nem feltétlenül mentes a rombolás örülététől.

Az a remény, amely Krisztus feltámadásával nyílik meg, hatalmasabb és nagyszerűbb minden olyan várákóznál, amely csak a póre emberi értelemre és kozmikus kalandvágúra alapozódik. Ez a remény az ember belső megváltásán alapul, amelyben az igazság együtt növekedik a szeretettel. Ebben a reményben olyan kozmikus-eszkatologikus jövő nyílik meg előttünk, amely nem pusztán az emberiség egyetemes sorsát, hanem az egyén személyes megmaradását és beteljesülését ígéri, s a teremtés végső harmóniáját helyezi kilátásba, ami után a természet is sóhajtozik. Mindez nem épülhet a biológiára, csak a szellemre, amely azonban nem az anyag és nem a biológikum ellenére hivatott megvalósulni, hanem — és ez nagyon figyelemreméltó — a két alaprétég föl-emelésével és átlényegítésével. Teilhard jól látja ennek lényegét: „Ha majd mindenütt a végső harmónia fog uralkodni, amelyben megszűnnek összeütközések és ellentétek, kiegyenlítődnék a szerencsétlen lecsúszások s felszabadulnak a tilalmak, mindenüvé fény világít, — akkor majd sem szenvedés, sem sötétség nem fogja eltorzítani az újszülött Kozmoszt... a Világ gonosz fele teljesen el fog tűnni a Föld színéről. Másik része pedig virágba szökken, mert a Szellem fogja felszívni az Anyagot”.²⁰

Ennek a hatalmas és mindenekeket átjáró reménynek alapja a feltámadt Krisztus, akiben és aki által az Evolúció a beteljesülés felé veszi irányát. Viszszatér az Atyához, hogy végleg megszűnjék a teremtésnek bűn által okozott zűrzavara. — Itt arra kell gondolnunk, hogy a korszerű hermeneutika, a mai teológiai értelmezés mennyire megnyitja szemünket. Olyan szempontokat is észreveszünk, melyekre a régi teológia jószerével még föl sem figyelhetett. Észrevesszük, hogy a Megtestesülés mennyire gyökeres beoltódást jelent az Evolúcióba. Krisztusban az Ige úgy szállt alá embervoltunk mélységeibe, hogy végigjárta az ontogenezis minden fokát, a fogantatástól kezdve. Bejárta tehát az embrionális állapot azon szakaszait, amelyek az egyetemes törzsfejlődés összefoglalásának tekinthetők. Ennek teológiai értelme most kezd derengeni előttünk. Krisztus ilyen mélységből emeli fel az Evolúciót, nem kívülről, hanem saját istenemberi lényében, hogy aztán Húsvét ragvágásában úgy mutassa föl előttünk, mint élő monstranciát, s vele eljövendő sorsunk reményét.

Micsoda íve ez az emberi kibontakozásnak! Mekkora távlat a koraembriónális állapottól a megdicsőült test víziójáig! Lehet-e ezek után megelégedni az-

zal, hogy a húsvéti eseményben Jézus egyik csodatettét látjuk, még ha a legnagyobbat is? Hiszen olyan csoda ez is, amely a magasabb létdimenzióban — törvény! Lehet-e továbbá beérni azzal, hogy a hagyományos apologetika érvelését hangoztatjuk, hivatkozva a jövődőlés beteljesülésére (mintha az emberi „beteljesülés” nem volna ennél sokkal hatalmasabb)? Vagy megelégedhetünk-e a feltámadás történetiségének finom distinkcióival? — Sokkal többről van itt szó. Húsvét a teremtés megújulása. Húsvét a fejlődés iránytűje. Húsvét az emberi jövő záloga és a világ reménye. Húsvét a végső beteljesülés „szellemi korszakának” elővételezése, az „örök tavasz” első fecskéje; olyanfajta megújulás kezdete, amilyent az első élő sejt hozott a Földre.

Létoptimizmus és létpesszimizmus. Korunkban lassan kirajzolódnak az emberi remény vagy reménytelenség erővonalai. A világ intelligenciája, a szellem emberei kezdenek ebben a tekintetben két pártra szakadni. Kialakul a létpesszimizmista és létoptimizmista tábor. Az utóbbi kategóriában — ami az Evolúcióba vetett reményt illeti — együtt vannak a keresztények és a marxisták. Mindkét világnézet képviselői hisznek az emberben és hisznek az emberi jövőben. A keresztény transzcendencia persze eszkatologikus jellegű. Elválaszthatatlan az Istenben való hittől és a feltámadt Krisztusba vetett reménytől.

Érdemes azonban szembenézni a létpesszimizmista gondolkodásával, hiszen táboruk mintha növekedőben volna. Egyetemes jellemzőjük az, hogy nem tudnak megszabadulni a totális megsemmisülés kísértésétől, amely szerintük az egyedi embert, az emberiséget, sőt az egész Kozmoszt fenyegeti. Teilhard tulajdonképpen maga is átélte ezt a nagy kísértést. „Arra kell talán gondolnunk, hogy a Világ szétesik és sziporkázás közben hal meg, akárcsak a rakéta az éjszakában?”²¹ — írja, s a kérdés érezhetően neki magának is szól. Tudatában van annak, hogy az energia-elértéktelenedés tétele az, amely a totális pusztulás képzeit ébreszti. „Amióta a fizika fölfedezte, hogy minden energia lefokozódik, mintha csökkenni éreznék magunk körül a Világ melegét.”²² Sokan fölteszik a kérdést: mi lesz akkor, ha a Nap energiái kisugárzódnak, s ha ez majd az Univerzumban is bekövetkezik? Széthullik és tehetetlenül elernyed a Kozmosz? Rászakad a világegyetemre a hideg, kietlen, minden életet és aktivitást kiölő éjszaka? A múlt század nagy kísértése ez. Vörösmarty így fogalmazza meg a nyomában fellépő pesszimizmust az Éj monológiájában:

*Ha nem lesz föld s az ember eltűnik...
A szép világ borongva hamvad el;
És ahol kezdve volt, ott vége lesz:
Sötét és semmi lesznek...*

Ezt a kísértést századunk atomfizikai világképe sem tudja sokakban eloszlatni. Teilhard világosan látja a problémát és látja korunk emberének aggodásait is: „A modern világot az nyugtalanítja... — mondja —, hogy nem biztos abban: van-e kiútja a Fejlődésnek.”²³ Aztán rájön, miféle tapasztalatokból táplálkoznak pesszimizmista előítéleteink. Rádöbben, hogy a kísértés mélyén gondolkodásunk önfejlődése húzódik meg: tapasztalatainkat vetítjük ki kozmikus méretűvé, de azoknak is csupán az árnyoldalát: „Kozmikus katasztrófák, biológiai szétesések... vagy az előregedés... a Föld utolsó napjaira vonatkozó pesszimizmista elképzelések közös tulajdonsága az, hogy egyéni sorsunk befejezésének jellemzőit terjesztjük ki az egész Életre.”²⁴ Töprengéseiben aztán egyre tisztábban látja, mennyire nem ad megoldást az emberiség negatív tapasztalatainak extrapolációja. Földereng előtte az a nagy meglátás, amely legbelsejében érinti az Evolúció titkát: „Az Élet soha többé nem fordul vissza”;²⁵ továbbá fölismeri, hogy ebben rejlik megmaradásunk alapja: „A hallhatatlanság... visszafordíthatatlanság”;²⁶ „a totális Halál nem létezik.”²⁷ Ezt az alapot azonban a feltámadt Krisztusban való hit teszi belső meggyőződéssé. Tehát „Krisztus teremtette meg” pesszimizmista látásunk és félelmeink „nagy pálfordulóját”.²⁸ A spiritualista monizmus nem elégti ki. Amikor a teljes jövő esélyeit latolgatja, örömmel fedezi föl, hogy a keresztény szemlélet nem az anyag megvetésén, hanem annak a szellemben való beteljesülésén alapul. Megnyugtatta őt, hogy „a keresztény szemléletben megmarad az Anyag kozmikus szerepe mint az Egyesülés alsó, de egyben elsődleges és lényeges alapja.”²⁹

Teilhard is észreveszi — már évtizedekkel ezelőtt — a remény és a reménytelenség táborának elkülönülését: „Abszolút optimizmus, avagy abszolút pesszimizmus. E kettő között nincs közbülső megoldás.”³⁰ A két szellemi magatartás között tulajdonképpen csak a bizonytalanok vannak (lehet, talán túlságosan is sokan). De ez nyilván nem „megoldás”. Ami pedig a két tábort illeti, a pedagógiai hatás nem kétséges: az egyik hitet és reményt ad az embernek a világ építéséhez, lendületet a cselekvéshez, biztatást az élet továbbadására, a másik reménytelenséget olt az emberbe, némelyeket pedig elindít az öngyilkosságba, amelynek a vezérszava mindig ez volt: „Nincsen remény!” Csak két irány van tehát számunkra. Az egyik „fölfelé”, a magasba mutat, a másik „lefelé”.³¹

Húsvét a keresztény élet reménye. A hívő keresztény egyértelműen csatlakozik a létoptimisták táborához; azokhoz, akik hisznek az emberben és hisznek az ember jövőjében. Számunkra persze ez a remény lényegileg azonosul a föltámadás hitével. A keresztény tehát vallja, amit Gál Ferenc így fogalmaz meg: „A történelem tombolhat tovább, mégis azt kell mondanunk, hogy Krisztusban már megjelent a dicsőséges vég, tehát az abszolút jövő nem talány többé. Ez a jövő akkor is biztosítva lesz, ha át kell mennünk a halálra.”³² Mert a halálra át kell menni. Az egyének is, sőt bizonyos értelemben a Világnak is. Mert mint Nyíri Tamás emlékezetes tömörséggel szögezte le: „Nincs élet fejlődés nélkül. Nincs fejlődés átalakulás nélkül. Nincs átalakulás halál nélkül.”³³ A kozmikus újjászületés és benne a föltámadás reménye azonban olyan valami, ami felülmúlja a fizikai tételeket. Mert az energiamegmaradás tétele ezt nem magyarázza meg. (Ne felejtjük: a marxista remény is filozófiai remény!) Mi, keresztények azt valljuk, hogy nem kell félnünk az energiák szétszóródásától, mert az, aki teremtette a világot, pótolhatja az energiákat, hisz teremtve fenntartó Erő. Arra is hatalma van, hogy Krisztusban újjáteremtse a világot. S az, aki úgy programozta be az Univerzumot, hogy világunk színpadán sorozatosan megismétlődjen a halál és feltámadás csodálatos drámája az élőlényekben, miért ne valósíthatná meg a „harmadik felvonásban” a szellemiségben beteljesült létformát is, amelynek kínzó vágyát lényünkbe oltotta, s amelyre a kinyilatkoztatásban ígéretet tett?! Ha pedig a hívő gondolkodás így meg tudja alapozni bennünk a reményt, nem kell-e a nagy erejű páli kérdést még egyetemesebben megfogalmazni: „Hőhalál, hol a te győzelmed?! Hőhalál, hol a te fullánkod?!”

Ha ebben a nagyszabású koncepcióban vetünk pillantást az emberi jelenre, észrevesszük a biológiai létformában való vergődést, melyet szellemünk tanúsít. Kutatásainkat még mindig alapvetően meghatározza az emberiség élelmezésének gondolja. Sokan a biológiai igények kielégítésében látják életük egyetlen célját, mert nem találnak kiutat („Tudsz jobbat?!”). Pedig a sikeres vegetáció, a jól működő hormonok még nem oldanak meg mindent. A legnagyobb baj talán mégis az, hogy értetlenül, sőt nem ritkán szánakozva nézünk azokra, akik — természetesen kötöttségeinken belül — túlelmeznek a biológikumon, és tanúságot tesznek a magasabb rendeltetésről, mintha az eljövendő „szellemi korszak” előfutárai lennének. Ezek azok — bármilyen világnézethez tartozzanak is —, akik halálosan komolyan veszik az igazságot és a szeretetet. Ezek azok, akik a szellemibb ember jegyében szorítják meg biológiai igényeiket. Mert az igazi „mortifikáció” (érzéki voltunk halála) mindig az, amelyből az átszellemültebb élet támad. Minden aszkézis, amely nem ezt szolgálja, elveszti értelmét, beleértve a cölibátust is.³⁴ Aki pedig nem lát túl a biológiai értékeken, az sohasem értheti meg Krisztus és az evangélium üzenetét.

Befejezésül érdemes még egyszer utalni a nem-hívő, de tájékozódni kívánó fizikus soraira: „Milyen csodálatos volna, ha sikerülne bebizonyítani a végleges életet — a nem keresztények számára is!” — Ez valóban csodálatos volna, „bebizonyítani” azonban nem lehet. Értelmesen megalapozni és a kozmikus fejlődés egészében megmutatni, s ezeket az alapokat a hit által beteljesíteni, ezt lehet. Teilhard egész életműve erre irányul, közvetlenül vagy közvetve. Ha pedig keresztény életünk reménye ennyire a feltámadás titkába gyökerezik, akkor Húsvét a keresztény egzisztencia sorsdöntő élménye, valóban „világrendítő esemény”.

Jegyzetek: 1. P. Rezek Román: A rossz Teilhard világképekben. Sao Paulo, 1967, 1. o. Az alább idézett helyek innen. — 2. A probléma a kozmikus halál kérdése. — 3. Hegyi Béla mutatott rá a kérdés hitoktatási vonatkozásaira. Teológia, 1973, 1. sz. 37. o. — 4. Jn 20,16. — 5. 1 Kor 15,14 — 6. 1 Kor 15,55 — 7. i. m. 68. o. — 8. Mt 26,61 — 9. Lk 24,36 —

10. i. m. 68. o. — 11. u. o. — 12. Jézus Krisztus a Megváltó, Bp, 1972, 164. o. — 13. 1 Kor 15,44 — 14. Jn 12,24 — 15. Zs 103,30 — 16. Ijjas: Szentek élete, II. 130. o. — 17. Egyes természettudósok (pl. Zöllner, Fechner stb.) nem találtak más megoldást, mint a tér-idő dimenzió fölötti létdimenzió elismerését. A jelen sorok írójának álláspontjára vonatkozóan ld. Világmodellek és túlvilág c. tanulmányát. Teológia, 1968, 4. sz. 212. o. — 18. Marx Gy.: Túl az atomfizikán, Bp, 1966, 46. o. — 19. Az údváltó történet misztériumai, Bp, 1967, 218. o. — 20. i. m. 5. o. — 21. i. m. 20. o. — 22. i. m. 136. o. — 23. 132. o. i. m. — 24. i. m. 136. o. — 25. i. m. 94. o. — 26. i. m. 98. o. — 27. i. m. 93. o. — 28. i. m. 68. o. — 29. i. m. 9. o. — 30. i. m. 134. — 31. u. o. — 32. A kinyilatkoztatás fényében, Bp, 1971, 144. o. — 33. Az idők jelei, Bp, 1971, 211. o. — 34. Ezt fejezi ki a „mennyeek országáért” motívuma. Az állítás nem áll szemben a cölibátus fakultatívvá tételének igényeivel. Nem lehet azonban a cölibátus említett lényegét a személyiség csonkasága címén megkérdőjelezni, mint arra több neves teológus rámutatott; egyszersmind arra is, hogy a cölibátus karizmájára mindenkor szüksége lesz az egyháznak.

DOROMBY KÁROLY

AZ EVANGÉLIUM SZABADSÁGESZMÉNYE

Alig akad korunkban még egy fogalom, amelyet oly gyakran emlegetnének, amelyre oly gyakran hivatkoznának, mint a szabadság. Elmondhatjuk, hogy a francia forradalom óta a szabadság lényegében minden emberi törekvés közepontjába került. Még a katolikus egyházban is — amely pedig az elmúlt századokban nem sok megértést és érzéket tanúsított az emberi szabadság iránt — sok szó esik manapság a szabadságról, a keresztény szabadságról is, amin azonban mindenestre főként az egyháznak mint intézménynek és társadalmi csoportosulásnak szabadságát értik.

Van azonban a krisztusi szabadságeszménynek egy olyan értelmezése is, amelyet maga a Szentírás fogalmazott meg. Feltűnő, hogy a „szabadság” szó a négy evangéliumban és az Apostolok cselekedeteiben mindössze egyetlenegyszer fordul elő. Egyedül János evangéliumának nyolcadik fejezetében olvashatjuk Jézus következő szavait: „Ha kitarotok tanításomban, valóban tanítványaim leszek; megismeritek az igazságot és az igazság szabaddá tesz benneteket”. Már többször említik a szabadságot az apostoli levelek, így Jakabé a „szabadság tökéletes törvényét” és Péter 1. levele, valamint Szent Pál különböző levelei (a Rómaiaknak és a 2. Korintusiaknak írt) továbbá a legrészletesebben és a legmélyrehatóbban a Galatáknak írt levél. Mindezek azonban Jézusnak erre az egyetlen kijelentésére vonatkoznak, amely szerint az Ő igazsága tesz szabaddá bennünket.

Bárkit kérdezzünk is meg, hogy vajon a szabadság pozitív vagy negatív fogalom-e: a válasz mindig az lesz, hogy magától értetődően pozitív fogalom. Mégis, ha ezt a fogalmat definiálni akarjuk, azonnal kiderül, hogy csak negatív módon tudjuk körülírni. Szabad vagyok, ha senki és semmi nem akadályoz vagy korlátoz cselekvésem, törekvéseim végrehajtásában, ha nem nyom el, nem szorít háttérbe, röviden szólva, ha nem vagyok megfosztva a szabadságtól. Definiálni ugyanis csak a szabadságtól való megfosztottság állapotát lehet. Úgy vagyunk ezzel, mint a jó levegővel. A jó levegő az, ami nem rossz. Rossz viszont a legkülönbözőbb okokból lehet.

Szabadságfogalmunknak egy másik sajátos tulajdonsága, hogy mindenkor csak más emberekkel összefüggésben gondolunk rá és beszélünk róla. Holott az ember aktivitását, személyiségének kibontakoztatását, akaratának keresztülvitelét, vágyainak megvalósítását egész sor dolog és körülmény is akadályozhatja. Egészségi állapota, testi gyöngesége, korlátozott mozgásképessége éppen úgy megakadályozhatja különböző terveinek véghezvitelét, mint külső természeti körülmények. Ha a következő vasárnapra kirándulást tervezek, ennek a tervnek megvalósítását azonban a közbejött rossz idő lehetetlenné teszi, eszembe sem jut, hogy a szabadságomban korlátoztak. Míg ha azért nem mehetek kirándulni, mert valaki, akinek ez hatalmában áll, megtiltotta, ezt azonnal a szabadságomon esett

sérelemként érzékelem. Ha a természetben vándorolva egy nyájas helyre bukkanok, ahol szívesen kipihenném magam, de nem mehetek oda vagy azért, mert életveszélyes mocsár választ el attól a helytől, vagy mert tudom, hogy ott mérges kígyók tanyáznak, ezt az akadályt minden további nélkül tudomásul veszem. Ha azonban azért nem mehetek oda, mert egy másik ember tuskós dróttal elkerítette ezt a helyet, azonnal úgy érzem, hogy megsértették szabadságomat.

Már ebből a néhány egyszerű példából is látszik, hogy az ember általában szabadságának csak azokat a korlátozásait érzi sérelmesnek, amelyek más emberektől erednek. A szabadságért folyó küzdelem tehát mindenkor emberek elleni küzdelem volt, a más emberek akarata elleni harc, akik a mi akaratunkat valamiképpen kereszttezték.

Mai szabadságfogalmunkat természetesen nagymértékben a fölvilágosodás és a francia forradalom alakította ki. De a hatalmi harcok már a legrégibb történelmi időkben is arra az érzésre voltak visszavezethetők, hogy mindig egy másik ember az, aki akaratom érvényesítésében akadályoz, éspedig olyan ember, akinek hatalma van fölöttem. Így érezte ezt (és érzi mindmáig) a gyermek, aki a szülők hatalma alatt áll, így érezte egy családi klán tagja, akinek alkalmazkodnia kellett a klán törvényeihez, így érezte az alattvaló az uralkodóval szemben és még a hatalmat gyakorló uralkodó is egy másik uralkodóval szemben, aki hatalmasabb volt nála. Ennek a helyzetnek logikus következménye volt, hogy minden ember, aki ezt a helyzetet nem vette minden további nélkül tudomásul, hanem úgy érezte, hogy a másik ember hatalma sérti őt, arra a felismerésre jutott, hogy az egyetlen kiút számára, ha ezzel az elnyomó hatalommal egy nagyobb, erősebb hatalmat állít szembe.

És ez az a pont, amikor először tapasztaljuk, hogy Jézus magatartása eltér a szokásos emberi magatartástól. Mind a három szinoptikus evangélium leírja Jézus megkísértését, amely tanítói tevékenységét megelőzte. Mint tudjuk, a kísértő itt hatalmat és dicsőséget ajánl fel Jézusnak. A szentírástudomány manapság többé-kevésbé egységes ennek a történetnek értelmezésében. Általában ún. Midrásként, tehát tanító elbeszélésként értelmezik, amely mögött nem kell okvetlenül valamilyen valóban megtörtént eseménynek rejtőznie. Van azonban egy másik értelmezés is (ez a neves jezsuita teológustól, Boros Lászlótól származik), amely szerint itt olyasvalamiről van szó, ami kizárólag Jézus tudatában játszódott le. Minden ember, aki valaha életében, főleg azonban ifjú éveiben, világboldogító eszméket ápolgatott a fejében, igazolhatja, hogy — legalábbis átmenetileg — olyan korlátlan hatalomról is álmodozott, ami lehetővé tenné számára, hogy a világon minden igazságtalanságnak és tökéletlenségnek véget vessen. Miért ne támadhatott volna ilyen gondolata Jézusnak is, aki a világ igazságtalanságát és tökéletlenségeit nagyon jól látta és isteni küldetésének is tudatában volt. És mégis a kísértésre egyszerű, de nagyon határozott *nem* a válasza.

És hogy ezt valóban így gondolta, azt nemcsak egész tanítása igazolja, hanem egyértelmű lemondása is arról, mindjárt a szenvedéstörténet kezdetén, hogy a hatalommal hatalmat állítson szembe. Mikor a főpap szolgálai megjelennek, hogy letartóztassák, Péter kirántja kardját, hogy Mesterét akár erőszakkal is megvédelmezze. (Kézenfekvő kérdés: miért viselt éppen Péter kardot az oldalán; miért hitte ő, a kiválasztott, az egyház jövődő képviselője, hogy Urának szabadságáért még erőszakkal is föl kell lépnie?) Jézus mindenesetre Péter föllépésének láttán csak ezt mondja: „Tedd vissza hüvelyébe kardodat. Aki kardot ragad, az kard által vész el. Vagy azt hiszed, hogy nem kérhetném Atyámat s nem küldene tizenkét légió angyalnál is többet?” (Mt 26,52–53).

A szentírástudomány — és nem is ok nélkül — Jézusnak ezt a magatartását kizárólag azzal magyarázza, hogy minden kísérlét, ami Krisztus keresztváltását erőszakos eszközökkel akarta volna megakadályozni, zavarta volna Isten megváltói tervét és ellentmondott volna annak. Máté maga is ilyen értelmű szavakat ad Jézus szájába. Nyugodtan felfedezhetjük azonban benne azt az új evangéliumi szabadságeszményt is, amely merőben különbözik attól a szabadságtól, amelyet hatalmi eszközökkel lehet biztosítani.

Jézus azonban nemcsak ez alkalommal mondott le arról, hogy szabadságát hatalmi eszközökkel védelmezze. Ósrégi emberi tapasztalat, hogy a kívülről jövő támadások ellen az ember könnyebben védekezik, ha összefog azokkal az emberekkel, akikkel azonosak az érdekei. Innen ered a családi klánok szerepe a régi társadalomban (sőt gyakran még a maiban is), amely még az államalakú-

lások után is, azok keretében fönmaradt. És éppen ezért szentel Vermes Géza, az oxfordi egyetem neves hebrológusa oly nagy figyelmet annak a bibliai elbeszélésnek, amely Jézus názareti látogatását írja le. *Jesus the Jew*, „Jézus, a zsidó” című rendkívül érdekes könyvében, amelyben az egész Jézus-eseményt kizárólag a történetész szemével vizsgálja, külön rámutat ennek a jelenetnek nagy fontosságára. Amint azt a szinoptikus evangéliumokból jól tudjuk, Jézus egy alkalommal meglátogatta szülővárosát, ahol egyáltalában nem talált egyhangú fogadtatásra. Bár sokan mentek el a zsinagógába, ahol tanított, de gyanakvóan hallgatták, és a család is megjelent, hogy — amint azt a Biblia elmeséli — megragadják és visszavigyék a családi kötelékbe. A nagy sokaság miatt azonban nem jutnak be a terembe és így mások adják át az üzenetet Jézusnak: „Anyád és fivéreid vannak kint”. Jézus azonban nem kíván a rokonaival találkozni és csak azt válaszolja: „Ki az én anyám, és kik az én fivéreim? Anyám és fivéreim azok, akik az Isten ígéjét hallgatják és cselekszik.” Ez a mi mai fogalmaink szerint talán túl kemény és látszólag szeretetlen elutasítás, valójában azonban semmi mást nem jelent, mint hogy Jézus itt voltaképpen a családi klán törvényét és kötelékét bontotta fel, amivel le is mondott a családi klán védelméről.

Jézus arról is lemondott azonban, hogy másfajta csoportosulásokkal biztosítsa személyét. Senki sem vitatja, hogy egyházat alapított. Ennek az egyháznak azonban Ő nem adott szervezeti formát, noha egy intézményesen és szilárdan szervezett társadalmi csoport mégiscsak a segítségére siethetett volna. Hiszen az akkori zsidó társadalomban is voltak olyan különböző csoportok, amelyek tagjaiknak ilyen vagy olyan módon segíteni tudtak. Gondoljunk csak az esszénusokra, a farizeusokra, a papságra vagy a zelotákra. Mikor Jézust elfogták, tökéletesen egyedül, önmagára hagyatva maradt. A tanítványai eltűntek, semmiféle szervezett csoportosulás sem tudott vagy akart segíteni neki. Mégis, ki vonná kétségbe, hogy mindezek ellenére tökéletesen szabad emberként jelent meg bírái előtt?

Persze nem jogi értelemben volt szabad, hiszen börtönbe vetették és el is ítélték. Az Ő teljesen sajátos szabadsága abból állt, hogy a hatalommal és erőszakkal szemben is, és mint ennek a hatalomnak és erőszaknak áldozata, tökéletesen megőrizte azonosságát, és helyzete a világhoz képest tökéletesen ugyanaz maradt, mint ami azelőtt volt. Jézus itt teremtetten meg az evangéliumi szabadság végérvényes modelljét. Joggal vetődik fel tehát a kérdés, hogyan történhetett, hogy Krisztus tanításának ez az egyik leglényegesebb vonatkozása oly hamar elveszítette jelentőségét és a tanítás más szempontjaihoz képest háttérbe szorult?

Vajon legközvetlenebb tanítványai, az apostolok, nem értették volna meg helyesen, hogy mire gondolt? Semmi jele sincs annak, hogy nem értették. Az evangéliumok igazsághűen közlik, mit mondott Jézus azokról az emberekről és a világban elfoglalt helyzetükről, akik megtértek az Ő igazságához. És hogy Szent Pál is pontosan tudta miről van szó, ahhoz elég a már említett Galata levél néhány mondatát idézni: „Hiszen az Isten fiai vagytok, a Jézus Krisztusba vetett hitben. Mert mindannyian, akik megkeresztelkedtek Krisztusban, Krisztust öltöttétek magatokra. Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindannyian eggyé lettetek Krisztus Jézusban” (3,25—28).

És mégis történelmi tény, hogy nemcsak ez a Jézus, majd az Ő nyomában Szent Pál által hirdetett evangéliumi szabadságélmény ment feledésbe, hanem hamarosan az egyszerű emberi szabadságjogok iránti érzék sem tudott kialakulni. Hiába írta Szent Pál, hogy nincs többé rabszolga, ha a rabszolgaság még további ezer és több száz évig virágzott, nem is beszélve az egyenjogúságról, így a többek között például a nők szabadságjogainak tisztelétéről, amely mind a mai napig aktuális probléma maradt.

A mai teológia és egyháztörténet felfogása szerint az első évszázad keresztényei a közeli világvég hitében éltek, azaz szilárdan meg voltak győződve arról, hogy a világ vége, vagyis a paruzia, azaz Krisztus újra megjelenése belátható időn belül várható, és ez a hit gyakorlatilag közönyössé tette őket a szociális kérdések iránt. Bármennyire helytálló legyen azonban ez a megállapítás, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az egyházi közösség és a körében uralkodó szellemiség fejlődésének néhány további vonását.

Az Apostolok cselekedetei még meglehetősen idillikus képet rajzol az első keresztény közösségek életéről. „Állhatatosan kitartottak az apostolok tanításá-

ban és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban... Egy szívvel-lélekkel mindennap összegyűltek a templomban. A kenyeret házaknál törték meg s örömmel és tiszta szívvel vették magukhoz az ételt. Dicsőítették az Istent és az egész nép szerette őket. Az Úr pedig naponként vezetett hozzájuk olyanokat, akik hagyták, hogy megmentsék őket" (2,44—47). E biztató kezdet után azonban hamarosan jelentkeztek a súlyosan latba eső egyenetlenségek, és pedig éppen a tanítás értelmezése és a mindennapi életre való alkalmazása tekintetében, így például olyan kérdésekben is, hogy mennyiben köteleznek továbbra is a régi törvények (körülmetelés)? Mindez már előjele volt annak a cseppet sem örvendetes fejlődésnek, amelynek keretében az egyház az eredeti szeretetközösségből lassacskán elsősorban hitközösséggé, majd kultuszközösséggé vált. Rotterdami Erasmus már 1523-ban szomorúan állapította meg a *Hilarius*hoz írott előszavában, hogy eltűnt az az idő, amikor a keresztények hite inkább az életben, mintsem a hitvallásokban nyilvánul meg. És bár a szükség készítette az egyházat arra, hogy ilyen hitvallásokat is előírjon, eleinte még kevés volt belőlük és az apostoli egyszerűségnek megfelelő. Később azonban annyira elszaporodtak a hit-tételek, hogy már inkább csak az írásokban és nem a szívekben voltak. És ahogy a hitcikkelyek szaporodtak, úgy gyengült a vallás. Nagy hévvel harcoltak, és a szeretet eltűnt. Jézus vallása pedig, amely eleinte mit sem tudott a szócátákról, a filozófia segítségére szorult. Ez azonban csak az első lépés volt a mind nagyobb széthullás útján. Később már a világi hatalomnál kerestek segítséget, és erőszakot alkalmaztak. A császár tekintélye is beavatkozott, a hit tisztasága azonban mit sem nyert általa.

Erasmusnak ez a szomorú diagnózisa azonban még csak egyik szempontja volt a kedvezőtlen fejlődésnek, bár szintén eltávolodást jelentett az evangélium szabadságeszményétől, és már itt megmutatkoztak annak a későbbi szellemi elnyomásnak a gyökerei, amelyeket a történelem során annyiszor vetettek az egyház szemére.

Az egyház fejlődésének másik nem kevésbé fontos jellegzetessége volt az egyre erősebbé váló törekvés, hogy külsőleg és intézményesen is alkalmazkodjék a világhoz és a világ intézményeihez, holott Jézus ennek voltaképpen mindig ellentmondott. Gondoljunk csak ismétlődő intésére: „Közzötetek ne így legyen”. Érdemes lenne egyszer szociológiai szempontból is alaposan megvizsgálni, miként került sor erre az alkalmazkodási törekvésre. Talán döntő szerepet játszott benne az a sokk, amelyet az első nérói egyházüldözés az 54. évben kiváltott. Ennek kapcsán pedig nem ártana egyszer egy tárgyilagos társadalomtörténeti kutatást is elvégezni, annak megállapítására, hogy mi vezetett ehhez és a későbbi keresztényüldözésekhez egy olyan országban, mint a római birodalom, amely tulajdonképpen éppen vallásos téren mutatott rendkívüli türelmességet. Lehet, hogy az első évtizedek keresztényei talán nagyon komolyan vették a Szent Pál-i tanítást, amely szerint „nincs többé rabszolga”, és ezáltal az uralkodó rendszer szempontjából súlyosan veszélyeztették azt a társadalmi, gazdasági és politikai struktúrát, amely alapvetően a rabszolgaságra épült.

Tény az, hogy a keresztények később hivatalosan már sohasem léptek fel többé a rabszolgák felszabadításának érdekében (ami az evangéliumok antropológiája alapján nagyon is érthető lett volna), és éppen ezért történelmi tévedés lenne valamiféle forradalmi csoportnak tekinteni őket. A maguk körében azonban mindenestre tovább gyakorolták az evangéliumi egyenlőséget, amennyiben a keresztény közösségen belül akkor még nem tettek különbséget a „szabadok” és a „rabszolgák” között. Később azonban már a keresztény közösségen belül is megszűnt ez a nem diszkrimináló gyakorlat, mégpedig párhuzamosan azzal a törekvéssel, hogy ennek a világi hatalomnak legfőbb fellegvárait is elfoglalja.

Amint azt a történelemből jól tudjuk, több száz éves szívós munka után sikerrel járt ez a törekvés és a hatalmi pozíciók elfoglalását Nagy Konstantin milánói ediktuma hivatalosan is megerősítette. Igaz, ennek az volt az ára, hogy a római császár, aki ugyan világi uralkodó volt a római birodalomban, de ugyanakkor a *Pontifex maximus*, tehát a „legfőbb főpap” címét is viselte, az új rendben is, ha nem is papi, de mégis magas intézményes pozícióhoz jutott, amennyiben például az ő joga volt, hogy az egyházi zsinatokat összehívja és azokon elnököljön.

A konstantini világi hatalomhoz történt ilyen fokú alkalmazkodással végérvényesen veszendőbe ment az emberi szabadság és egyenlőség korábbi, evangéliumi koncepciója. Elegendő egy katolikus lexikon tárgyilagos beszámolóját

elolvasni, hogy erről a fejlődésről megfelelő képet kapjunk. A rabszolgaság rendszerét az egyház egyszerűen átvette, szabályos egyházi rabszolgák, sőt kolostori rabszolgák is voltak, és az első évezred közepe táján két zsinat is (590-ben Se-villában és 633-ban Toledóban) foglalkozott a rabszolgák problémájával, mégpedig olyan értelemben, hogy állást foglalt a rabszolga-felszabadítások akkoriban egyre inkább terjedő gyakorlatával szemben. Ezeknek a zsinatoknak rendelkezései szerint egyházi rabszolgát csak akkor lehetett felszabadítani, ha a püspök másik rabszolgát állított helyette. Minthogy pedig azokat a rabszolgákat, akiket pappá szenteltek vagy szerzetesrendek rendes tagjai lettek, önműködően felszabadították, ugyanezek a zsinatok azt is elrendelték, hogy egy rabszolgát vagy rabszolgánőt csak tulajdonosának engedélyével lehet fölszentelni, vagy szerzetesrendbé felvenni. Arisztotelész nyomán még Aquinói Szent Tamás is természeti törvénynek tekintette a rabszolgaságot. És a XV. században, pontosan 1452-ben V. Miklós pápa *Dum diversas* kezdetű bullájában adott engedélyt a portugáloknak, hogy a szaracénokat, a pogányokat és „Krisztus más ellenségeit” leigázzák és rabszolgasorsra juttassák. És bár kétségtelen, hogy a későbbi századokban a kereszténységnek nagy alakjai szentelték életüket annak, hogy a rabszolgák sorsát enyhítsék, hivatalosan az egyház a rabszolgaságot sohasem ítélte el, s éppen ezért helytelen lenne e tények fölött szemet hunyni és a más történelmi helyzetre való hivatkozással jelentéktelennek feltüntetni. Jézus ugyanis félreérthetetlenül és mindig hangoztatta, hogy minden ember Isten gyermeke és ezáltal ugyanaz a méltósága. És még Szent Pál számára is magától értetődő dolog volt ez.

Ha Krisztus tanítását maguk a keresztények is ilyen alapvetően félreértették, akkor aligha csodálkozhatunk rajta, hogy a középkorban — amint azt Szekfű Gyula az 1938-as Szent István díszalbumban írott cikkében megállapítja — az egyház már nem csupán a vallás hirdetője volt, hanem sugalmazója és hordozója annak a politikai ideológiának is, amelyre az egész feudális rendszer felépült. Aligha képzelhetünk el valamit, ami a keresztény és evangéliumi antropológiának ellentmondana, mint az a kasztrendszer, amelyben az emberek különböző társadalmi rétegekbe soroltattak be és annál kevesebb szabadságjoggal rendelkeztek, minél alacsonyabb kasztba voltak besorolva.

A középkorban érte el tehát a tetőpontját az a fejlődés, amelynek során az egyház egyre inkább azonosult a világgal és a világi hatalmi rendszerrel. Az evangéliumok szempontjából nézve aligha tagadhatjuk, hogy ez téves út volt. Hiszen, szemben a Jézus által meghirdetett fölszabadulással, nagy embertömegek szenvedtek az elnyomás alatt. Mindez persze nem jelenti azt, hogy minden további nélkül elfogadható lenne az a XIX. században elharapózott liberális kritika, amelynek megítélése szerint a középkor egyszerűen a sötétség korszaka volt. Ha ugyanis a középkort egyszerűen csak a profán történelem egyik szakaszának tekintjük, amelyben ugyanannyi keresztény, mint nem-keresztény dolog (erőszak, elnyomás, gyilkos intrika) történt, mint a mi szekularizált korszakunkban, akkor a középkort nyugodtan tekinthetjük az emberi történelem és különösen a szellem- és művészettörténet egyik virágzó korszakának. Még a szabadság és különösképpen a szellemi szabadság szempontjából sem volt a helyzet távolról sem olyan rossz, mint ahogyan azt a liberális kritikusok látták, akik — meglehetősen történetietlenül — a középkor megítélésénél fenntartás nélkül alkalmazták a felvilágosodás és a francia forradalom eszméivilágát. Elég itt a különböző teológiai iskolák között lezajló szabad vitákra utalni, nem beszélve az olyan epizódokról, mint például amikor az egyetemek és a teológusok kényszerítették XXII. János pápát arra, hogy a meghalt lelkeknek Isten színelátásáról szóló és tévesnek tartott tételeit visszavonja. Manapság aligha lenne elképzelhető egy ilyen esemény.

Kétségtelenül hasznos lenne az egész középkori történetet egyszer újra átgondolni, ezúttal azonban talán ez a néhány utalás is elegendő annak megmagyarázására, hogy az újkor szabadságtörekvései miért irányultak egyidejűleg a feudális rendszer és az egyház ellen. Ez a folyamat valójában már a középkorban elkezdődött, amikor a kátharokat és a hasonló mozgalmakat, amelyek bár a dolgok manicheista szemléletéből kiindulva, nem annyira a keresztény tanítást, mint inkább a fennálló uralmi rendszert kérdőjelezték meg, egyszerűen eretnekségeként nyomták el. Mikor pedig a szabadságtörekvések szellemi téren egyre erősebbek lettek megjelent az inkvizíció. A személyes szabadságra és az emberi gondolkodás autonómiájára irányuló törekvés azonban olyan erősnek bi-

zonyult, hogy még az effajta erőszak alkalmazásával sem lehetett többé elnyomni. A fejlődés egyes állomásai jól ismertek. Reneszánsz, humanizmus, reformáció, felvilágosodás, francia forradalom és az ahhoz kapcsolódó későbbi polgári forradalmak.

Hosszú, kemény harc vezetett végül is a polgári szabadságjogok elismeréséhez. És a tragikus csak az, hogy ezt a harcot nemcsak világi hatalmasságok, hanem a hivatalos egyház ellen is folytatni kellett. Persze nem csodálkoztunk rajta, hiszen az elképzelhető legnagyobb mérvű volt az azonosulás a világi hatalommal. Aminek másrészt az is a következménye volt, hogy éppen az intézményes egyház mutatta a legcsekélyebb megértést a szabadságtörekvések iránt. Valójában alig képzelhetünk el keresztényibb dolgot, mint a francia forradalom hármasszavát: szabadság, egyenlőség, testvériség, mégis nem az egyház volt, amely ezt meghirdette, hanem egy olyan forradalom, amely Isten helyébe az értelmet emelte az oltárra.

XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű híres enciklikája volt az első kísérlet arra, hogy az egyház az újkor eszméi előtt megnyíljon és a szabadságtörekvések iránt bizonyos megértést tanúsítson. A nagy pápa halála után azonban ez a kezdeményezés ismét félbeszakadt. Ettől az egy kísérlettől eltekintve azonban a hivatalos egyház — sajnos — mindvégig akadályozni igyekezett a polgári szabadságjogok érvényre juttatását, és ez minden bizonnyal nagymértékben járult hozzá ahhoz, hogy ez a nagy történelmi fordulat a szekularizáció jegyében zajlott le. De ugyanebben az egyházi magatartásban találjuk meg talán a feleletet arra a másik rendkívül érdekes és mindeddig alaposan még meg nem vizsgált kérdésre: hogyan történhetett az, hogy a XVIII. és XIX. századnak oly sok nagy szelleme, filozófusok, föltalálók, természet- és társadalomtudósok, művészek hátat fordítottak Istennek és a hitnek, és az ő példájukat követve ateistává lettek a polgárság széles rétegei is. Valószínűleg egyszerűen arról volt szó, hogy az újonnan megtalált és fölismert szabadságot csak ilyen módon tudták átélni és megvalósítani. Az egyházi paternalizmus, amely nemcsak a hitet, hanem ugyanakkor a fennálló társadalmi rendet is védelmezte (éppen mert tökéletesen azonos volt vele), nem hagyott helyet olyan gondolatok számára, amelyek egyáltalán nem a hit ellen, hanem csak túlhaladott tudományos nézetek, vagy éppen túlhaladott társadalmi struktúrák ellen irányultak. Minthogy pedig az egyház egész szellemi és társadalmi konzervativizmusát az istenhit kosarába csomagolta, mindazok, akik ezeket a mellé csomagolt dolgokat nem tudták elfogadni, nem tehettek mást, mint hogy az egész kosarat elvetették.

Mindez azonban ma már a történelemé. Az egyház végül is kibékült a polgári szabadságjogok érvényesítésével éppen úgy, mint az általános szekularizációval, sőt a II. vatikáni zsinaton még a világi struktúrák autonómiájával is. Aki figyelemmel olvassa a különböző katolikus orgánumokat és kiadványokat, újra meg újra értesül arról, hogy nagy és jelentős keresztény szellemek, akik már több mint száz évvel ezelőtt világosan láttak és az új világgal való kibékülést sürgették, a maguk korában azonban elítélték, vagy éppen kiközösítették őket, most sorban rehabilitálódnak. A polgári szabadság eszméit és elveit tehát a keresztény világ ma már általában elfogadja. Sőt olyan hangok sem hiányoznak, mintha elsőrangú keresztény feladat lenne ezeknek a polgári szabadságjogoknak védelmezése. Kézenfekvő tehát a kérdés, vajon az a szabadságeszmény, amelyet Jézus és evangéliuma hirdetett meg, azonos-e ezzel a polgári szabadságeszménnyel?

Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, mindenekelőtt meg kell vizsgálnunk azt a gondolatvilágot és értékrendszert, amelyen a polgári szabadságeszmék alapulnak és ezt szembesíteni kell az evangélium szabadságeszményével. Említettem, hogy a francia forradalom hármasszava: szabadság, egyenlőség, testvériség alapján véve keresztény eszmét fejez ki. Mégis azok, akik ezt a hármasszót megfogalmazták, minden egyébre előbb gondoltak, mint arra, hogy a Jézus és evangéliuma által hirdetett eszményeket megvalósítsák. A fentebb leírt történelmi fejlődés következtében a francia forradalom, majd később a polgári forradalmak is, egy egyházellenes és vallásellenes világnézet jegyében zajlottak le, éppen mert az emberek nemcsak az elnyomó világi hatalom, hanem szellemi téren az egyház gyámködése alól is fel akartak szabadulni. A liberális áramlatok középpontjában az autonóm és szinte öncélúvá vált ember állt, akit minden lehetséges kötelektől meg akartak szabaddítani, és akinek nem-

csak azt a jogát ismerték el, hogy ne legyen többé világi uralkodó önkényének kiszolgáltatva, hanem azt is, hogy immár egy túlvilági uralkodó uralmát sem kell elismernie; joga lett arra, hogy Istent megtagadja, hogy ateistává legyen. Mindez egyetlen logikus rendszerbe tartozik. Ennek a rendszernek intézményszerű megvalósítása lett a liberális állam. Alapvető eszményei: az azonos jogok biztosítása az együttélő társadalom minden tagja számára, az emberi méltóság tiszteltetben tartása és a türelem. Úgy festett, hogy ha ezek az elvek és eszmények általános érvényre jutnak, végre kézzelfogható közelségbe kerül az emberiségnek az a régen vágyott állapota, amikor az egyik ember szabadságát egy másik ember már nem sértheti többé. A valóságos események azt mutatták, hogy ez az állapot csak nagyon töredékesen és nagyon sok fenntartással valósult meg, és nagyon sok társadalmi harcra, esetleg forradalomra lesz még szükség, amíg a francia forradalom eszméi profán síkon érvényre jutnak. Továbbra is fennáll azonban a kérdés, hogy vajon ezeknek a szabadságjogoknak érvényesülésével közelebb jutottunk-e ahhoz a szabadsághoz, amelyről Jézus mondotta, hogy tanítványai az Ő igazsága révén érhetik el.

Azt, hogy az állítólag keresztény Európa a liberális polgári jogok érvényre juttatásával nem lett keresztényebb, azt kellőképpen megmutatta a két világháború, összes kísérő jelenségével együtt. Önmagában azonban ez még semmit sem mond, hiszen megállapítottuk, hogy ezeknek a szabadságeszményeknek a győzelme egyidejűleg a szekularizáció győzelme is volt. És a nélkülünk, sőt részben ellenünk kiharcolt szabadságjogok ettől még elősegíthetnék az evangéliumi szabadságeszmény érvényre jutását. De vajon valóban ezt teszik-e?

Hallottuk, hogy miként járt el Jézus a saját szabadságának védelmében. Nem állított hatalmat a hatalommal szemben, lemondott mindenféle mennyi vagy evilági segítségéről. És ez a magatartása tökéletesen megfelelt az evangéliumokban foglalt tanításának. Ezekből az evangéliumokból egyértelműen kiolvashatjuk, milyennek képzelte Jézus a tanítványát, tehát a keresztényt: nemcsak hogy erőszakot ne alkalmazzon, hanem egyáltalában ne törekedjék hatalomra. („Aki az első akar lenni közöttetek, legyen a szolgátok”); ne törekedjék gazdagságra (nem lehet egyidejűleg Istennek és a Mammonnak szolgálni); legyen szelíd és alázatos (ha egyik arcát megütik, tartsa oda a másikat); legyen türelmes és megértő az emberi gyöngeségek iránt. És egyáltalán, Mesteréhez hasonlóan, vállalja teljes egészében a világnak való kiszolgáltatottságot. Nos, a szegények, a kiszolgáltatottak, a „szolgák” nem éppen azok az embertípusok, akiket a polgári szabadság példaként lehetne odaállítani. És mégis róluk mondotta Jézus, hogy az igazsága által szabaddá lesznek.

Mit jelent ez? Nyilvánvalóan azt jelenti, hogy itt egy alapvetően más szabadságeszményről van szó, mint amit általában használunk. Keresztény értelemben véve szabadnak lenni mindenekelőtt azt jelenti, hogy szabadok vagyunk minden olyan kötelektől, ami ilyen vagy olyan módon végérvényesen, tehát abszolút érvényességgel a világhoz, a világ dolgaihoz köt. Kétségtelenül bizonyos értelemben paradox helyzet ez. Az a helyzet ez, amelyet főpapi imájában úgy fejez ki Jézus, hogy tanítványai bár a világban vannak, de nem a világból való. Ebből a megkülönböztetésből egész keresztény létezésünket levezethetjük.

A világban lenni annyit jelent, hogy nem különülhetünk el és nem is szabad elkülönülnünk a világtól. A világot tehát vállalnunk kell, szeretnünk kell, szolgálnunk kell neki. Nem lehetünk viszont a világból való, tehát semmivel a világon nem azonosulhatunk teljesen. Elfogadhatunk és használhatunk mindent, amit a világ nyújt, de mégis csak úgy, hogy bizonyos távolságot tartunk a dolgoktól. Valójában ezt jelenti a „lelki szegénység”, amiről a hegyi beszédben olvashatunk. És voltaképpen ez a kulcsa az evangéliumi szabadságeszmének. „Ne féljete az azoktól, akik a testet megölik, a lelket azonban nem tudják megölni” (Mt 10,28) — mondja Jézus. Mit jelent az evangélium írójának szóhasználatában ez a szó, hogy lélek? Nyilvánvalóan énünk legbensőbb magját, személyiségünket, a tudatunkat mondanánk mai szóhasználattal. Amivel el is mondtuk a leglényegesebbet az evangélium szabadságeszményéről, nevezetesen azt, hogy nem külső körülményektől, hanem tudatállapotunktól függ elsősorban.

Szabadságunkat ugyanis nemcsak egy másik ember, hanem gyakran még sokkal inkább a saját tudatunk korlátozhatja. És éppen a mai szekularizált és a szabadságjogokat oly fennen hangoztató világ jár együtt egy sor olyan kíséréssel, amelyek nagyon is kérdéses értékek szolgáivá, sőt rabszolgáivá tehetnek bennünket.

Tapasztalatból tudjuk, hogy még egy autónak vagy valamilyen más szerkezetnek is mennyire rabjává válnak valaki, annyira, hogy mindenről és mindenkirol megfélemedkezhet, nem is beszélve a vagyonról, a minden áron való karrierrel és a minden áron való teljesítményekről. Mintha elfelejtettük volna Jézus intelmét Mártához, akit nyugtalansága és szorgoskodása közepette figyelmeztetett arra, hogy csak egy dolog szükséges. Emellett Jézus semmiképp sem akarta Márta szorgalmát és igyekvését alábecsülni vagy aláértékelni, egyszerűen csak relativizálni akarta őket. Es tulajdonképpen erről van szó, erről a relativizálásról. Természetesen igyekezhettünk előre jutni, élnünk azokkal a lehetőségekkel, amelyeket az élet és a civilizáció nyújt. De mindig azzal a tudattal, hogy ezeknek a dolgoknak csak viszonylagos értékük van, és azzal a készséggel, hogy szükség esetén bármelyik pillanatban könnyű szívvel lemondunk róluk.

Ezek azonban még csak az anyagi dolgok. Ritkán gondolunk rá, hogy egész sor szellemi dolog is van, ami megfoszthat szabadságunktól. A saját gondolatrendszereinknek is oly mértékben rabjává lehetünk, hogy az már megakadályozza, hogy nyílt szívvel és szellemmel hallgassunk meg más embereket.

Az idősebb generáció talán emlékszik még arra a német filmre, amely Robert Kochnak a bacilusok felfedezőjének életéről és harcairól szolt. A másik főszereplő Virchow, az orvostudomány másik múlt századi óriása volt. A film-beli Virchow (mert példánk szempontjából ő a fontos és nem a történelmi Virchow) kidolgozott egy elméletet, amely szerint különböző vegyi anyagok okozzák a betegségeket. S ekkor fellép a fiatal Koch, aki be akarja bizonyítani, hogy apró élőlények, a baktériumok a betegségek okozói. Virchow úgy érzi, hogy ez a felismerés egész életművét tönkreteszi. És a reakciója: üldözi a fiatal tudóst és ahol csak tudja, megakadályozza a karrierjét. Egy nagy, nem szabad ember, aki bezáródott a saját gondolatrendszerébe. Tudjuk, hogy nem egyedülálló eset a tudomány történetében.

Van azonban ellenpélda is: Bernhard Häring, a mai teológia egyik legnagyobb alakja. Évtizedes munkával írt egy hatalmas könyvet ezzel a címmel: *Krisztus törvénye*. Nagyon becsületes, mégis meglehetősen konzervatív és kazuista morálteológia. Viszont olyan részletes, hogy nyugodtan életműnek is tekinthetjük. S aztán jött a Zsinat, ahol Häringnek jelentős szerepe volt, és tagja volt annak a teológiai bizottságnak is, amely a többek között a családtervezés kérdésével is foglalkozott, és itt ő volt a haladóbb álláspontot képviselő többség szószólója. Évekkel ezelőtt Budapesten járt, előadást is tartott, s mikor az előadás után e sorok írója megemlítette neki, hogy mennyire másként látja most a dolgot, mint ahogyan hatalmas könyvében megírta, mosolyogva válaszolta: az már mind meghaladott dolog. Íme egy valóban szabad ember, egy szabad keresztény.

Mindezekből talán látjuk már, mi volt az a szabadság, amelyről Jézus beszélt. Olyasvalami, amit csak mi magunk tudunk a magunk számára kiharcolni. A világ nem adhatja meg nekünk és nem is veheti el tőlünk. Csak egyetlen szempontból nem kizárólag személyes ügy ez, amennyiben ugyanis mint Krisztus tanítványai, tagjai vagyunk egy közösségnek, amelyet egyháznak nevezünk és amelynek Krisztus szándéka szerint elsősorban szeretetközösségnek kell lennie. Ez a közösség az egyetlen, amely valamiképpen korlátozhatja szabadságunkat, sőt kétféle módon is megteheti ezt. Megteheti szeretetlen bizalmatlansággal és megteheti, ha olyan törvényeket ír elő, amelyek ahelyett, hogy az igazi közösségi életet mozdítanák elő, annak szurrogátumaként lépnek fel.

És itt talán vegyük elő még egyszer Szent Pál Galatáknak írt levelét. Ezt írja a törvényről: „Ebből nyilvánvaló, hogy a törvény útján senki nem válik az Isten előtt igazzá, mert 'az igaz a hitből él'. A törvény azonban nem a hitből származik, hanem: 'aki teljesíti, élni fog'. Krisztus megváltott minket a törvény átkától” (Gal 3,11–13).

Gondoljuk csak meg, mennyi törvényt írtak elő a kereszténység hosszú története során, és mennyi vált sok keresztény számára a valódi keresztény élet zálogává, az igazi és hiteles megtérés helyett? Tehát kizárólag csak tőlünk, keresztényektől és közösséginktől, az egyháztól függ, milyen mértékben válnak megélt valósággá az apostol szavai, amelyek szerint: „Nem a szolgáló fiai vagyunk, hanem a szabad asszonyé” és „a szabadságot Krisztus szerezte meg nekünk” (Gal 4,31; 5,1).

Van-e ma még értelme az istentiszteletnek?

Testvérek, Isten irgalmára kérek benneteket: adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen szellemetek hódolata. Ne hasonuljatok a világhoz, hanem gondolkodástokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, mi az Isten akara, mi a helyes, mi a kedves előtte és mi a tökéletes (Róm. 12,1–2).

A mai, nem mindig örömet keltő egyháznak, legyen az katolikus vagy protestáns, kétségkívül egyik legörvendetesebb vonása, hogy új módon ébred tudatára annak, hogy a keresztények istentisztelete nem szorítkozhat a vasárnapi közösségi istentiszteletre, hanem döntően a világban, az emberi társadalom környezetében, mi több a teljesen személyes hétköznapi keretében történő istentiszteletnek kell és szabad is lennie. Az igazi keresztény istentisztelet a keresztény létezés a hétköznapi keretében: így dicséri és tiszteli a keresztény Istenét.

Pontosan ez az értelme annak a két programatikus mondatnak, amelyek Pál apostol valaha írt legrészletesebb intelmeinek vezető gondolatául szolgálnak. A római közösségnek küldött levele ez, amelyben Isten irgalmára hivatkozva nem valamiféle átkozott köteleosségre és adósságra, hanem egy nagy és döntő lehetőségre, az embert érő igazi kegyelemre utal. A helyzet ugyanis az, hogy a keresztény istentiszteletnek valami egészen másnak kell lennie, mint az egyéb emberi áldozatoknak, amelyeket a vallások története során valaha is bemutatnak. Ez az istentisztelet ugyanis nem megölt állatok feláldozása, vagy halott, anyagi dolgok felajánlása, hanem az ember élő odaadása, nem feltűnő szolgálat azoknak az embereknek az érdekében, legyenek rokonszenvesek vagy ellenszenvesek, akik velünk és körülöttünk élnek. Olyan istentisztelet tehát, amelyet nemcsak bizonyos szent napokon, vasárnapokon és ünnepeken, hanem az év minden napján végzünk; nemcsak bizonyos szent helyeken, hanem a világnak valamennyi, esetleg legprofánabb helyén; nemcsak bizonyos szent cselekmények által, hanem az egész életünk, munkánk, harcaink és szenvedéseink révén; és végül nemcsak bizonyos megszentelt személyiségek végzik ezt, hanem minden többé-kevésbé hívő keresztény.

Olyan istentisztelet tehát, amely nemcsak arra szolgál, hogy létünk bensőséges és magánjellegű öntökéletesítésére vezessen, hanem a bennünket körülvevő kisebb vagy nagyobb nyilvánosság előtt véghezvitt gyakorlat is; olyan istentisztelet, amely nemcsak a lélek számára jámbor és épületes, hanem a teljes embert szőröstül-bőröstül, szellemében és lelkében, agyában és nemében átjárja: „adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul!”

Látjuk ebből, nem azt, amit az emberek általában „istentiszteletnek” neveznek, hanem éppen azt, ami teljesen világinak, profánnak tűnik, azt mondja az apostol „szentnek” és „Istennek tetszőnek”. Azt a „szellemi istentiszteletet”, amely nincs külsőséges szertartásokhoz, különleges helyekhez, időhöz és személyekhez kötve, hanem ami a lélekben történik, mint azt teljesen helytállóan János evangélista fejezi ki: „Lélekben és igazságban” (Ján 4,23).

ISTENTISZTELET VASÁRNAP? Láttuk, mit mond Szent Pál az istentiszteletről. De vajon nem tapasztalati tény-e, hogy az a helyzet, amelyből kiindulva Pál ezt a mondatot megfogalmazta, tökéletesen megváltozott? Ami Szent Pál részére a mindennapi istentiszteletről szóló intelmében magától értetődő föltétel volt, azóta javarészt megszűnt. Az apostol annak idején egy hitközségnek írt, egészen konkrétan egy hitközségi összejövetelnek, amelyen ezt a levelet felolvasták. Elképzelhette-e Szent Pál, hogy valaha is olyan keresztényeknek kell majd írnia, akik túlnyomó többségükben semmiféle istentiszteletre, legyen az imádságos vagy eucharisztikus összejövetel, és tartsák akár a legprofánabb he-

lyen, már egyáltalán nem jönnek össze? És nehogy azt higgyék, hogy itt csak a vasárnaponként sokfelé üresen maradó protestáns templomokra gondolok, hiszen a Német Szövetségi Köztársaság katolikus templomaiban is a vasárnap templomlátogatás az 1950-ben még 50,6%-ról 1972-ben 32,4%-ra esett vissza. Ugyanakkor az egyházközsegeknél bekövetkezett ilyen mérvű zsugorodással szemben egy körkérdés tanúsága szerint a katolikusok 84%-a még mindig nem gondol arra, hogy egyházából ténylegesen kilépjen. Különösen meggondolandó azonban, hogy sok lelkipásztor egyértelmű tanúsága szerint a 16 és 25 év közötti fiatalok úgyszólván teljesen kívülállnak a lelkipásztorkodás körén.

Ebben a valóban riasztó helyzetben szinte vakmerőségnek tűnhet, ha itt most mégsem a szentpáli értelemben vett mindennapok istentiszteletéről, hanem kifejezetten a vasárnapi istentiszteletéről szólok. Egy dolgot mindenesetre világosan meg kell állapítani: Szent Pálra aligha hivatkozhat az, aki a mindennapok istentiszteletét és azt az istentiszteletet, amelyre a közösség egy különleges alkalomból összegyűl, szembe akarná állítani. Éppen ellenkezőleg, Szent Pál számára az egyházközség magától értetődő dolog volt és csak akkor írt róla külön, ha — mint például Korintusban — valamilyen összeütközés keletkezett. Így hát éppen Szent Páltól nyerhetünk bátorítást, attól a Szent Páltól, aki a meghatározottabbban óv attól, hogy a világban uralkodó irányzatokhoz alkalmazkodjunk, vagyis szó szerint a „konformizmus”-tól. Szent Pál a kritikus ítélőképességre és az értelemre hivatkozik, amelyet természetesen mindig meg kell újítani éppen azért, hogy minden helyzetben világosan lássunk, különböztetni tudjunk és ha kell, meg tudjuk tartani a távolságot és mindezt mindenkor Isten akaratának megfelelően, aki a jót, a helyeset és a tökéleteset akarja: „Ne hasonuljatok a világhoz, hanem gondolkodástokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, mi az Isten akarata, mi a helyes, mi a kedves előtte és mi a tökéletes”.

AZ ISTENTISZTELET VÁLSÁGA — AZ EGYHÁZ VÁLSÁGA. Természetesen nem lehet könnyen megfogalmazni, ha az istentisztelet immár tartóssá vált válságát ezúttal nem konformista módon, pozitívan szeretnénk megindokolni. Ebben a válságban minden bizonnyal nem csekély mértékben „hibás” az általános emberi fejlődés. Jól tudjuk: a szekularizáció és az iparosodás folyamán nagymértékben felbomlott a korábbi vallásos meghatározottságú homogén társadalom. Az egyházak befolyását politikai, gazdasági, nevelési és társadalmi területen egyaránt visszaszorították. A vallásos élet és cselekvés régóta nem magától értetődő dolog már. A templomlátogatásra készítő társadalmi nyomás — a néhány viszonylag még zárt katolikus falusi és kisvárosi környezettől eltekintve — gyakorlatilag teljesen megszűnt. Az istentisztelet, ami régen magától értetődő szokás volt, magánüggvé lett. Így az egykori nép- és hagyományos-egyházat egyre inkább a személyes döntés egyháza váltja fel, amely minden egyes embertől személyes állásfoglalást, szabad hitbeli döntést és hitbeli gyakorlatot követel. A számszerű visszaesés ilyen körülmények között érthető, de csak részben ellensúlyozza a tudatosabb és határozottabb hit.

Sokan, akik a gyakorlati életben megvallják Istent és Jézus Krisztust, az istentiszteleti gyakorlatra már nem tudják elhatározni magukat. És ez már világosan mutatja: nemcsak a „gonosz világ”, vagy az istentiszteleti meghívást el nem fogadó szekularizált társadalom a hibás az istentisztelet válságában, hanem maguk a meghívó egyházak is. Mégpedig azért, mert azok, akik istentiszteletre hívnak, nagyon sok kortárs, és közöttük keresztény kortárs, számára kevésbé tűnnek vonzónak, vendégszeretőnek, emberszeretőnek, sőt kereszténynek. Nem szeretném, ha félreértenének, de mégis fel kell tenni a kérdést, vajon vonzó lehet-e az istentisztelete annak az egyháznak, amely oly sokat beszél a reménységről, de oly kevés igazi reménységet kelt? Vajon nem szenved-e sok hűséges templombjáró is hivatalos egyházának értetlensége, mozdulatlansága, válsága miatt? Vajon csodáltnivaló-e, hogy egy olyan egyházban, amelyben az elvárás és valóság, a szó és a cselekvés annyira távol esik egymástól, egyre kisebbek lesznek a közösségek?

A társadalomnak és az egyháznak ilyen állapotát tekintve nem könnyű megválaszolni a kérdést: van-e még értelme az istentiszteletnek? Nem szeretném azt a benyomást sem kelteni, mintha erre a kérdésre mindenki nevében egyetlen ember válaszolhatna. Mintha nem minden komoly keresztény ügye lenne, hogy az istentisztelet kérdését újra és alaposan átgondolja. Éppen ezért itt csak

néhány indítást szeretnék adni a továbbgondolkodásra, föltételezve azt, hogy a parancsok teljesítése, a család figyelembevétele, a megszokás vagy a közösség utáni vágy már nem elegendő ahhoz, hogy az istentiszteleten való részvételt elegendően indokolja. Szeretném tehát, ha együtt gondolnánk át, mit jelenthet még ma is az istentisztelet elsősorban személyesen, azután a közösség számára.

AZ EMBERÉRT. Politikusok és ipari menedzserek, sőt tudósok és mindenfajta hivatás betöltői, akik túlságosan el vannak foglalva, panaszkodnak amiatt, hogy az állandó nyüzsgés és stressz állapotában már egyáltalán nincs idejük a magukbaszállásra, hogy egyáltalán végiggondolják miről is van szó, mi a voltaképpeni cél és alapvetően minék kellene így vagy amúgy lennie... Szellemi tekintetben is napról napra élünk.

De lassan érvényre jut annak belátása is, hogy a mai embernek a teljesítményi és fogyasztói társadalomban sokkal nagyobb mértékben, mint valaha, szüksége van olyan szabad területekre, amelyeket nem a hivatása határoz meg, amelyek nincsenek teljesen a munkába betervezve, ahol fölszabadul az ipari tömegtársadalom kényszerei alól: mindenekelőtt tehát értelmesen felhasznált szabadidőre. De mint jól tudjuk, éppen ezt az értelmesen felhasznált szabadidőt nem biztosítja a legkevésbé sem az egyre növekvő szabadidő ipar: a kereskedelmi célzatú szabadidő-eltöltés területén mutatkozó túlkínálat a meghosszabbított hétvégeken újabb kényszerekbe viheti az embert.

Vajon ne lenne szükség arra, hogy a hétköznapiak ritmusában az ember valóban nyugalomhoz is jusson, nemcsak külsőleg, az alapos kialakítás és semmittevés révén, hanem bensejében is, egy igazi felüdülés által? Hogy önmagára találjon, hogy elgondolkozzék, hogy ismét alaposan tájékozódjék voltaképpeni céljai és életének normái közepette, hogy ismét utolérje és kipihenje magát? Vajon nem jelent-e ebben az összefüggésben egy jó istentisztelet — a minőségről majd lesz még néhány szavunk — pótolhatatlan lehetőséget az ember számára? Nem Isten nyer általa, hanem az ember. Az ember számára jelenti a nagy lehetőséget, ha módja van rá, hogy az istentisztelet keretében a maga legkevésbé sem magától értetődően élő Isten- és Krisztus-hitét reaktiválhatja: ha tehát megint egyszer nyugodttá, kiegyensúlyozotttá válik, némiképpen eltávolodik attól, ami naponta nyomasztja és ingerli, ha megbízható iránymutató értékekkel szembesül, ha ismét megvan a lehetősége rá, hogy az alapvető és végső mértékek szerint tájékozódjék, ha átéli egy igazsághoz való kötődését, ha újra fölfedezi és újra elnyeri ellentmondásos életének és egy még ellentmondásosabb emberi történelemnek valódi értelmét.

A jó istentisztelet még arra is képes, hogy újra meg újra végső eligazítást adjon az élet számtalan elkerülhetetlen tárgyi döntésében: olyan eligazítást, ami nem szünteti meg a szabadságot, hanem az egyetlen igaz Istenhez való kötődés révén azt valójában lehetővé teszi.

A jó keresztény istentisztelet ugyanakkor a szó és a táplálék révén újra meg újra reaktivált emlékezés is Jézus Krisztusra: a számunkra egész szemléletes-ségében és felfoghatóságában remélhetőleg újra és újra megelevenedő Názáreti Jézusra, aki a mai emberét, mint sok tekintetben megvalósítandó alapmodell hívja meg új életszemléletre és életgyakorlatra. Aki megtapasztalta, tanúságot is tehet róla: az istentisztelet ilyen módon a mindennapok rendjében újabb horizontot, világos vonalakat és szilárd meggyőződést hozhat az ember számára, és ugyanakkor egészen egyszerűen valamivel több bátorságot, örömet és szabadságot is az elkövetkező hétre.

A KÖZÖSSÉGÉRT! A keresztény hitet nem egyedül éli az ember. Itt senki sincs, aki ne lenne másokra ráutalva. Ezért utalja a keresztény üzenet a hívők közösségébe, amelynek azonban nem szabad öncélúan önmaga körül forognia, hanem az emberek szolgálatában kell állnia. Hogyan hathatna azonban egy közösség a világban, a mai társadalomban, ha már egyáltalán össze sem jön? Hiszen mégiscsak testvériesen és közösségben kell megvalósítani azt, amit Jézus akart.

Az istentisztelet révén alakult és alakul mindig újra az egyházközség, mint azoknak közössége, akik Jézus Krisztus ügyéről meg vannak győződve és készek az ő követésére: így alakul ki az egyház. Az egyházat eredetileg ekkléziának hívták és ekklézia annyit jelent, mint gyűlés, gyülekezet. A keresztények-

nek egy egész városban szétszóródott serege, ha valóban többek, mint névlegesen megkereszteltek, nagyon tiszteletreméltó dolog lehet. A keresztény individuumoknak ilyen pusztá tömege azonban még nem gyülekezet, nem egyházközség, nem ekklezia, nem egyház.

Láthatjuk ebből, hogy az egyházközség és az istentisztelet nem egyszerűen nélkülözhető adalékok a keresztény létezéshez. Szükséges föltételei és ugyanakkor alkalmazásai és konkretizálásai is keresztény voltunknak, ők jelentik az alkalmazott és megvalósított Krisztus-követést, amelyre ugyan minden egyes ember meghívást kapott, amelynek azonban ugyanakkor közösségi megvalósításra van szüksége.

Hogyan is állna a kereszténység konkrét megvalósítása, ha hagynánk, hogy az egyházközségek és istentiszteleteik elhaljanak? Bármennyire istentisztelet legyen is a világi mindennapok sora, hol és miként emlékezhetnénk az eredetre, ahonnan jövünk és ahonnan újra meg újra el kell indulnunk, ha keresztények akarunk maradni? Hol emlékezhetnénk annak a Názáreti Jézusnak szavaira, tetteire, szenvedésére, halálára és új életére, aki a keresztény számára mindig Krisztus, a mérce marad? Hogyan juttathatnánk kifejezésre köszönetünket, dicsőítésünket és kérésünket, ha nem az igehirdetésben, az imádságban, az emlékezésben, az éneken és a keresztény istentisztelet eucharisztikus lakomájában, ahol egyszerre elevenítjük fel az eredet emlékét és nyitjuk meg szemünket egy jobb jövő felé és kaphatunk józan eligazítást a jelenre nézve?

ELLENVETÉS. Csak akkor kell ezen az istentiszteleten részt venni, ha *úgy-nevezett igényt* érzünk rá? Viszont az ellenkérdés: vajon nem rombolunk-e szét mindenféle barátságot, szeretetet, házasságot, mindenféle közösséget és így minden egyházközséget is, ha mindent a közvetlen igénykielégítésre redukálunk? Semmi kifogás a valódi emberi igények ellen, még vallási téren sem, ami ellen pedig a teológusok túl gyakran prédikáltak. De mindenki el fogja ismerni: vannak az érzésnek felületes, rövid lejárátú igényei, amelyek gyakran egészen spontánul feltörnek. De vannak az emberi életnek, a testnek és a léleknek mélyebb, átfogóbb igényei is, amelyeket vissza lehet fojtani, és amelyekre az embert bizonyos körülmények között emlékeztetni kell.

Hiszen immár világossá vált, hogy az imádság és az istentisztelet esetében nem főlegesen luxusról, hanem valami életfontosságú, sőt az élethez szükséges dologról van szó, valamiről, aminek nem szabad elsorvadnia, ha az ember teljes ember akar maradni, ami azonban nagyon könnyen elsorvad, sőt elhal, ha nem ápolják; valami, amit a szülők példájával sokkal meggyőzőbben kellene a gyermekeknek és fiataloknak felmutatni, mint régebben, amikor a kereszténység és az istentisztelet még magától értetődő szokást képviseltek.

Amellett az istentisztelet esetében egyáltalában nem csak vallásos igények kielégítéséről, de még csak nem is önmagában az ember számára életfontosságú és az élethez szükséges dologról van szó. Az istentiszteletben — éppen mert ott az Isten tisztelete történik — többről van szó, mint az emberről, nevezetesen magáról az Istenről: vajon teljesen eltekintve az igényeitől és céljaitól, fontosságaitól és szükségességeitől nem lenne-e igazán méltó az emberhez, nem lenne-e a legemberibb dolog számára, hogy Istenét és Teremtőjét egész egyszerűen és szerényen dicsőítse, hálát mondjon Neki és kérje Őt?

Ne hivatkozzunk ezzel szemben a keresztény emberek szabadságára, Jézus Krisztus egyháza nem kényszerszervezet, hanem az önkéntesek egyháza. Ez az önkéntesség azonban nem zárja ki, hanem inkább magába foglalja az önkéntes elkötelezettséget és köteleket. Minden közösség, amelyben az elkötelezettségnek és a részvételnek legalább a minimuma nem áll fönn, önmagát adja fel. Nincs olyan közösség, amely ha befelé és kifelé működni akar, megelégedhetne csak passzív tagokkal.

Ha azonban mindenféle lehetséges klub és egyesület elég bátor ahhoz, hogy a rendszeres, sőt gyakran heti részvételt sürgesse, és azt részben pontosan ellenőrizze is anélkül, hogy az önkéntes tagok azt kényszernek vagy erőszakolásnak éreznék, akkor éppen egy egyház ne lehetne elég bátor ahhoz, hogy a nagy közös ügy érdekében az Istenért és az emberért — minden egyébként érthető tunyaság és kényelmesség ellenére — magától értetődő dologként várja el és követelje meg a rendszeres részvételt? Csak így érhető el ugyanis a kölcsönös megerősítés a hitben, amire mint emberek az emberek között, nagyon is rá vagyunk utalva. És bár csak helyeselni lehet, hogy a pénteki bűjtőt és sok más

túlhaladott ájtatosságot és szokást és már régen értelmetlenné vált egyházi parancsolatot kifejezetten megszüntettünk, vagy ténylegesen elejtettünk — ami egyébként jelentős szolgálatot tett az ökumenizmusnak is —, a rendszeres istentisztelet általában vasárnap vagy szombat este, vagy szükség esetén esetleg hétközben, nem divatjamúlt ócskaság vagy mellékes dolog. Aki magát katolikusnak akarja nevezni, annak — az egyes esetekben a mentségül szolgáló okok minden elismerése mellett is — a jövőben is tudnia kell, hogy az istentiszteleten való rendszeres részvétel mint minimális kötelezettség, továbbra is fennáll vele szemben.

A JÓ ISTENTISZTELET. Persze minden a vasárnapi istentiszteletre vonatkozó kötelezettség elviselhetetlen megterheléssé válik, ahol az istentiszteletet csak formálisan korrektül végzik, de nem alakítják ki jól. A katolikus istentisztelet a II. vatikáni zsinat óta a reformáció sok lényeges követelését vette át és valószínűleg meg: újfajta hallgatása az érthetően hirdetett igének, az egész nép aktív részvétele, az istentisztelet alkalmazkodása a különböző népekhez, egyszerűsítés és a Jézus eucharisztikus lakomájára való egyértelmű vonatkoztatás és koncentráció. Sok régi, vitatott kérdés legalábbis alapvetően rendezésre került: a latin helyett néprelv, melléktárhoznál mondott magánmise helyett közös eucharisztikus ünnep és legalább bizonyos esetekben és kisebb csoportok esetén két szín alatti áldozás.

Manapság valamennyi egyházban nagymértékben a plébánostól függ, mennyire jó, mennyire valódi, mennyire Jézus Krisztus üdvösségüzenetére összpontosuló az istentisztelet az egyházközségben. És szerencsére ma körös-körül a földön minden, mégannyira elterjedt liturgikus formalizmus és ritualista sztereotípiá, valamint gyakran intellektuális unalom ellenére, élettel, örömmel teli istentiszteletekre lelhetünk. Olyan istentiszteletekre, amelyek valódi ünnepet, Jézus Krisztus szellemével áthatott emberi összejöveteleket valószínűleg meg. És ez egyike az egyházi megújulás legörvendezesebb jeleinek. Újfajta beszéd, újfajta zene tört utat magának, amely számtalan új imádságban és énekszövegben csapódik le, és gyakran teljesen spontánul jön létre plébániai és egyéb közösségekben.

A JÖVŐ KILÁTÁSAI. A vasárnap a keresztények számára kezdettől fogva nem csupán egy törvényesen figyelembe veendő eltolt Sabbat vagy pihenőnap volt, hanem az Úr napja, a föltámadás ünnepe, amelyen állva mondták el az Úr imádságát és testvéri szeretetben ünnepelték az Ő lakomáját.

Szeretnék mindenkit, konzervatívokat és haladókat, öregeket és fiatalokat, katolikusokat és protestánsokat felszólítani arra, ragadják meg újra ezt a nagy lehetőséget, amelyet az istentisztelet és talán mielőbb egy közös ökumenikus eucharisztikus lakoma a mai embernek kínál. Évtizedes fáradozásra volt szükség, míg századunk katolikus egyházában a közösség aktív részvételét az istentiszteletben elértük. Ezt azonban csak úgy lehetett elérni, hogy fáradoztunk érte. Fáradozzunk tehát továbbra is.

A helyesen ünnepelt istentisztelet valóban azzá lehet, ami után mindnyájan vágyódunk: szabadulásunk ünnepe, végső megváltásunk előlegezett ünneplése. Így nézve az istentisztelet minőségi szabadság lehet, valódi szabadidő: a szükséges ellensúly a munkaidővel és mindennapjaink teljesítményvilágával szemben, megsejtes, megérzés hívó és reményteljes kinyúlás egy új ember, egy új teremtes felé.

Kétezer éven át ünnepelték a keresztények istentiszteletüket: ne legyen ez a jövőben is így, ne legyen ismét így? Ha helyesen értelmezzük, a vasárnapi istentisztelet soha nem választható el a hétköznapi istentiszteletétől, hanem önműködően vezet bele a mindennapok életébe: ezért kezdődik a keresztények számára vasárnap a hét, a vasárnapi istentisztelet ígéret és útmutató a hétköznapi világába. *Oratio* és *actio*, imádság és cselekvés, vasárnap és munkanap, egyháziasság és világiasság a mai keresztények és istentiszteletük számára jobban összetartoznak, mint valaha.

A KERESZTÉNY LÁTÓHATÁR — ITTHONRÓL

Lékai László esztergomi érsekké történt kinevezése után nyilatkozatot adott a magyar sajtónak, melyben többek között arra a kérdésre is válaszolt, hogyan látja a magyarországi katolikus Egyház helyzetét a Zsinat tükrében és az azóta eltelt évtized egyházi eredményeiben.

Válaszában felsorolja azokat a tényeket, melyekkel illusztrálni lehet, hogy „nem maradtunk el külföldi katolikus testvéreink mögött a zsinati megújulás lelkeségét illetően”. Majd így fejezi be válaszát: „Mostanáig még nem sikerült teljes alapossággal felmérnünk az egyház, a papság és a hívek helyzetét. Így nem áll rendelkezésünkre egészen megbízható kép az elért eredményekről, a hiányokról, a mulasztásokról, sem a jövő feladatairól. Ezt a mulasztást igyekeznünk kell helyrehozni, hogy a jövőben végre majd meghatározhassuk helyi egyházunk alapvető kérdéseit és feladatait.”

Mondani sem kell, hogy az egész magyar katolicizmust felvillanyozta „mulasztásaink felmérésének és jövőd feladataink meghatározásának” kilátásba helyezése. Türelmesek vagyunk — voltunk eddig is —, mégis jó volna, ha nem sokáig váratna magára az immár három évtizedes tartozás helyi egyházunk önmeghatározásának kérdéseiben.

A Vigilia, Teológia — szerény eszközeivel maga az Új Ember is — az utóbbi időben nemegyszer kezdeményezte ennek a korszakos feladatnak előmunkálatait. Ennek az írásnak is hasonló a törekvése, amikor az alábbiakban azokat a gondolatokat közli szélesebb nyilvánosság előtt, melyek az Új Ember 1976-os tématervének irányelvei.

A kereszténységnek helye van a jövőd Világ építő valóságai között

A mai Világ felgyorsult fejlődésében is jelen van az a törvényszerűség, hogy a prométheuszi ember csupán megszerzett isteni hatalmának mámorában és csak egy időre tud megelégedezni arról, hogy a birtokba vett Világ minden kincsével, gazdagságával, szellemi és anyagi energiáival magát az *Embert* hivatott szolgáltni. A fejlődés irányát csak átmenetileg lehet eltéríteni attól, hogy tudomány, technika, kultúra — de még a hatalom gyakorlása is — egy végső kiteljesedés megváltoztathatatlan útján haladjon.

Napjainkban is egyre sürűbben hangzik fel — hol itt, hol meg ott — a gondolkodó és az emberi világ sorsáért felelősséget érző mementó: *a teremő képes-ségekkel és előre beláthatatlan lehetőségekkel felruházott Ember ijesztő lidérce lett önmagának*. Saját maga halálos fenyegetésévé vált a pusztító háborúkkal, a termőtalajt is felégetni képes tömeggyilkoló fegyverekkel, az atmoszféra és a víz beszennyezésével, az éhségkatasztrófákkal fenyegető népszaporulattal. Tudományos és technikai erőfeszítései egy emberibb világ megteremtésére ellentétes értékű — de legalábbis kétértelmű — eredményekre vezettek.

Nem vonhatjuk kétségbe, hogy a XX. század utolsó negyedében még mindig a hatalom megszerzésének és kiterjesztésének politikai, gazdasági, tudományos és technikai robbanásokkal kísért jelenségei felhőzik be a béke kék egét. De éppen e sokszor megrendítő és zavarba ejtő jelenségek mögött ébrednek már — sőt, egyre határozottabban jut kifejezésre — *az emberi felelősség és a végleges el nem állatható erkölcsi érzék*. A mai emberiség sem érzéketlen az iránt, hogy egy végzetes fenyegetettség közepette is a vég nélküli és elpusztíthatatlan Érték felé tekintsen. Természetszerűen keresi azokat az egyetemes érvényű humánus javakat és időtálló erkölcsi elveket, amik a racionális tervezés és termelés világában a tudomány és a technika személytelen erőivel szemben megvédik az Ember személyes jogait és szabadságát, egészséges életkörülményeit, igazságos társadalmi rendjét, emberibb jövőjét és boldogságát.

Csak most tudjuk igazán felmérni Teilhard szavainak jövőbe mutató jelentését: ... „Az Élet egy döntő lépése most az Emberben zajlik... Ebben a zavaros és feszültségekkel teli időszakban, amikor a Jelen a Jövővel keveredik, ebben a forrongó világban szemtől szembe kerülünk az Emberi Jelenség nagyságával, eddig soha el nem ért nagyszerűségével. Itt vagy sehol, most vagy so-

ha, ezen a csomóponton és ebben a közelségben remélhetjük, hogy az emberré válás értelmét minden előző szellemnél jobban megközelíthetjük és fontosságát felmérhetjük... Amikor a mozgó Világmindenségben azt szemléljük, mint futnak szét és oldódnak fel körülöttünk és mögöttünk az időbeli és térbeli sorozatok, akárcsak egy kúp síkja, akkor talán a tiszta Tudományt csináljuk. *De amikor a Csúcs, a Teljesség és a Jövő felé fordulunk, akkor Vallást is kell csinálnunk.*"

Abban az egy dologban a mai világ mindenféle gondolkodó és felelősséggel utat kereső embere megegyezik, hogy az emberré válás — a humanizálódás — elemi igénye nélkül nem képzelhető el a Világ jövője. Ha pedig így van, akkor nemcsak hinnünk és vallanunk kell, hanem mindent el is kell követnünk azért, hogy *a kereszténységnek helye legyen a mai és jövőző Világ építő valóságai között.* Ezt nemcsak egy hívő öntudat mondatja velünk, hanem az emberiség jövődő sorsa iránt érzett felelősségünk. A keresztény reménynek ebben a konkrét megfogalmazásában kell ma megerősítenünk a hívő embereket. De az Egyházban ma jelenvaló és még ezután jelentkező válságjelenségek bogozgatásánál is ez a jövőre irányuló keresztényi és emberi felelősség mutathatja a kivezető utakat.

Csüggedés — kockázat — alkotó optimizmus

Azt, hogy a kereszténységnek — ezen belül a Vallásnak és az Egyháznak — valóban helye és szerepe van a jövőző valóságai között, maguk a keresztény emberek sem látják egyértelműen. Az a marxista elmélet ugyanis, mely szerint a vallás egy bizonyos idő múlva — a társadalmi és tudományos fejlődés hatására — elhal, találkozni látszik a ma élő keresztények tekintélyes részének azzal a felfogásával, hogy a kereszténység már leélte felnőttkorát. Öregedőben van, amit a modern idők csak még jobban felgyorsítanak. Volt ugyan — mondják — egy „aranykora”, aminek emlékezetéből sokáig élt az Egyház régi dicsőségének fényében sűtkérezve. Ma már azonban egykori dicsfénye, hajdanvolt ékessége saját magának sem kedves. Órizgeti és mentegeti még egy ideig az aranykor muzeális tárgyi és szellemi emlékeit, de egyre lankadóbb erővel. E szerint a felfogás szerint: az Egyház mai válságjelenségei is inkább a felbomlás stigmái, semmint a megújulás vágyáé vagy éppen a jövő útjainak keresése.

Ebben a szemléletben sok tényező zavarja a tisztánlátást. Kétségtelen, hogy jelen van benne egyfajta csüggedés is, de még inkább a keresztény látóhatár beszűkültsége, amelyben elmosódottan és eljelentéktelensített van jelen a „közeli” és túlragyog a „távoli”. Egy kitágított — és semmi új előtt nem hunyorgó — perspektívában teljesen megváltoznak a kereszténység kapcsolatai az emberi világgal és a fejlődéssel, melynek tanúi vagyunk. Itt is Teilhárd-ral kell mondanunk: „Minél hatalmasabb lesz a Világ, minél szerteágazóbbak és szervezesebbek lesznek belső kapcsolatai, annál diadalmasabb lesz a Megtestesülés perspektívája.” Mindjárt illusztrálja is állítását: „Egy pillanatra megijesztette a keresztényt az Evolúció, de most észreveszi, hogy nagyszerű eszközt ad neki, hogy még közelebb kerüljön Istenhez és még jobban átadja magát neki... Ha azt mondanánk, hogy a kereszténység minden látszat ellenére a Tudomány által csodálatosan kibővült Világhoz idomul és növekszik benne, ezzel csak a felét látnánk meg a történetnek. Az Evolúció valahogy új vért ömlesztett a keresztény távlatokba és törekvésekbe.”

Csakis a mai fejlődéssel összhangban és azzal szervesen kitágított keresztény látóhatár birtokában képes maga a vallásosság is megszabadulni múltbeli terheitől, elsősorban azoktól, amelyek a világtól teljesen idegen „csodabogárrá” torzították a vallásos embert. A valóságban kozmikus méretűvé — a Megváltás dimenzióhoz — tágitott keresztény látóhatár kizárja, hogy kereszténységünket bezárjuk egy életidegen vallásos életformába vagy éppen a vallásos kultuszgyakorlatok falai közé. Ellenkezőleg: ennek a tágas látóhatárnak a birtokában a *vallásosság azt a képességet jelenti, hogy mindent magunkhoz tudunk ölelni. Az anyagvilágot, az emberi szellem szféráit, a tudományt, művészetet, a politikát, technikát, a gondolkodást éppen úgy, mint a játékot. Szeretetünk így nem korlátozódik csak Istenre és az emberre, hanem az egész teremtetett Világra.*

Nem abból kell tehát kiindulnunk, hogy a kereszténység a maga lehetőségeinek, Krisztus tanításának még csak parányi részét tudta megvalósítani az eltelt közel két évezred alatt, hanem azokból a lehetőségekből, amelyek a jövőben elénk tárulnak, ha végre már komolyan vesszük a keresztény küldetést. Tiszteljük a keresztény múlt minden igaz értékét, de igazán szeretni csak a jövőjét tudjuk. Ez a mi optimizmusunk, mely le tud győzni minden eddigi rossz tapasztalatból eredő csüggedést, túl tud tekinteni az Egyház mai zavarain és a legmélyebb hullámvölgyben is képessé tesz bennünket fellendülni a hullámok hátára, a legsötétebb éjszakákban is arra, hogy a hajnalról énekeljünk.

Ez az optimizmus azonban csak felvillanó érzelem marad, ha nem tudjuk átalakítani motorikus erővé eszményeink megvalósításában. Ugyanakkor ilyen alkotó optimizmus birtokában tudjuk nemcsak állítani, hanem tanúsítani is, hogy *a kereszténység nem muzeális emlék, hanem ma is megvalósítható élet, mely teljesen át tud járni és formálni egy emberi személyiséget, ki tudja bontakoztatni az ember teremtképességét, szép és okos tartalmakkal tudja megtölteni alkotóvágyainkat, meg tudja nemesíteni — sőt megszentelni — természeti életünket.* Hitünket is ez tudja kimozdítani egy merev dogmatizmusból és olyan merésszé tenni, mint a mai tudomány hite, mely egyre mélyebben hatol be a Kozmosz titkaiba. A kereszténység nem veszítette el azt az erejét, mellyel a földi lét és a transzcendens világ, a metafizika ma még feltáratlan rejtelmeinek azonosítására alkalmassá teszi a Feltámadás Misztériumának emberi és kozmikus távlatában. Ez annyit jelent, hogy nem korlátozhatjuk a keresztény küldetést tiszteletreméltó dogmák újrafogalmazásának elfogadtatására, sem valami utóvédharcra a világnézeti küzdelmekben, de még valami tisztos „állagmegóvás” szolgálatára sem, hanem: *megbecsülve a kereszténység minden eddig megszerzett igaz értékét, Krisztusnak az evangéliumokból ismert határozottságával öleljük magunkhoz a rejtelmes jövőndőt minden kockázatával, de határtalan lehetőségeivel is együtt.*

A keresztény életcél szembesítése

A keresztény életcél nem kell újrafogalmaznunk. Az mindig a krisztusi eszmék, az evangélium tanításának megvalósítása marad. De jól tudjuk, hogy ezt az életcél nem egy éterikus, a világtól és a földi valóságoktól elszigetelt környezetben kell megvalósítanunk, hanem éppen összhangban a világgal, adott környezetünkkel, más embertársainkkal, sőt másfajta életcélokkal.

Érdemes jól odafigyelnünk Nyíri Tamás kritikus megjegyzésére: „A kereszténység története hosszú krónikája azoknak az ügyeskedéseknek, amelyekkel az emberek megpróbáltak kitérni Jézus meghívása elől.” Lehet, hogy Nyíri Tamás egyoldalúan fogalmazza meg a kereszténység történetét, de ha így van, bizonyosan azzal a szándékkal, hogy rámutasson: mi az, aminek hiányoznia kell a jövőben ebből a történetből. Vitathatatlan, hogy „ügyeskedés” helyett ma sokkalta inkább szükségünk van arra, hogy szembesítsük a keresztény tanítást a kor szellemi, erkölcsi és politikai igényeivel, a fejlődő emberi világ újonnan jelentkező lét-tartalmaival. Csak így tárhatjuk fel a vallásos emberek előtt a keresztény eszmevilágnak azokat az értékeit, amelyek képesek úgy alakítani az emberi személyiséget, hogy az hasznos alkotó eleme legyen társadalmának és korának. Annál is inkább vállalkozhatunk erre a szembesítésre, mert meggyőződésünk szerint a keresztény tanításban megtalálunk minden olyan értéket, amit korunk és a jövő alakulása elsőrendű követelményként állít az egyén és a közösség elé. Nem valamiféle rugalmas alkalmazkodóképességről van itt szó — ami többé-kevésbé mindig is jellemezte a kereszténységet —, még csak nem is arról, hogy okos stratégiával biztosítsuk az Egyház áthaiózását a kor Szcillái és Kharybdiszei között, hanem a kereszténység eredeti küldetéséhez való visszatérésről, amit Krisztus így fejezett ki: „Én azért jöttem, hogy életetek legyen és egyre több legyen...”

Nem kerülhetjük el ennél a szembesítésnél a kereszténység múltjával való tárgyilagos szembenézést, de előbbre visz, ha a II. vatikáni zsinat által meghatározott újszerű és a jövő felé tekintő egyházképpen vizsgáljuk megújulásunk tennivalóit. Ma már mindenki világosan látja, hogy a fejlődő élet folyton szaporodó és súlyosodó feladataiban elvárt helytállás új erényeket követel az egyes embertől és a különböző közösségektől is. Nincsen-e itt az ideje — például —

annak, hogy a keresztény erények skálarendszerét kiszélesítsük, az új erényeknek — mint a kor követelményeinek — vonatkozásában analizáljuk a keresztény tanítást és annak gyakorlatát? Nem arról van szó, hogy az eddigieket leértékeljük — még kevésbé, hogy elhagyjuk —, hanem a hagyományos felfogást tovább gazdagítsuk azzal a szemlélettel, hogy az evangéliumok tanításának megtestesítése nem egyedül olyan üdvrendben amortizálódhat, amely a halállal veszi kezdetét. Az üdvözülés, az üdvösség fogalmának leszűkítése volna, ha megváltásunk gyümölcseit egyedül a túlvilági élettől várnánk. A keresztény életcél a mai ember szemében akkor látszik értelmesnek, ha annak hasznát látja már az evilági létrendben is. Természetesen nem valami polgári haszonra gondolunk itt, amilyet a múltban sokan húztak keresztény voltukból, de még fedezet nélküli klerikalizmusukból is. Hanem elsősorban arra az erkölcsi haszonra, melyet eszményeink megvalósítása hozhat magunknak, szűkebb és tágabb közösségünknek: társadalmunknak, hazánknak és az egész emberiségnek.

Ebben a vonatkozásban helyzetünk kedvezőnek mondható, hiszen nem vonhatjuk kétségbe azoknak a legfelsőbb helyről származó kijelentéseknek az őszinteségét, amelyek azt hangsúlyozzák, hogy a mai magyar társadalom nemcsak számít a hívő emberek alkotó közreműködésére a fejlett szocialista társadalom feladataiban, hanem el is várja azt.

Itt jelentkezik számunkra az a feladat, hogy a magyarországi katolikus hívő közösség szemléletében és felfogásában helyére tegyünk a marxistákkal való együtt-munkálkodás kérdéseit a nemzet közös ügyeinek szolgálatában. Erre — egyrészt — azért is szükség van, mert még mindig tartja magát az a téves közhittelem, hogy ennek a kérdésnek a rendezése megállhat az állam és az egyház jóviszonyának deklarálásánál, illetve, hogy ez a kormányzat és a püspöki kar ügye. Másrészt: sokaknak okoz lelkiismereti töprengést, hogy miközben együttműködünk az ország gazdasági, társadalmi, közműveltségi fejlődésének szolgálatában, mégiscsak egy ateista rendszer berendezkedésének folyamatát is segítjük. A „szembesítést” tehát ebben a vonatkozásban sem halogathatjuk és ebben a vonatkozásban figyelemre méltónak tarthatjuk Marty bíboros, párizsi érsek szavait: „Meg kell vizsgálnunk, milyen kapcsolat van a marxista tan — mely az ember felszabadítását belső, immanens erőkből, tehát Isten nélkül keresi — és az Evangélium között, mely az Isten által adott üdvösségi eszközöket, a túlvilágba vetett hitet, a Jézus Krisztus istenemberi valóságára épített és általa hirdetett erkölcsi rend követését ajánlja. Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy Isten világa és az ember világa vonatkozásában is azokat a tényezőket keressük, amelyek inkább összekapcsolják, mint elválasztják egymástól az egyes embereket és emberi közösségeket.”

Az idevágó vizsgálódások vonalát jelölik meg Cserháti József pécsi megyéspüspöknek a Vigiliában megjelent tanulmányai, amelyek marxistáink részéről még visszhangra várnak, de — meg kell mondani — az eddiginél nagyobb figyelmet érdemelnek a magyarországi katolikus közösség részéről is.

A Zsinat „csak kísérlet” volt?

Tíz évvel a Zsinat után nem nehéz felfedezni olyan jelenségeket az Egyházban, amelyek arra mutatnak, mintha a II. vatikáni zsinatot csupán a boldogemlékü XXIII. János pápa elhamarkodott kísérletének kellene felfognunk. Valósítsuk meg hát azt, amit „könnyűszerrel” véghezvihetünk és amit már úgysem lehet visszacsinálni, egyébként pedig felejtjük el. Tegyük „ad acta” a zsinati dokumentumok javarészét is. (Akárcsak annak idején a Rerum novarum és a Quadragesimo anno enciklikákat.) Nálunk is hallatszanak olyan hangok, hogy „ennek a szegény VI. Pál pápának elég gondja lehet helyrehozni, amit elődje elrontott”.

Akik így vélekednek, azok elfelejtik, hogy Isten nemcsak a magunk mögött hagyott történelemben, hanem a mában és a jövőben is munkálkodik. S hogy az Anyaszentegyház is a történelemben él és nem menekülhet a maga kedve szerint a jelen korból egy másikba, az elmúltba pedig semmiképpen. Nem hunyhatja be a szemét az Egyház, amikor az élet mai kérdések és feladatok elé állítja. Egyházunknak nem tegnapi hanem mai gondjai vannak, s így aki ehhez az Egyházhhoz tartozónak vallja magát, nem térhet ki e közös gond elől, de nem utasíthatja vissza az Egyház mai tanítását sem azzal, hogy ez a tanítás a

régi mellé újat is vesz elő kincstárából vagy azt a régít a mai ember számára kifejezőbben adja elő.

A Zsinat tanításában nem valami „egészen új kinyilatkoztatást” kaptunk, ami zavarossá tenné a régít. Ellenkezőleg: a régi megvilágosodást újfogalmazza, és ezek a pontosabb, maibb meghatározások éppen azt szolgálják, hogy meg-
ővjük az eredetit az idő rongálásától. A keresztyén tanításban sem utasíthatjuk vissza a fejlődést annak kockázata nélkül, hogy makacszkodásunkkal éppen azt rontjuk el, amit meg akarunk őrizni. Ezért kell egyetértünk azzal a véle-
ménnyel, hogy az *Egyház jövőjének útja a Zsinat által kijelölt út* és annál biz-
tosabban haladhatunk ezen az úton, minél jobban nyugtalanít mindaz, amivel
még tartozunk a Zsinatnak.

Sokat utazók tapasztalják, hogy idegenben is igyekszik az ember „otthonia-
san” élni. Akkor érzi jól magát, ha legalább valamicskét idegenben is meg tud
valósítani az otthoniból. Ez a velünk hordott és mélységesen emberi tulajdon-
ságunk akadályoz meg sokszor prófétái küldetésünkben. Sokan ma is azért ide-
genkednek az Egyház fejlődését célzó törekvésektől, mert ez megzavarja „otthon-
ias” nyugalmutat, megszokott tegnapi világukat. De hát sohasem lesz számunk-
ra otthonos a világ és a kor, melyben élnünk kell, ha a házból és a tornácra-
lító kilépésünkkel mi magunk nem tesszük otthonossá, ha berendezettségét a
magunk kedves értékeivel nem tesszük lakályosabbá.

SZABÓ FERENC SJ (Róma)

Henri de Lubac 80 éves

Ez a megemlékezés nem egy ismeretlen teológust mutat be a *Vigilia* olva-
sóközönségének. A folyóirat mindig figyelt a francia katolikus megújulásra, —
mintegy hivatásának tartotta azt, hogy magyar földön szócsove legyen az élen-
járó francia katolikus gondolkodásnak, a század eleje óta kibontakozó irodalmi
reneszánsznak és a két háború között elindult, majd a háború után Európa-
szerte szétszűrő új teológiának. Ha valaki végiglapozza a *Vigilia* 1947—49 kö-
zött megjelent számait, lényegében hű képet kap a franciaországi „változatok-
ról”. H. de Lubac nevével is többször találkozik; Füzesy Katalin őt tartja az
új „humanizmus”, egy bizonyos „hisztórizmus” legfőbb képviselőjének.

Valóban, P. de Lubac neve összefonódott az ún. „új teológia” mozgalmával,
amelynek programját Jean Daniélou így jelölte meg híres, heves vitát kirob-
bantó cikkében („A vallási gondolkodás mai irányai”, *Études*, 1946 április): 1)
A katolikus teológiának úgy kell tárgyalnia Istenről, mint Istenről, vagyis mint
legfőbb Alanyról (Személyről), aki akkor és úgy nyilatkozik meg, amikor és
ahogy akar; következésképpen a teológiát mindenekelőtt vallásos szellemnek kell
áthátlnia. 2) Meg kell felelnie a modern élet tapasztalatainak, és számolnia kell
azokkal az új dimenziókkal, amelyeket a tudomány és a történelem tár fel, va-
lamint az irodalom és a filozófia (mélypszichológia, egzisztencializmus, marxiz-
mus, szociológia) új eredményeivel. 3) A történelemben élő ember cselekvéséhez,
teljes elkötelezettségéhez kell fényt szolgáltatnia. A modernizmus által felvetett
problémákat csak úgy oldhatjuk meg, ha az élő teológia eleget tesz ezeknek a
követelményeknek.

Minden kínos félreértés ellenére ma már világosan látjuk, hogy ez az irány-
zat, amelynek jezsuita (H. de Lubac, J. Daniélou, H. Bouillard, G. Fessard, Teil-
hard de Chardin, Hans Urs von Balthasar) és domonkos (M.-D. Chenu, H. M.
Féret, Y. Congar) képviselői annyi gyanúsításnak és támadásnak voltak kitéve
az 50-es évek körül (a *Humani generis* k. körlevél ideje ez), nem volt „moder-
nista”, hanem azt a teológiát megújulást kereste, amelyet később a II. vatikáni
zsínat szentesített. H. de Lubacról mindenképpen elmondhatjuk, hogy a jó érte-
lemben vett Hagomány embere. De azért hajolt vissza a forrásokhoz, azért
tanulmányozta a keresztyén gondolkodás múltját, hogy régít és újat hozzon fel-

színre a krisztusi üzenetből: hogy ezt az üzenetet aktualizálja a mai ember számára.

Ez a nagy tudós és szerény ember lényegében (tág értelemben vett) „exegeta”: Origenéstől kezdve az egyházatyákon és a középkori teológusokon keresztül egészen Teilhard de Chardinig feltárja a keresztény gondolkodás egyetlen aktusát; — a szentíráseértelmezés (ez volt régen a teológia) és a krisztusi újság állandó újraértelmezésin keresztül az egyetlen Misztériumot, Jézus Krisztust akarja élénk állítani, aki viszont Isten kimondhatatlan misztériumát tárja fel. Szívesen idézi Szent Ágoston egyik levelét: „*Non est enim aliud Dei mysterium, nisi Christus*” (Ep. 187,34). Mások gondolatai, írásai mögé rejtőzik szerényen; ritkán találunk nála személyes jellegű vallomásokat. Mégis a hihetetlen erudíciót áttüzesíti hite, a sokszor végeláthatatlannak tűnő elemzések után olyan szintézisekkel találkozunk (gondolunk itt pl. Origenésről szóló hatalmas művének végkövetkeztetésére), amelyek példaképp szolgálnak a mai katolikus teológiának, — példák arra, hogyan kell a Hagymány folytonosságában megmaradva újrafogalmazni a mának Krisztus üzenetét.

Legszemélyesebb mondanivalóit talán *Paradoxes* című gondolattöredékeiben fogalmazta meg. A *tanúságtételről* elmélkedve így jelöli meg a teológus hivatását (tanúságtétel és hivatás ugyanis testvérfogalmak): „A teológusnak nem kell bezárkóznia szaktudományos munkába, hanem abból *kilépve, azon túlhaladva* kell megtennie sajátos tanúságtételét. Nem elhanyagolva a szaktudományos munkát, vagy amellet működvé. A lelkek szükségleteire hivatkozni, vagy a korszerű nyelvezet szükségességére, vagy azt bizonygatni, hogy a konkrét és élő szó magasabb rendű, mint az absztrakciók és a szakszerű felkészültség, azért, hogy így teljesítsük az egyházban az értelmiségire háruló feladatot, amelyet normálisan csak ő tud teljesíteni: ez nem tanúságtétel, hanem árulás.”

A teológus tehát szaktudományos kutatásai által tanúskodhat Krisztusról, de csak úgy, ha maga is megéli azt, amit hirdet. „Sokáig nem csalhat az ember: csakis a hit nyelve szül hitet; csakis a szeretet gesztusa szül szeretetet.”

*

Henri de Lubac 1896. február 20-án született Cambrai-ban. Már elvégezte az elemi, amikor szülei Lyonba költöztek. A jezsuitáknál végezte a középiskolát (a Lyon melletti Mongrében). 1912—13-ban jogot tanult a Lyoni Katolikus Egyetemen. 1913-ban belépett a jezsuita rendbe. Az akkori jezsuita-ellenes törvények miatt a fiatal rendtagok Angliában tanultak. A noviciátust a Sussex-i St.-Leonards-ban végezte.

Mielőtt megkezdhetné rendi tanulmányait, kitör a világháború. H. de Lubacnak is be kell vonulnia: egészségügyi szolgálatosként a fronton tölti a háborús éveket. Két ízben is megsebesül. A második alkalommal (1917. nov. 1.) a sebesülés a fejét éri. Ettől kezdve egész élete folyamán sokat szenved; állandó fejfájások gyöttrik.

A háború után a jezsuitáknál szokásos kiképzést kapja. 1919—20-ban Canterburyben biblikus és patrisztikai tanulmányokat folytat; 1920 és 23 között Jersey szigetén filozófiát hallgat; majd két évig magiszterkedik a mongréi kollégiumban. Az angliai Hastingsben kezdi meg teológiai tanulmányait. Közben a jezsuiták elleni törvényt visszavonják, így de Lubac már a (Lyon melletti) Fourvière-ben megnyílt skolasztikátusban fejezi be a teológiát (1926—28). 1927-ben szentelik pappá. A rendi kiképzést lezáró ún. harmadik próbaév után 1929-ben fundamentális teológiát kezd tanítani a Lyoni Katolikus Egyetemen.

Lyon nemcsak Dél-Franciaország, hanem az egész francia katolikus élet és gondolkodás gyűjtőpontja. P. de Lubac már skolasztikus éveitől számtalan kiváló szellemmel — rendtársakkal és világi papokkal, civilekkel — barátságot köt. Baráti köréhez tartoznak többek között: A. Valensin, Y. de Montcheuil, P. Rousselot, L. de Grandmaison, J. Huby, Teilhard de Chardin, J. Daniélou, G. Fessard, Urs von Balthasar, J. Monchanin abbé, M. Blondel. Daniélou-val együtt indították el a háború után a *Sources Chrétiennes* című sorozatot, amely az egyházatyák műveit kezdte közzétenni (eredeti szöveggel és francia fordításban) szakszerű jegyzetekkel és kommentárokkal. Még korábban a fourvière-i jezsuiták gondozásában indul el a *Théologie* sorozat, amely H. de Lubac és az „új teológia” képviselőinek legtöbb munkáját közlésezi.

De P. de Lubac első nagy műve, a *Katolicizmus* 1938-ban a Congar által elindított *Unam Sanctam* sorozatban jelenik meg. Urs von Balthasar „program-könyvnek” nevezi ezt a munkát, amely valóban de Lubac későbbi írásainak szintje valamennyi témáját tartalmazza csírájában: Isten megismerése, ateizmus, a nem keresztények üdvössége, szentírásertelmezés, egyház, hagyomány és korszerűsödés, a dogmák szociális vonatkozásai (ez az alcím). A címadó „Katolicizmus” fejezetben Európa és a kereszténység jövőjéről elmélkedve azt az új hangot üti meg, azt a nyitott magatartást sürgeti, amelyet majd a Zsinat és VI. Pál dialógus-körlevele (*Ecclesiam suam*) mintegy „hivatalosan” is a mai katolikusok követendő útjának jelöl meg: „Az egyetlen hatékony módszer a rejtett igazság felfedezéséhez és a kibomlani akaró jó védelméhez: rendszeresen és rokonszenvvel tanulmányozni még a tőlünk legtávolabb álló eszméket is, éspedig főleg a kiváltságos esetekre összpontosítani figyelmünket. Az emberiséget a legmagasabb csúcsain keresztül kell megértenünk... Az egyház nem naiv, módszerre nem lehet a szinkretizmus. Ez ugyanis — legtöbbször a kormányok és az írástudók műve — a hanyatló hit jele. Sértés az élő Istennel szemben. A próféták erős szóhasználatára szerint a szinkretizmus: 'paráználkodás'. Szellemi síkon éppen olyan meddő, mint az a politika vagy filozófia, amelynek vadhajtsa... Az egyház múltja itt is intő példa számunkra: a kereszténység visszaautasította a gnóvizt, amely a szinkretista módszert képviselte; de ez a nyílt intranzigencia nem akadályozta meg abban, hogy végrehajtsa azt az asszimilációt, amelyet napjainkban egyre jobban megismerünk.”

H. de Lubac alapvető magatartása tehát a teljes nyíltság minden érték iránt, mindent asszimilálni akar a katolikus teljességbe, anélkül, hogy elárulná a keresztény hit lényegét, a keresztény sajátosságát. Ezt a magatartást látja a Zsinat tanításában. Harminc évvel később a zsinati dokumentumokat kommentálva írja *Athéisme et sens de l'homme* című kis könyvében: „Dialógus, szembesítés, harc: ha helyesen értelmezzük ezt a három szót, látjuk, hogy egyáltalán nem zárják ki egymást, hanem inkább összekapcsolódnak. Nyugodtan bevallhatjuk, hogy harcolunk — nem ugyan az 'ateista', hanem az ateizmus ellen (és mindig először a saját szívünkben). Hiszen a harcot sohasem küszöbölhetjük ki az életből. Csupán átalakítjuk ezt a harcot. Még a szeretet sem lehet meg harc nélkül. A hívő élete sem lehet más, mint harc, amikor szembekerül az ateizmussal: harc Istenért... Csak meg kell határoznunk ennek a harcnak a természetét. Meg kell mutatnunk, hogyan kell levezetni ezt a harcot; más szóval: milyen fegyvereket kell használnunk. A válasz világos: minthogy lelki harcról van szó, csak is lelki fegyvereket használhatunk, a világosság fegyvereit... A lelki fegyverek csak akkor lesznek hatásosak, ha helyesen használjuk őket. Így egy bizonyos titkos cinkosság jön létre — erről a dialógus hangneme is tanúskodik — egyrészt ama kritikák között, amelyeket partnerünk intéz a *mi* hitünk ellen, másrészt az általunk vallott hit addig talán kevésbé ismert követelményei között... Csakis ily módon győzhettük le a képmutatást...”

A hitetlennel való találkozás és párbeszéd mindig kihívás, hogy megtisztítsuk és jobban elmélyítsük hitünket.

*

E megemlékezés keretében lehetetlen még csak nagy vonalakban is felvázolnunk H. de Lubac hatalmas életművét. (Lásd: *Henri de Lubac az Egyházzól* c. könyvem és a *Teológiai Kiskönyvtár* sorozatban most megjelent füzetemet: *H. de Lubac, Y. Concar.*) Az 1975-ben megjelent H. de Lubac-bibliográfia (K. Neufeld—M. Sales, *Bibliographie Henri de Lubac 1925—1974*, Johannes Verlag, Einsiedeln) 322 címet sorol fel. Fontosabb műveinek száma is meghaladja a harmincat. Most inkább csak a teológus portréjához kívánunk néhány vonást nyújtani.

L'homme devant Dieu = Az ember Isten előtt: ez a címe annak a három-kötetes „Mélanges”-nak, amelyet tanítványai és barátai ajánlottak fel P. de Lubacnak szerzetesi fogadalma 50. évfordulója alkalmából. Ez a cím jól kifejezi a Páter központi tematikáját. A kérdés már jelen van a „programkönyvben”, a *Katolicizmusban*. Pár évvel később az *Isten megismeréséről* szóló aforizmagyűjteményben, majd 1956-ban *Az Isten útjain* címmel kiadott munkában, vagy az 1945-ben közzétett *Az ateista humanizmus drámája* című könyvében, illetve *Proudhonról* írt tanulmányában, később pedig a *Teilhard de Chardinról* szóló

esszéikben ismételten ez a központi kérdés tér vissza: lehet-e az ember igazán ember Isten nélkül, lehetséges-e az Isten nélküli humanizmus? H. de Lubac rámutat arra, hogy az Isten ellen lázadó modern ember valami tragikus félreértés áldozata, amikor önmagát, szabadságát, méltóságát állítva szembefordul Istennel. Az ember *imago Dei*, Isten a saját képmására alkotta és azért teremtette, hogy részesedjék isteni életében (ez a Biblia és az egyházatyák tanítása). Mihelyt a Fényforrás eltűnik, a visszfény is elenyészik.

Az *ateista humanizmus drámája* 1943-ban megírt bevezetőjében eszmélődésre szólítja fel a keresztényeket: lássák világosan korunk szellemi helyzetét. Rámutat Comte, Marx és Nietzsche eszméinek részgazságaira is. A szerintük téves rendszerekből kiszakított igazságelemeket a keresztények beépíthetik saját világ-nézetükbe. Egyébként akik ezeket a gondolkodókat követik, nem mindig ateisták. Például a Marxszal rokonszenvezők sokszor nyitva hagyják a metafizikai problémát: sokszor csak szociális programjáért csatlakoznak a marxizmushoz, felfedezve a mozgalomban az igazságosabb világért küzdő jogos aspirációkat. Megesik, hogy a szocializmusért küzdők keresztényebbek, mint azok, akik a marxizmus ellen küzdenek; gyakran a marxisták világosabban látják a történelmi helyzetet is, mint egyes hívők. Sőt a marxista, nietzschei vagy pozitivistá eszmékből bizonyos elemeket már beillesztettek új szintézisekbe, amelyeknek értékét, hasznosságát és ortodoxiáját senki sem vonja kétségbe. Az asszimilálás műve sohasem szűnik meg az egyházban, és sohasem túl korai, hogy hozzáfogjunk! Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a gondolatrendszereknek megvan a belső logikájuk, alapvető inspirációjuk. Ezt feltétlenül látnunk kell teljes világossággal, ha nem akarjuk megkockáztatni a veszélyes eltévelyedést. Az említett három esetben (Marx, Nietzsche, Comte) ez a logika és ez az inspiráció erővel eltávolítja az emberiséget Istentől. Nem igaz az, hogy az ember nem tudja megszervezni a földet Isten nélkül. De az igaz, hogy Isten nélkül — végső elemzésben — csak az ember ellen szervezheti meg. A kizárólagos humanizmus (tehát amely tagadja Istent) embertelen humanizmus. (Ezt az utolsó gondolatot majd kifejezetten idézi a *Populorum progressio* 42. pontja.) H. de Lubac ezt a „nyitott intranzigenciát” képviseli később is. Lényegében azt teszi, amit János pápa enciklikája, a *Pacem in terris*, amikor világosan megkülönbözteti az ideológiai rendszereket a történelmi mozgalmaktól. A személyekkel — ateistákkal is — mindig lehetséges a párbeszéd, a zárt rendszerekkel viszont hacsak a történelem folyamán nem alakulnak át, lehetetlennek tűnik.

A párbeszédnél is beszédesebb az evangéliumi tanúságtétel. A marxista valáskritikára és abszolút ateizmusra a leghatékonyabb válasz az élő hit tanúságtétele, amely a szeretetben gyümölcsozlik. Ez pedig hitem elmélyítését és belső megtérésemét követeli: „Mindig el kell ismernem, hogy többé-kevésbé hitetlen vagyok, bírálnom kell hitem hiányosságait, sohasem elégedhetem meg hitem jelenlegi minőségével, — vissza kell utasítanom hitem és magatartásom minden farizeizmusát. Mindez nem jelenti azt, hogy a hitetlenségnek részben igaza van, de ezzel — amennyire tőlem függ — mintegy ténylegesen megmutatom, hogy az ateizmus tévedés” (*Paradoxes*).

H. de Lubac a Zsinat idején és utána is gyakran visszatért erre a problematikára, főleg Teilhard de Chardin eszmevilágát értelmező írásaiban. Teilhard időszérűségét így fogalmazta meg 1962-ben megjelent alapvető munkájában: „Mindent összevetve: merészsége a hit vidám merészsége volt. Pontosan abban az órában jött, amikor az emberiség tudatára ébred annak, hogy sorsa közös, és hogy csak két formában gondolható el: vagy eviláginak, vagy transzcendensnek. Kiállt az útkeresztelkedésre és megmutatta a mai embernek az egyedül járható utat. A katolikus egyház — természetesen számot vetve az emberi természet tökéletlenségeivel —... örömmel ismerheti el, hogy Teilhard de Chardinben olyan gyermeket szült, akire korunknak éppen szüksége volt: Jézus Krisztus igazi tanúját.”

H. de Lubac *Az Isten útjain* című filozófiai-teológiai elmélkedéseiben az élő Isten felé előretapogatózó modern ember kérdéseire kíván válaszolni. A látzólag széteső gondolatföredékek mögött szigorú dialektika húzódik meg. Főleg a Maréchal-féle transzcendentális módszerre támaszkodik, amikor az ún. természetes istenismeret állomásait felvázolja. A kanti ellenvetések cáfolatánál Szent Tamás eszméinek újtomista értelmezéseit veszi alapul, de kiegészíti és továbbfejleszti azokat: egyrészt visszahajolva az egyházatyákhoz, másrészt felhasználva a modern filozófia (főleg a perszonalizmus) eredményeit. Megmutatja, hogy

az a szellemi dinamizmus, amely egészen az Abszolútumig lendít bennünket, egyetemes, általános érvényű. Egy bizonyos „demonstráció” felvázolhatja e dinamizmus mozzanatait, elemezheti annak mechanizmusát, amely minden szellem számára érvényes. Ezzel a bizonyítással a reflektáló, kritikus ész követelményeinek teszünk eleget. De a filozófiai érvelés még nem adhatja az istenhitet. Az élő Isten megismerésében szükség van az értelmi tisztogatásra — a negatív teológia és az analógia tana mindig is hirdette, hogy a „tagadás” mozzanata lényeges ebben a dialektikában —, de ezen túl a szív felkészültsége is elengedhetetlen. Isten misztériumának megközelítésében a metafizika csak úgy maradhat hű önmagához, ha elismeri korlátait. *Deus semper maior!*

Isten és az ember viszonyát még jobban elmélyítette P. de Lubac a *Természetfeletti* misztériumával foglalkozó történeti és teológiai tanulmányaiban (*Sur-naturel*, 1946; *Le Mystère du Sur-naturel*, 1965). A háború után kiadott könyv ellentmondások keresztüztüzebe került; 1965-ös változata számol az ellenvetésekkel és jobban kifejti a problémát. Anélkül, hogy szakszerű elemzésekbe bocsátkoznánk, csupán csak a problémát jelöljük meg. Lényegében az ember isteni hivatásáról van szó, arról az alapvető teológiai kérdésről, amelynek gyakorlati következményeiről a *Gaudium et Spes* k. zsinati konstitúció is tárgyal. A természet és természetfeletti (kegyelem) újszolasztikus (dualista) felfogása helyett de Lubac — az üdvösségtörténet konkrét tényét véve kiindulópontul, amint ezt a Szentírás és az egyházatyák tették — kimutatja a két rend szerves egységét, anélkül, hogy csorbát ejtene a természetfeletti ingyenességén. A természetfeletti (isteni hivatásunk) nem csupán egy „felsőbb emelet”, külsődleges járuléka az emberi természethez viszonyítva (a konkrét emberi természetről van szó, és nem egy feltételezett „*natura pura*”-ról), hanem ebben az *üdvrendben* — minthogy Isten az embert önmagához rendelte, vagyis azért teremtette, hogy Krisztus által részesedjék életében —, az emberi lény konstitutív eleme. Természetesen ez az új ajándék a teremtés ajándékától minőségileg különbözik, teljesen ingyenes. De mivel Isten az embert önmagához teremtette (*Fecisti nos ad Te...*), nem teljesezhetünk ki, hacsak meg nem valósítjuk isteni rendeltetésünket. Napjainkban ez a kissé elvont probléma az emberi tevékenység és az eszkatologikus Isten Országának kapcsolatának kérdése lett. Ez utóbbról H. de Lubac sokat elmélkedett Teilhard de Chardin életművének kommentálása során.

Origenésről (*Histoire et Esprit*) és a Középkori exegézisről szóló műveiben (ez utóbbi négy vaskos kötet) nemcsak az ún. „spirituális” értelmezés kibontakozását kísérik nyomon, hanem feltárja a régi keresztény gondolkodás alapstruktúráját. Origenész műve lényegében teológiai elmélkedés a Szent Történelemtől, és nem csupán a szentírási szövegek szoros értelemben vett „exegézise”, hangoztatja de Lubac. Ez részben áll a középkori gondolkodókra is. A középkori „exegézis” is a keresztény gondolkodás teljes aktusa volt: a Szentírás értelmezése nem valami teológiai segédtudomány, hanem olyan teológia, amely magában foglalta a lelkiséget-misztikát és a morálist is. A régi keresztény írók „exegézise” szerint a Szentíráson keresztül rányitunk Krisztus misztériumára; a „lelki értelem” felfedezése megtérést követel. Másrészt: a Krisztus által hozott „újság” felfedezése és elfogadása új fénybe állítja az Írásokat. Az egész Szentírás átváltozik Krisztus fényében. Mégis megmarad a folytonosság is a két szövetség között. Mert ugyanaz az Isten mindkét szövetség szerzője, aki örök üdvözítő szándékát valósította meg az egyházat előkészítő Izraelben és a régi ígéretek beteljesítő újszövetségi választott népben (vö. *Dei verbum*, 16).

*

1960. július 18-án az *Osservatore Romano* közölte, hogy XXIII. János pápa a jezsuita H. de Lubacot és a domonkos Y. Congart kinevezte a Zsinatot előkészítő Teológiai Bizottság konzultorai közé. Ez a csendes „rehabilitáció” is annak a jele volt, hogy az „szél fordult”, új szellemi légkör van kialakulóban az egyházban. H. de Lubac a Zsinat alatt és utána is (1974-ig tagja volt a Nemzetközi Teológiai Bizottságnak) igen sokat tett a zsinati teológia megismertetésért. Örömmel tapasztalhatta, hogy eszméiből sokat átvett ez a teológia.

A Zsinat utáni szellemi forrongás, az egyház jelenlegi válsága aggodalommal tölti el a Hagymány emberét. Nem mintha P. de Lubac megtagadta volna „haladó” múltját, vagy a korban előrehaladva „konzervatívvá” vált volna. Sok jel arra mutat, hogy aggodalma megalapozott. Nem a jogos kritikák ellen til-

takozik; ezeket ő maga mindig sürgette és ma is helyénvalóknak tartja. Mindig küzdött egy bizonyos „ekkléziológiai monofizitizmus” ellen, amely nem különbözteti meg az egyházban az isteni és az emberi elemet. De a *homo ecclesiasticus* ma is az egyházhoz való hűséget követeli, amint a legnehezebb időkben is — amikor éppen az egyháztól szenvedett — az egyház iránti engedelmességről vallott (*Elmélkedés az Egyházzól*). Régen is megbélyegezte az egyházat romboló szellemet. Ma is a követelődő kontesztálás erőszakos megnyilvánulásai ellen emeli fel szavát. Minthogy a teológia területén is olyan irányzatnak lehetünk tanúi, amely az új nyelvi kifejezések, a korszerűsödés ürügyén kiüresíti a hit lényegi tartalmát, H. de Lubac nyíltan tiltakozik: „A felbomló hit nem termékenyít. Egy széthulló közösség képtelen a kisugárzásra, nem gyakorol vonzóerőt. Az izgatás nem élet. Egy divatos jelszó még nem új gondolat. A legszenzációsabb kritikák egyben a legterméketlenebbek... A teremtető erő rendszerint nem azoknak erős oldala, akik dicsekszenek vele, főleg nem a hit és a keresztény élet terén. Tudom: aki ilyeneket mond, annak számolnia kell azzal, hogy 'leértékelt' kategóriába sorolják; 'konzervatív'nak, 'reakciónak', 'integritásnak', vagy egyszerűen 'idejétmúlt'nak' bélyegzik — ennyire ki lehet forgatni értelmükből a szavakat. És mégis biztos vagyok ebben: az egyház egész jövője, küldetésének egész termékenysége és mindaz, amit a világnak hozhat és hoznia kell, ma a hit döntő erejű felébredésétől függ. Megszabadítani a keresztény tudatot a beteges negativizmustól, a kínzó neuraszténiától, a bénító kisebbségi érzéstől, a többértelműségek fojtogató hálójából: ez az alapfeltétele annak a megújulásnak, amelyre az egyház törekszik”.

H. de Lubac tehát az igazi zsinati „aggiornamento” híve. Nem pesszimista, mert hiszi, hogy Krisztus Lelke nem hagyja el az egyházat. E Lélek ma is működik az egyházban és rejtetten új dolgokat szül. Ma is támadnak próféták, akik felrázzák a lelkiismereteket, akik rámutatnak a jelen óra követelményeire, a szociális feladatokra éppen úgy, mint a belső megtérés szükségességére. A fiatal, friss keresztény közösségekben új, jövőt ígérő zsendüléseket tapasztalunk. Mennyi minden megváltozott, pozitív irányban a Zsinat óta a katolicizmusban! De a tavaszi kibontakozásnak feltételei vannak. H. de Lubac szerint ezek a feltételek: 1) A Jézus Krisztus iránti szeretet. Ez teszi kereszténnyé az embert. Ettől a szeretettől semmi el nem szakíthat minket (*Róm* 8,35—39). Krisztus szeretete pedig elválaszthatatlan a felebarát szeretetétől. 2) A katolikus egység szerető gondja. Nincs ellentét az egyház és az evangélium között. Az egyház soha és sehol sem tökéletesen hűséges tagjaiban; a bűn és az emberi gyöngeség az egyházat sem kíméli meg. Mégis az egyház nyújtja nekünk az evangéliumot, az egyház — ma inkább, mint valaha — az evangélium szellemében való megújulásra szólít azok szavával, akik erre felhatalmazást kaptak. Az egyház belső egységén kell munkálkodnunk; mert ez az egység az alapfeltétele igazi hatékonyságának, ökumenikus erejének és missziós lendületének.

H. de Lubac mint teológus lényegében egész élete során e feltételek biztosításáért küzdött. Mondottuk, hogy ritkán találunk nála személyes vallomásokat. De van egy tanulmánya („Krisztus fénye”), amelyben saját bevallása szerint is hitéről tanúskodik. Ebből idézünk befejezésül néhány sort, mert itt a Páter lelke bensejére nyitunk rá.

„Jézus, hiszek Benned. Megvallom, hogy Isten vagy. Te vagy számunkra Isten misztériuma. Milyen más meghatározást kereshetnénk Istenre, mint azt, amit Apostolod adott? És nemde Téged szemlélve találta meg ezt a definíciót? Isten Szeretet. Ez az egyetlen szó olyan kifürkészhetetlen misztériumot takar, amelyet imádok. De Általad e misztérium már megvilágítja éjünket. Mert a Szeretet nagy tettet vitt véghez, és a Szeretet eme Tette, a szemünk számára láthatóvá tett Szeretet, amire hűszívünk olyan érzékeny; a hatékony és megváltó Szeretet nem más, mint Te magad, Jézus! Te vagy az emberré lett Isten, Isten megtestesülése...”

TERMÉSZETI JELENSÉGEK AZ ÓKORI PALESZTINÁBAN JÉZUS HALÁLAKOR

A Biblia és más régi írásművek tanulmányozása folyamán olyan elbeszélésekre bukkanhatunk, amelyeket jelenlegi ismereteink fényében természettudományos alapon magyarázhatunk. Ezek közül foglalkozunk a továbbiakban néhány érdekes és remélhetőleg sokak érdeklődésére számot tartható kérdéssel, de a szóban forgó események kronologikus sorrendjétől függetlenül. Vagyis nem abban a rendben, amint azokat a Biblia is tárgyalja.

Surányi Dezső (1) röviden már foglalkozott a Jézus halálával kapcsolatos földrengéssel. Először ehhez a tárgykörhöz kívánok néhány kiegészítő megjegyzést fűzni.

Erős földrengés Jézus halálakor. Máté evangéliuma 27. szakasza szerint: „És imé a templom kárpítja fölétől aljáig ketté hasada; és a föld megindula, és a kősziklák megrepedezének (51); És a sírok megnyílnak és sok elhunyt szentnek teste feltámadá (52); És kijöven a sírokból, a Jézus feltámadása után bementek a szent városba, és sokaknak megjelenének (53).” Majd pedig, a 28. szakaszban, amely a *három nappal későbbi* eseményekről szól: „A szombat végén pedig, a hét első napjára virradólag, kiméne Mária Magdaléna és a másik Mária, hogy megnézzék a sírt (1); És imé nagy földindulás lőn, mert az Úrnak anyala leszállván a mennyből, és oda menvén, elhengeríté a követ a sír szájából...” (2) Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy Máté csakugyan észlelt volna földrengést Jézus halálakor, vagy a földrengés érzékletes képével valami más, teológiai igazságot akart-e kifejtetni, a szentírásmagyarázókra tartozik. Ha mégis felvetjük, hogy valóban földrengésről volt szó, amint az Palesztina területén korántsem elképzelhetetlen, akkor érdemes ezt közelebbről is megvizsgálnunk.

Cikkünk első részében (Vigilia, 1976 március) már említettük, hogy a Holt-tengeri árok közelebbi-távolabbi környezetében nem ritkák a (szerkezeti eredetű, úgynevezett tektonikus) földrengések. *Surányi* helyesen utal arra, hogy ezúttal is ilyen jelenségről lehetett szó, nem pedig vulkánkitörésről vagy vulkáni eredetű földrengésről — minthogy ezen a területen működő tűzhányók nincsenek.

A Máté evangéliumából származó néhány sornyi idézet lehetővé teszi egy-két következtetést. Mindenekelőtt a rengés erősségére vonatkozóan. A templomokat a régiek (miként a maiak is) rendszerint különlegesen erős épületeknek tervezték, azzal a szándékkal, hogy azok évszázadokon át fennmaradhassanak, még ha időközben kisebb-nagyobb javításokra szükség is lehet. Nyilvánvalóan így történt ez azzal a templommal kapcsolatban is, amelyről szó van. Ha tehát a szentek szentjének kárpítja tetejétől az aljáig kettéhasadt és az események miatt a kősziklák is alaposan károsodhattak, akkor nyilvánvaló, hogy egy meglehetősen erős földrengésről beszélhetünk. A jelenleg elfogadott 12 fokos földrengés-erősségi skála szerint:

7 fokos („nagyon erős”) rengés alkalmával a sírkövek elcsúsznak a helyükből, számos ház megsérül, a tűzfalak jelentős része beomlik, erős vakolathullásra, szélesebb falrepedések képzésére kerül sor. A gyenge, régi, rosszul karbantartott templomok komoly sérülést szenvednek.

8 fokos („eléggé romboló”) földrengéskor a téglaházak egynegyedén az emeleti vakolatrepedések tátongó falrepedésekké válnak, a talajban nagy repedések jönnek létre, az épületek negyedrésze súlyos károsodást szenved, nehéz emlékművek is elmozdulnak a helyükből, a kupolaboltozatok beszakadhatnak.

9 fokos („romboló”) rengés alkalmával a tégl- és kőházak fele összedől, a legtöbb épület lakhatatlanná válik.

10 fokos („erősen romboló”) rengés kipattanását követően már az épületeknek háromnegyed része szenved igen súlyos károsodást, vagy dől össze teljesen. Tekintélyes földcsuszamlásokra, hegyomlásokra kerül sor, a talajban hatalmas méretű repedések képződnek. 10 fok esetén rengeteg (esetleg több ezer) a súlyos sebesült és a halott. Teljes fejvesztettség, súlyos pánik uralkodik mindenfelé. Az epicentrumban legalább 10 fok erősségű lehetett az 1976 februári guatemalai földrengés, amelynek során 22 ezer ember veszítette életét és 65 ezren sebesültek meg. A hajléktalanok száma elérte a 180 ezer főt és az épületek hatvan százalékára romba dőltek.

A 11 fokos („katasztrofális”) és 12 fokos („teljesen katasztrofális”) földrengés esetén a táj természetföldrajzi arculata alapvetően megváltozik, a folyók eltorlaszolódnak, többször tíz kilométer hosszú repedések és szakadékok képződnek a talajban, gyakorlatilag minden emberi létesítmény megsemmisül, de még a barlangok fala is megrepedezik, beomlik. A halálos áldozatok, eltűntek és sebesültek száma sok tízezerre, esetleg százezerre rug (bővebben 1.:2).

Ezeknek az ismérveknek alapján nem nehéz már most megállapítani, hogy a Jézus halálát követő földrengés 7,5–8 fok erősségű lehetett ott, ahol a templom elhelyezkedett. A 8 fok látszik a valószínűbbnek (körülbelül ilyen erősségű volt 1956. január 12-én a Dunaharaszti–Taksony–Szigetszentmiklós háromszögben kipattant tektonikus rengés is az epicentrumban). 9 fokos vagy ennél erősebb rengés viszont nem valószínű, mert akkor az evangélisták feltétlenül részletesebben is leírták volna az eseményeket. Másrészt a Holt-tengeri árok környezetében, s így Palesztina területén, 9–10 fokról erősebb rengések fellépése geofizikailag sem valószínű; az ilyen, különlegesen nagy energiájú és erős rengések elsősorban a Csendes-óceán partvonalára mentén, kisebb részben pedig Törökországban és a Mediterrán térségben, Messina körzetében, valamint a görög szigetvilágban fordulnak elő.

A feltámadással kapcsolatban Máté a leghatározottabban két rengésről beszél, hiszen az első Krisztus halálakor lépett föl, a másik pedig azt követően, hogy eltemették; a kő elmozdult a sírról, ahová Krisztust eltemették. Közben három nap telt el! Az első, úgynevezett fölkésnek egyik (erőteljesebb) utórengeése lehetett a második. Vagy ugyanabból a fészekből származott, mint az első, vagyis a fölkés, vagy annak közeléből. Egészen nyilvánvaló, hogy két földlökésről van szó ugyanis, amelyek közül a második legfeljebb három nappal léphetett föl az első után. Emlékezzünk csak vissza arra, hogy rengés támadt Jézus halála percében. Halála után eltemették, majd három nappal később Mária Magdolna és Mária ellátogatott a sírhoz és azt tapasztalta, hogy a sír nyílásához helyezték kő elmozdult a helyéről. Tekintve, hogy egy erősebb földrengéshez mindig társulnak utórengeések (s az a szándékunk, hogy a leírt eseményeket természettudományos alapon magyarázzuk), logikus az a foltéves, hogy a nyilván nagy és súlyos kő elmozdulása egy utórenge következménye volt. A Biblia szövege több utórengeést nem említ — és nincs is rá semmiféle utalás, jöllehet, egy 7,5–8 fok erősségű földrengést gyakran több éven át követnek utórengeések, s ezeknek a száma több százra vagy néhány ezerre is rúghat. Az utórengeések sorozata azonban — az említett egyetlen, erősebb utómozgástól eltekintve — nem volt érdemes az említésre, következésképpen nem keltett nagyobb feltűnést a lakosság körében. Ez ismét arra utal, hogy maga a fölkés sem lehetett 10, 11 vagy 12 fok erősségű, sőt, valószínűleg a 9 fokot sem érte el, mert különben az utórengeések közül is többet említettek volna meg, mint-hogy ezeknek száma és erőssége a fölkés erősségével áll kapcsolatban. (Nagyobb energiájú, tehát egyúttal nagyobb romboló erejű fölkést több, szintén jelentős erősségű utólökés követ és a sorozat is hosszabb időn át tart.) Megjegyezzük azonban, hogy a 7,5–8 fok erősségű rengés is épp eléggé tekintélyes. Ha a rengés fészke igen sekély mélységben volt (a terület geológiai és tektonofizikai adottságai alapján ítélve csupán néhány kilométer vagy néhányszor tíz kilométer mélységben helyezkedett el a fészek, a 70 kilométeres értéket a fészekmélység semmi esetre sem haladta meg), akkor a rengés energiája hasonló lehetett az 1956-os magyarországi földrengéshez. Hozzávetőleges becsléssel ez 10²⁰ erg nagyságrendű szeizmikus energia felszabadulását jelentette, ami nagyjából a tizedrésze a hiroshimai atombomba robbanási energiájának. Ha a fészekmélység körülbelül 20 kilométer volt, az erősség pedig 8 fok, akkor a rengés érzékettség határa — Richter (3) szerint — hozzávetőlegesen 200–220 kilométer. A mi esetünkben ez azt jelenti, hogy északon legalább Szidónig és Damaszkuszig, délen pedig csaknem az Aqabai-öböl északi végén levő Eilatig érzékettek az emberek azokat a mozgásokat, amelyeket a Jézus halálakor fellépett tektonikus rengés keltett... A földrengés azonban csak egy viszonylag igen kicsiny, mondjuk 15–20 kilométer sugarú körön belül volt pusztító erejű, nagyobb távolságban jelentősebb károsodást nem keltett.

Az evangélium szerint a sírok megnyíltak és sok elhunyt szentnek a teste föltámadt. Ez természetesen felfogható képletes, teológiai értelemben és nem okvetlen kell fizikai magyarázatra törekedni. Mindazonáltal — egyéni nézetünk szerint — nem elképzelhetetlen, hogy valami szokatlan jelenség csakugyan tör-

tént a sírokkal, ami a földrengés következménye volt. Nem állítjuk, hogy ez feltétlenül bizonyos, de nem tekinthető teljesen kizártnak sem. Éppen ezért, s mivel a dolog önmagában véve is rendkívül érdekes, felvetünk néhány gondolatot.

Az erősségi skáláról szólva már utaltunk arra, hogy erősebb földmozgások alkalmával a sírkövek elmozdulhatnak, sőt, nehéz emlékművek is elcsúsznak vagy felborulnak. Nyilvánvaló, hogy esetünkben erről lehetett szó. De talán még valami többről is, egy oly jelenségről, amely csakugyan hátborzongató.

Lane (4) említi*, hogy 1868. augusztus 8-án a chilei Arica városát erős földrengés rázta meg. A város temetője az egyik hegy lejtője mentén feküdt és a holttesteket koncentrikus sorokban, amfiteátrumszerű elrendeződésben helyezték el, álló helyzetben és arccal ugyanabba az irányba tekintve.

A salétromtartalmú talaj olyannyira megővta a tetemetek az enyészettől, hogy mindegyikük majdnem tökéletes épségben maradt meg. A rengés keltette mozgások során a koporsók fedele felpattant és a halálra rémült szentanúk elé döbbenetes látvány tárult: múmiákból álló, iszonyatos hadsereg jelent meg a hegyoldalon. Mindezt alvilági kísérozeneként festette alá a föld mélyéből felhangzó morajlás, a távolban összedőlő épületek robaja, a romok alatt haldoklók hörgése és nők sikoltozása — az emberek e félelmetes jelenségek közepette joggal érezhették úgy, hogy a világ utolsó perce érkezett el!...

Vajon nem valami ehhez hasonló eseményről volt szó akkor is, amikor „a sírok megnyílnak, és sok elhunyt szentnek teste föltámad”, majd pedig kijöttek a sírokból?

Ha a szóban forgó földrengés fészke épp a város alatt helyezkedett el, akkor a földlökések majdnem pontosan függőleges irányban érkeztek, alulról fölfelé. Az ilyen jelenség könnyen vezethetett a sírok felpattanásához.

A három órás sötétség. Jézus halálát megelőzően „hat órától kezdve pedig sötétség lőn mind az egész földön, kilenc óráig” (Máté, 27,46). Erről a jelenségről Márk és Lukács is említést tesz (Lukács szerint a sötétség az egész tartományra kiterjedt).

A teljes napfogyatkozás lehetőségét már csak azért is kirekeszthetjük, mert a totális elsötétedés legfeljebb hat-hét percre tart; de Surányi kutatásai szerint ebben az időben nem is volt napfogyatkozás Palesztinában. Ő a számum lehetőségét veti fel, ami teljes mértékben logikus és elfogadható magyarázat. Mindazonáltal egy másik lehetőségre is fel szeretném hívni a figyelmet, jöllehet, ez csupán egy bizonyíthatatlan feltevés.

Surányi szerint Krisztus születésének legvalószínűbb időpontja a jelenleg elfogadott és alkalmazott időszámítás kezdete előtti 4. és 8. évek közé esik, feltételezően i. e. 8-ra, mert ekkor történt az Augustus császár által elrendelt népszámlálások egyike, amelyre Lukács hivatkozik. A Pallas Lexikon (1895) „Jézus Krisztus” címszavában ezt olvashatjuk: „...született Bethlehembben, Augustus római császár uralkodása idejében, Róma alapításának 747. évében, tehát 7 évvel a keresztény időszámítás előtt...” Ez az adat igen figyelemreméltóan meg egyezik azzal, amelyet Surányi állít. A *Lexikon für Theologie und Kirche* (1960) szerint Krisztus i. e. 5-ben vagy 4-ben született, és i. sz. 29-ben vagy 30-ban hunyt el. Ezeket az adatokat fogadjuk el itt mi is, s a továbbiakban megvizsgáljuk, van-e valamilyen adatunk olyan, ekkortájt bekövetkezett természeti jelenségről amely Palesztina földjén, jelentősebb kiterjedésű területet érintve, elsötétedést kelthetett. A számum-feltevessel szemben ugyanis azzal érvelhetünk, hogy ez többnyire kis területre szorítkozó jelenség és nem okozhat elsötétedést „az egész világon” (Máté és Márk), ami nyilvánvalóan túlzás, de talán még egyetlen tartomány teljes területén sem (Lukács), jöllehet a szóban forgó tartomány méreteiről nincs tudomásunk. Annak ismételt hangsúlyozása mellett, hogy a számum-feltevés egyáltalán nem lehetetlen, főként ha az érintett tartomány viszonylag kicsiny területű volt, szeretném felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy a tűzhányókiktörésekkel járó hamu- és füstfelhő-képződés szintén több óras, esetleg néhány napos sötétséget is kelthet, mégpedig egyidejűleg nagyobb, országnyi területeken is. Az egyiptomi tíz csapásról szóló részben szintén szó lesz erről, egyiptomi vonatkozásban.

*Lane az alább következő, kísérteties események leírását Dr. Haroun Tazieff, a nálunk is jól ismert világhírű párizsi vulkanológus egyik munkájából vette át.

A cikk első részében már beszéltünk arról, hogy Palesztina földjén nincsenek és a történelmi idők során nem is voltak működő tűzhányók. A Nemzetközi Vulkánkatalogus Arábiáról szóló kötetében felsorolt tűzhányók közül egyik sem működött a kritikus időszakban. A Keleti Mediterránban levő tűzhányók közül az egyik, a Santorin azonban i. sz. 19-ben kitört (5). A vulkán i. e. 1500 körül lezajlott hatalmas arányú, kaldera-képző erupciója után sokáig teljes tevékenységi szünet következett. I. e. 197-ben, vagy 194-ben kezdődött meg újra a tevékenység a tengervízzel elárasztott óriáskráter, kaldera belsejében és ekkor keletkezett, ismételt lávaömlések során, a Palea Kameni nevű, máig is létező sziget. I. sz. 19-ben újabb kitörésre került sor, amely a Thia nevű szigetcské keletkezéséhez vezetett a lávaömlések során.

A következő kérdések merülnek föl:

1.) Ha ez a kitörés valóban i. sz. 19-ben, vagyis Krisztus halálának feltételezhető időpontja (i. sz. 29) előtt 10 évvel kezdődött, tarthatott-e még abban az időben is, amikor Jézust elítélték és keresztre feszítették?

2.) Lehetséges-e, hogy a kitörés valamelyest később, vagyis i. sz. 29-ben kezdődött?

3.) Lehetséges-e bármiféle geológiai kapcsolat a kitörés és az előző pontban tárgyalt földrengés fellépése között?

4.) Végül: eljuthatott-e a Santorinból származó füst a mintegy 900 kilométer távolságban levő Palesztina földjére?

Vegyük sorra az egyes kérdéseket.

Általános vulkanológiai szabályszerűség az, hogy minél hosszabb a tevékenységi szünet, annál hevesebb lesz az új kitörés, minthogy a mélyben mind több és több gáz gyülemlik fel. A szóban levő erupciót közelítőleg kétszáz éves szünet előzte meg, tehát szükségképpen igen erőteljesnek és hosszan tartónak kellett lennie. Említettük, hogy egy új szigetvulkán képződéséről volt szó.

Izlandtól délre 1963. november 14-én új vulkán-sziget emelkedett ki a habokból. Ez a Surtsey nevet kapta egy, az izlandi mitológiában szereplő óriás neve után, aki a föld alatti tűz megszemélyesítője. 1965 júniusának elején a Surtsey szomszédságban újabb sziget képződött. A tevékenység azonban korántsem csitult el ezzel; 1966 és 1969 között a repülőgépről végrehajtott infravörös fényképezés tanúsága szerint az erőteljes hőáramlás változatlanul tartott. A lávaömlés 1967 derekán fejeződött be, vagyis több, mint három és fél évvel a kitörés kezdete után (6). A Surtseytől nem messze azonban 1973. január 23-án váratlanul kitört a több ezer, egységes vélemények szerint 7000—9000 éve nyugvó Helgafjell tűzhányó (Heimaey szigetén). Ha a Surtsey-Helgafjell kitörést egyazon folyamat kezdeti és végső stádiumának tekintjük, akkor a teljes tevékenységi ciklus csaknem egy évtizedre terjedt.

A Parícutin mexikói tűzhányó 1943. február 20-án született — egy parasztember kicsiny termőföldjén meghasadt a talaj és csakhamar izzó kőzetdarabok, majd lávatömegek dobódtak a magasba —, és az új vulkán egészen 1952 márciusáig működött, vagyis körülbelül kilenc éven át, úgyszólván végig állandó erősséggel (7). A Parícutin — jóllehet, ez az új tűzhányó szárazföldi területen jött létre, nem pedig tengerben, mint a Surtsey — vulkanológiai szempontból közelebbi rokonságban áll a Santorinnal, mint a Surtsey.

Ez a két példa világosan igazolja, hogy ha a Santorin i. sz. 19-ben kezdett újra működésbe, s Krisztus halálára i. sz. 29-ben került sor, akkor a tűzhányó feltétlenül működhetett még. Az első kérdésre tehát megtaláltuk a választ. **Lehetséges** azonban, hogy egyáltalán nem is kell ehhez a megoldáshoz folyamodnunk. Közel kétezer év távlatából bajosan lehet évnyi pontossággal megállapítani egy egykori tűzhányókitörés időpontját. Amint említettük, az ezt megelőző kitörésre is két időpont ismeretes: vagy i. e. 194, vagy i. e. 197, vagyis a lehetséges hibahatár három esztendő. Így az sem tekinthető teljesen kizártnak, hogy a Santorin szóban levő kitörése, amely a Thia nevű sziget keletkezéséhez vezetett, valamelyest később, esetleg éppen i. sz. 29-ben kezdődött meg, vagyis Krisztus halálának évében. Így a második kérdést is elintéztünk tekinthetjük.

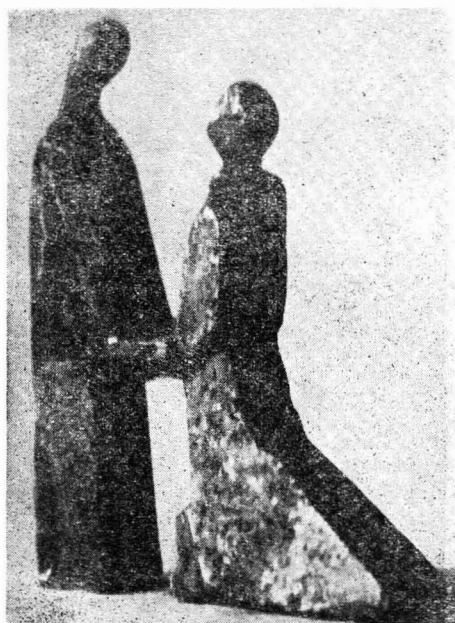
A harmadik kérdésre rendkívül egyszerű a válasz és alkalmasint a világ valamennyi geológusa azt mondaná: még ha a két esemény, a kitörés és az előző pontban tárgyalt földrengés ugyanabban az évben, sőt ugyanazon hónap ugyanazon napján lépett is fel, a kettőnek nyilvánvalóan semmi földtani kapcsolata nem volt egymással. A vulkáni eredetű rengések ugyanis nem érezhe-

tők 80—100 kilométernél nagyobb távolságban, márpedig, mint már utaltunk rá, a Szantorin és Palesztina partvidéke között 900 kilométer a távolság. Ha szó is lehet egy esetleges időbeli egybeesésről, az csak a pusztá véletlen műve.

A negyedik kérdésre azonban a válasz határozottan igenlő. Ez mindenki előtt világos, aki valaha is foglalkozott a tűzhányótevékenység meteorológiai és klimatológiai kihatásaival. Igen nagy számú példa sorolható fel arra vonatkozóan, hogy egyes erőteljesebb kitörések után a vulkáni füst és por több ezer kilométeres utat is megtehet a légkörben. Az alaszakai Katmai 1912-es nagy kitörését követően (1913-ban és 1914-ben) még Magyarországon is erősen csökkent a napfénytartam (8). A harmincas évek elején egy dél-amerikai tűzhányó füstjét a légkör elhomályosodása révén Új-Zélandban is észlelték, jöllehet, a füsttömeg keresztben átszelte a Csendes-óceánt. A Katmai említett kitörése a vulkánhoz viszonylag közel (160 kilométernyire) levő Kodiak szigetén háromnapos teljes sötétséget keltett. A Krakatau indonéziai tűzhányó 1883. augusztus 26—27-i kitörésekor az elsötétedés, illetőleg a teljes sötétség időtartama aszerint változott, hogy milyen távolságban voltak a megfigyelők a vulkántól.

Ezeket — és a számos további, itt fel nem sorolt példát is — figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy i. sz. 29-ben, Jézus halálának joggal feltételezhető évében a Szantorinból származó füsttömeg elérhette Palesztina földjét és egy tartományban, vagy akár az egész országban, néhány órás teljes elsötétedést okozhatott. Ezt mint alternatívát vehetjük a számum-feltevés mellé.

Felhasznált irodalom: (1) Surányi D.: Természeti jelenségek az ókori Palesztinában, Vigilia, 1975. 8. — (2) Hédervári P.: Erők és energiák a Föld életében. Tanulmányok az általános geofizika és rokntudományok köréből. Budapest, 1963. — (3) Richter, C. F.: Elementary Seismology. San Francisco, 1958. — (4) Lane, F. W.: The Elements Raga. Howton Abbot, 1966. — (5) Georgales, G. C.: Catalogue of the Active Volcanoes of the World Including Solfatara Fields. Part XU. Greece. Roma, 1962. — (6) Friedman, J. D. — Williams, R. S. Jr.: Changing Patterns of Thermal Emission From Surtsey, Iceland, between 1966 and 1969. U. S. Geol. Survey Prof. Paper 700—D, 1970. — (7) Esperanza Yarza de De La Torre: Volcanes de Mexico, Mexico, 1971. — (8) Hédervári P.: A vulkánkitörések meteorológiai szerepe. Előadások I. éves meteorológus hallgatók számára a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen (gépielt jegyzet). Budapest, 1974.

Till Aran munkája

Somogyi Győző: Önarckép

MIÉRT NEHÉZ A MATEMATIKA? (2)

(A TANULÓ) Milyen tanulói hibák, vagy hiányosságok állnak útjában a matematika megértésének és megszeretésének.

Itt sorra vehetjük az előző fejezetek egyes tételeit. A matematika száraz tudomány. Ha valóban az is lenne, ezen a tanuló nem segíthetne, csak szenvedhet benne. — A matematika szigorú logikával felépített tudomány. Mondtuk már, hogy éppen ezért megtanulásához már eleve bizonyos logikus gondolkodási készségre van szükség. Ezt azonban csak lassú, hosszú évekre nyúló, alapos és jól átgondolt munkával lehet fejleszteni. Nem szabad megfélekezünk a fokozatosságról és a tanulók fejlettségi szintjéről. Nem kezdhetjük a tanítást szigorú logikus gondolkodtatással, de vigyáznunk kell arra, hogy sose vétsünk a logika szabályai ellen, még a legkisebbnek tűnő vétekekkel sem, mert ebben az esetben nem fejlesztjük, hanem rontjuk a tanulók logikáját. A tanuló részéről itt kettős a teendő. Követnie kell és meg kell értenie a matematika belső logikáját, másodsor a logikus lépések ismétlésével, megtanulásával sajátjává kell tenni ezt a belső logikát.

Igen sok tanulónál a matematika szemléletében látom a nehézségek okait. A matematikát, mint az emberen kívül adott, merev, kész rendszert nézik, ahelyett, hogy emberi alkotásnak néznék. Nagyon megsegíthetné a tanulókat, ha belátják, hogy nem valami misztikus, érthetetlen mű előtt állnak, hanem olyan emberi alkotás előtt, amelyben ők is képesek alkotni, újat teremteni. Akkor emberi közelbe kerül hozzájuk a matematika, és nem lesz teljesen idegen. Ez a megállapítás érvényes természetesen a matematika fogalmaira is. Látnia kell a tanulónak, hogy egy-egy fogalom nem eleve adott, hanem lassú fejlődés, szellemi munka (absztrahálás) eredménye. Ha belátnák, hogy a matematika fogalmai nem merevek, hanem változhatnak, fejlődhetnek, tehát a matematika sem holt, hanem szervesen fejlődő tudomány, akkor egészen más szemmel néznének rá. Amint fejlődik a tanuló logikus gondolkodási készsége, úgy kell fejlődnie logikai igényének is. Ez elsősorban azt jelenti, hogy fokozatosan ki kell fejlődnie a tanuló bizonyítási igényének és kritikai érzékének is: (Kritika önmagával szemben: például a házi feladatok ellenőrzése, saját feleletének objektív megbírálása, de kritika a tanár kijelentéseivel szemben is. Elfogad-e bizonyítás nélkül egy állítást?)

A tanulók közül sokan gondolkodás nélkül fogadják a matematikát. Nem tördnek a megértéssel, inkább a verbális ismeret „visszajelentését” tartják fontosnak. Így találkozhatunk át nem gondolt tanulói általánosításokkal. (Ennek a szorzatnak értéke 1, tehát az egyik tényezője is egy, mert a tanártól ismételt hallotta, hogy ha egy szorzat nulla, akkor legalább az egyik tényezője is 0.) E most említett tétellel kapcsolatban még egy érdekesség: Ha a szorzat értéke nulla, akkor egyik tényezője is 0. Megfordítható ez a tétel? A legtöbb tanuló rossz választ ad erre a kérdésre.

Nagyon furcsán hangzik és nyilván kisarkítása az igazságnak az a pesszista megállapítás, hogy „az iskola megbutítja a tanulókat”. De mit is akar mondani ez az állítás? A tanulóknak megvan gyermekkoruk óta a kíváncsiság, az érteni, a megérteni tudás vágya. Ez pedig elárulja, hogy gondolkodnak is. Nos, az iskolában azután az egyszerű gondolkodás helyett sokszor valami komplikált, természetellenes gondolkodásmódot sajátítanak el. Minden gyermek előtt olyan egyszerűnek tűnik ez a kérdés: ha egy almából elveszem a negyedét, mennyi marad? És mit csinál a másodikos gimnazista, amikor a következő kérdés elé kerül: $a^2 - a^2/4 = ?$ Pedig ez ugyanaz a probléma, mint az előző. Sokszor az az érzésem, hogy nem helyes az a jelszó, hogy tanítsuk meg a tanulókat gondolkodni, hanem helyette ezt a programot kellene célul kitűznünk: vizsgálja a természetes gondolkodáshoz.

Descartes mondja: „Azt hiszem, hogy a legnehezebb igazságok felfedezéséhez sem szükséges más, mint az egészséges emberi értelem, csak helyesen kell — ezt az értelmet — vezetni” (Die Regeln zur Leitung des Geistes-ből idézve).

A feladatok megoldásában is sokkal nagyobb szerepet játszik a gondolkodást pótló rutin, mint a gondolkodás. A szellemi erő kifejtést sokan egyszerűen nem

is ismerik. Amikor egy feladat megoldásához egy kis fantázia is kellene, rögtön csöddöt mondanak. A következő példa megoldását képtelen volt egy hatodikos általános iskolás elvégezni, sőt megérteni és reprodukálni: Egy tégl súlyja egy kilopond és egy féltégla. Mekkora két tégl súlyja? Egyszerűen nem tudja, mit kezdjen a kérdéssel, hogyan fogjon hozzá? Ennél a feladatnál — és igen sok más példánál is — segítségére lehetne a tanulóknak a feladatban szereplő szituáció elképzelése. Magam elé képelem a mérleget. Egyik serpenyőjébe a téglát „teszem”, a másikba a féltéglát és az 1 kp-os súlyt. Majd mind a két serpenyőből — megint csak képzetben — leveszek egy féltéglát; és meg van oldva a kérdés. Érdekes, hogy erre: a feladat adta szituáció elképzelésére milyen nehéz ránevelni a tanulókat. Mi ennek az oka? Lusták a szellemi erőki-fejtésre. És itt érkeztünk el — véleményem szerint — a tanulók részéről felmerülő legnagyobb nehézséghez. Azért nehéz a matematika, mert sok tanulóban vagy egyáltalában nincs készség a tanulásra, vagy csak kampányszerűen tanulnak, vagy nem is tudják, hogyan kell tanulni a matematikát. Márpedig a matematika természete miatt (a már többször említett *Turmcharakter*) ez lehetetlen magatartás.

Persze nem mindig csak a lustaság miatt vannak kiesések: hosszabb ideig tartó betegségek, vagy néha csak egy-egy kiesett óra, sokszor még ennyi sem, hanem csak óra közben támadt fáradtság, álmoság, rendetlenkedés vagy váratlan zavaró esemény lehet az oka egy-egy logikai lépés kiesésének, egy láncszem meg nem értésének. Azt pedig még közepes tehetségű tanulóktól sem lehet elvárni, hogy önmaga állapítsa meg, hol és mit nem ért. Jellemző erre egy nem régi élményem. Volt egy jó tehetségű lány tanítványom, és ugyanakkor egy vele egyidős fiú tanítványom is. A fiú mindent „tudott”. Soha semmilyen problémája nem volt. Hiába kérdezgettem, ért-e mindent, nincsen-e valami nehézsége. Sosem voltak kívánságai, hogy ezt, vagy azt magyarázzam meg neki. A lány viszont sokszor jött szinte kétségbeesetten, hogy ezt sem, azt sem érti: magyarázzam meg. A lány jelesen végzett, a fiú megbukott.

A megértést gátló tényezők között szólnunk kell a tanulók gyenge emlékezőtehetségéről is. Ez a probléma ma sokkal több gondot okoz, mint régebben. Miért felejtenek olyan gyorsan és olyan sokat a tanulók? Nem beszélek itt az életritmusunk meggyorsulásáról, az információ-robbanásról, a rádió és televízió hatásáról, hanem csak egyetlen szempontot ragadok meg: a megtanult anyag mozaikszerűségét emelem ki. A tanulók megszerzett ismereteiket nem tudják egymáshoz kötni. Ahogyan az épület falait gerendák fogják össze, úgy szilárdítaná meg a tanultakat és rögzítené meg tartósan emlékezetükben, ha az egyes részek közötti kapcsolatokat látnák, vagy ezeket észrevetnénk velük. Mivel ez nem történik meg, továbbá a kellő begyakorlásra nincs mindig elegendő idő: nem csoda, hogy sok minden kiesik emlékezetükből. És ez a tény a matematika természetéből adódóan miatt az új anyag megértését teszi lehetetlenné.

Igen sok tanuló tanulási módja is hibás. Nem minden tantárgyat tanulhatunk ugyanazzal a módszerrel. Sőt, nagyon is különbözöknek kell lenniök ezeknek a tanulási módszereknek. A matematikát úgy kell tanulunk, hogy előttünk papíros, kezünkben ceruza van, a tankönyvet vagy jegyzetet pedig oldalt helyezük. Amit olvasunk, azt rögtön írjuk, vagy rajzoljuk is. Természetes, hogy erre a tanulási módszerre meg kell tanítanunk tanítványainkat. Sőt rá kell szoktatnunk őket. Néha egy-egy órából tíz-tizenöt percet arra kell használnunk, hogy egy könnyebb leckét előttünk tanuljanak meg. Megfigyeljük módszereiket, hibáikat megbeszéljük. Egy-egy ilyen tanulási kísérlet alkalmával megdöbbenve láthatjuk azt is, hogy a tanulók egy része olvasni sem tud. Szavakat, és nem értelmes mondatokat olvasnak. Így azután érthető, miért nem tudnak sokan a tankönyvből tanulni. Ha még azt is megemlíttük, hogy a tanulók általában inkább auditív típusúak, mint vizuálisak — megértjük a tanítói szó (magyarázat, vezetés) fontosságát, de egyben a pedagógus felelősségét is.

Nagy akadály a matematika értelmes megtanulásának a tanulók rendszertelensége, rendetlensége. Nemcsak a házi feladatok elkészítésekor, hanem az órákon jegyzeteik készítésekor is sokan figyelmetlenségükkel tűnnek ki. Sokszor nemtörődömség az oka ennek, sokszor pedig a megfigyelőképesség hiánya, felületesség, dekoncentráció. Rosszul, rendetlenül elkészített és hibáktól hemzsegó jegyzetből nem lehet tanulni: legalábbis értelmesen nem.

A matematikai feladatok lelkiismeretes elkészítése nagyban segítője a megértésnek. De csak az önálló, a saját munka eredménye megértés. A feladatok

elkészítéséhez a megfelelő ismeretanyag tudásán kívül sokféle erényre van szükség: rendszeretetre, szorgalomra, munkafegyelmre, fantáziára, kombináló készségre, a megfelelő matematikai anyag dinamikus kezelésének készségére, akaraterőre, ami arra képesíti a tanulót, hogy a felmerülő nehézségek előtt ne hátráljon meg. Ezeknek az erényeknek hiánya, esetleg csak egyé vagy kettőé már könnyen megfosztja a tanulót a sikerélménytől.

A matematikát nehézzé tevő tényezők vizsgálatakor nem feledkezhetünk meg a térszemléletről. A térszemlélet hiánya ugyan, vagy talán jobb szóval: hiányossága a matematikai anyagnak csak egy meglehetősen szűk részénél okoz bajt és támaszt nehézséget: a térgeometriában; gyakorlati szempontból azonban igen fontos a helyes térszemlélet, és ezért azt fejleszteni kell, már korai iskolás korban is. A tapasztalat azt mutatja, hogy ha túl későn kezdjük a térgeometria tanítását, elkorcsosul a térszemlélet, és akkor már nehezebben fejleszthető, mintha jóval korábban gondoskodnánk gyakorlásáról.

A tanuló oldaláról fennálló nehézségek között még egy objektív nehézséget kell megemlíteni. Azért nevezem objektívnak, mert a tanuló tulajdonképpen nem tehet róla. Az a tényező ez, amelyet Bruno de Finetti római egyetemi tanár *Il „sapere vedere” in matematica* című könyvében a szétszedett rádióhoz hasonlít. Megvan minden alkatrész, hibátlanok is, de a rádió mégsem szólal meg. Össze kell illeszteni az alkatrészeket, mégpedig jól, akkor majd megszólal. A tanulók a matematikát apró részletekben kapják, és ezért csak mozaikokban látják. Ez természetes is, hiszen egyszerre nem ismerhetik meg az egész tudományt. Úgy is mondhatnám: a matematika épületének csak részleteit látják. És mivel nem láthatják egységben az egészet, nem érthetik az egyes részek kapcsolatát, szerepét és értelmét. És mivel nincs áttekintésük az egészről, sokszor elvesznek a részletekben, ami megnehezíti a matematikai igazságok megértését és megtanulását. Ezt sokszor tapasztaljuk, mikor a negyedik osztályban, az érettségi előtt, újra áttekintjük az egész négy, sőt még több évi anyagot. Ilyenkor kellő összefüggésükben is megláttathatjuk a tanultakat; és ekkor sokkal egyszerűbbnek tűnnek a régen nagyon nehéznek ítélt bizonyítások. Itt persze annak is szerepe van, hogy három-négy év alatt sokat fejlődött a tanulók logikája is.

(TANKÖNYV, JEGYZET) A tanulók részéről felmerülő nehézségek elemzése után a tankönyv és a matematikát tanító személy szerepét is meg kell vizsgálnunk. A tankönyvről itt csak nagyon vázlatosan akarok szólni, mert ennek a kérdésnek fejtegetése igen részletes, külön tanulmányt igényel.

Megint a „száraz” váddal kell kezdenem. A kérdéssel kapcsolatos problémák megoldásának jó része a tankönyv feladata. Ne legyen száraz adathalmaz és csupa bizonyítás az egész könyv. Ne a kész anyagot adja, hanem készítsen munkára, gondolkodásra. Ne *közlje* az igazságokat, hanem vezessen el a tények megismerésének útjára. Használja fel a modern nyomdatechnika minden lehetőségét. Legyen jól áttekinthető, hogy szívesen forgassák a tanulók. Mégis: ne legyen túl bő. Ezt nem szeretik a diákok. Ha egy-egy órára öt-hat lapot kell átnézniük, vagy esetleg még többet, ettől elmegy a kedvük. Emelje ki a fontosat, a leglényegesebbet. Adjon szép mintamegoldásokat és mutasson rá a matematika szépségeire is. És sose vétsen a logika ellen. Ahol ilyen probléma felmerül, ott nyílt őszinteséggel beszéljen a nehézségekről, és ne akarjon semmit elpalástolni. De azért ne akarjon mindent elmondani. Bízva ezt a pedagógusra. Ezért jó módszer, ha azon vagyunk, hogy minél rövidebb legyen a tankönyv.

Aztán legyen a tankönyv mellett egy igen alapos, részletes tanári segédkönyv. Ebben legyenek meg a tárgyhoz tartozó didaktikai és módszertani utalások, a történeti háttér, egyes bizonyítások változatai. Külön figyelmet szenteljen a segédkönyv az elkövethető hibáknak. Tartalmazza a tankönyvben közölt feladatok részletes ismertetését, a feladatok nehézségi fokuk szerinti csoportosítását. A nehezebb és a szebb feladatok megoldásának változatait. Bizzuk a pedagógusra, hogy mindebből mit és hogyan használ fel. Ha a segédkönyv valóban megfelel céljának, szívesen használják majd a pedagógusok.

A tanulók jegyzeteiről sem sok a mondanivaló. Általában használhatatlanok. Ez érthető is. Az általános- és középiskolai tanulók értelmi szintje még nem olyan magas, hogy önállóan jó jegyzeteket tudjanak készíteni. Erről könnyen meggyőződhet mindenki, aki átnézi a tanulók óra alatti jegyzeteit. A legmegdöbbentőbb tapasztalatokat gyűjthetjük össze egy-egy ilyen átnézés, vagy csak órán

történő betekintés alkalmából. Sok tanuló megfigyelő képessége szinte a semmivel egyenlő. De nemcsak a megfigyelő képesség hiányában kell keresni a rossz jegyzetelés okát, hanem a dekoncentrációban és még néhány — már tárgyalt — tanulói gyarlóságban.

(A TANÁR) Vessük ezután tekintetünket a tanítás-tanulás szellemi tevékenységének szerintem legfontosabb tényezőjére: a pedagógusra. Mivel a személyes kapcsolat, a közvetlen ráhatás sokkal döntőbb tényező, mint a személytelen és holt tankönyv és jegyzet, a pedagógus szerepe, de egyben a felelőssége nyilván nagyobb, mint a többi tényezőnek. Neki kell elsősorban élővé és vonzóvá tenni a „száraz” matematikát, és ezen az úton meg is szeretetni. Két szempontból szeretném megvizsgálni a pedagógus szerepét, illetve felkutatni azokat a hibákat, amelyek az ő részéről nehezíthetik meg a matematika megtanulását.

A tanító felkészültsége az első szempont. Ez olyan önmagától értetődő kérdés, hogy kár is rá szót fecselni. A saját szakmájával mindenkinek tisztában kell lennie. De ez a pedagógia területén nem elég. Aki eredményesen akar tanítani, annak minden óra előtt és után számot kell vetnie munkájával. „Mi a célom ezen az órán? Mit akarok megtanítani és hogyan? Óra után: sikerült-e a célokat megvalósítani? Mit nem tudtam elérni, és mi ennek az oka? Milyen tárgyi és módszertani hibákat követtem el? Hogyan fogom ezeket a következő órán kijavítani?” A zavaros magyarázatok, amelyek után a tanulók többsége úgy érzi, hogy nem értette meg a tárgyalt anyagot, megölik a tanuló érdeklődését. Az a tanár, aki nem törődik azzal, hogy a tanult fogalmakat jól, helyesen ismerik-e tanítványai, aki nem győződik meg arról, hogy a tanultakat értik-e hallgatói, aki olyan feladattal, amelyet tíz perc alatt tökéletesen meg lehet oldani, egy óra alatt sem tud végezni, úgy, hogy kénytelen csengetéskor azt mondani, hogy majd „otthon utána nézek”, az nem várhat eredményt tanulóitól a matematika területén. Aki csak azt tartja kötelező munkájának, hogy „leadja” az óráját, az véleményem szerint hivatásbeli kötelességének legfeljebb tíz százalékát végzi el.

A „mesterember” tanár, aki maga sem szereti tárgyát, aki hivatalnokként lép az iskolába, képtelen megszerettetni a matematikát, mert nem tud életet lehelni tárgyába. Pedig ez a feladat szinte kizárólagosan a pedagógusra hárul. Azok az idők már régen elmúltak, amikor a tanár azt mondta a diákjának: „nem érdekel, hogy érted-e; fujd”. Persze az az ideális eset, hogy a tanuló már az iskolában megértse és meg is tanulja a leckét. De ez csak eszményi határeset; csak a legjobb tanulók kiváltsága. A többinek sok gondot, keserves percekot okozhat még a megértés munkája. Nem szabad sajnálnunk az időt arra, hogy megértsek a matematikát. Még akkor sem, ha egy-egy nehezebb, vagy meg nem értett résszel többször kell foglalkoznunk. Nemcsak az időt nem szabad sajnálni, hanem energiánkat sem. A tanárnak kell gondoskodnia arról, hogy tanítványai megismerjék a matematika gondolatvilágát. Az ő feladata, hogy a tanulók — amennyire csak lehetséges —, egységben lássák a matematikát. A tanár segítségével kell eljutniuk a tanulóknak a feladatmegoldások módszereinek megismerésére, vagyis arra a készségre, hogy egy-egy felmerülő probléma esetén ismeretanyaguk tárából azokat az ismereteket emeljék a tudat felszínére, amelyek az adott feladat megoldására segítenek. A tanár legyen a „gondolkodás iskolája”. Ő készítse a tanulókat gondolkodásra. Neki kell kitalálnia azokat a gondolkodtató kérdéseket, amelyek lassanként rávezetik a tanulókat a megértésre és a gondolkodni tudás szintjére. (Volt egy tanítványom, aki sokáig nem tudott különbséget tenni két szám négyzetének összege és két szám összegének négyzete között. Mennyi különböző példát kellett kitalálnom, míg végre meg láthattam szemének csillogásából, hogy „most már kérdezhetesz”). A tanár kötelességei közé tartozik, hogy kipuhatolja, mit nem értettek meg a tanulók és miért nem értették meg.

Az ellenőrzés és számonkérés szempontjából ma sokkal előnyösebb helyzetben vagyunk, mint régebben. Ma egy rövidebb röpdolgozat szinte biztos felvilágosítást ad arról, tudják-e tanítványaink a megtárgyalt anyagot, értik-e a megismert fogalmakat és a bebizonyított tételek igazolását. Természetesen a röpdolgozat témáit, kérdéseit jól át kell gondolni: mi a célom, mire vagyok kíváncsi, mely kérdésekkel kaphatok legobjektívebb információkat? A dolgozatok és a feleletek adta információkból könnyen észrevehetem, hogy vannak-e olyan részek, melyeket nem értettek meg a tanulók. És ha látom, hogy az osztály nagy

része nincs tisztában valamivel, vagy a tanulók panaszkodnak, hogy nem értik és nem szeretik a matematikát, akkor nem bennük, hanem bennem van a hiba.

Sajnos az emberi gyöngeséggel nekünk is számolnunk kell. „Wie schwer fällt es dem Erwachsenen doch immer, bei sich und nicht beim Kinde die Ursache eines schulischen Versagens zu suchen” — mondja Wagenschein.

Lichtenberg szerint „a matematika valóban nagyszerű tudomány, de a matematikusok néha még hóhérnak sem valók...” (Tag und Dämmerung, Leipzig 1941). Kemény ítélet, de sajnos nem csupán Lichtenberg magánvéleménye. Igen sok szülő, és az ő révükön a közvélemény egy része is ezt vallja. De tudjuk, hogy az ő véleményük gyermekeik elbeszéléseiből leszűrt nagyon is szubjektív vélemény. Viszont jó, ha mi is el-gondolkozunk az ilyen ítéleteken.

A hivatalnok matematikus ellenpólusa a maximalista tanár, aki mindent, ami szép és jó, ami neki tetszik, bele akar tömni tanítványaiba. Nem gondol arra, hogy nemcsak túlterhelést okoz, hanem egyszer és mindenkorra elveszi kedvét a matematikától azoknak az átlagos tehetségű tanulóknak, akiknek munkáját maximalizmusával elviselhetetlenül megnehezíti. Még szerencse, hogy a tanulók egészséges ösztöne ilyenkor elég könnyen megtalálja a segítség módját. (Bár sokszor a maximalizmus vádjával illetik azokat a pedagógusokat is, akik egyetlen betűvel sem tanítanak többet, mint amit a tanterv előír; de azt, amit meg kell tanítaniok, nagyon alaposan végzik, és meg is követelik a lelkiismeretes munkát.)

De ne varrjunk minden hibát a pedagógus nyakába. Ha néha az anyag nagy mennyisége miatt sietnie kell, és ezért nem ér rá az alapfogalmak precíz kidolgozására, továbbá a rövid idő miatt a megértetés helyett a verbalizmus ingoványára téved, ha gondolkodtatás helyett szabályokat tanít, hogy valami „eredményt” mégis felmutasson; akkor ezért nem mindig a pedagógus a felelős.

Néhány szóval érinteni kell a pedagógus személyiségét is. Ennek látszólag semmi köze a mi kérdésünkhöz. De ne feledkezzünk meg arról, a pedagógusok nem holt anyaggal állnak szemben, hanem hozzájuk hasonló, autonóm személyekkel, akikre akarva, vagy nem akarva hat az ő személyük, mégpedig pozitíve vagy negatíve. Hogy a tanárnak szeretnie kell tárgyát, hogy tanítványaival is megszerettethesse: erről már volt szó. De tanítványait is szeretnie kell, és felelősséget kell éreznie jövőjük iránt. Ezért egyéniségének vonzó erejével kell vezetnie tanítványait. Elvszerű és következetes magatartásával kell megéreztetnie, hogy tanítványai érdekeiért és jövőjéért dolgozik.

Itt merül fel a kérdés: szigorú, vagy enyhe, elnéző legyen a matematika tanára? Tegyük hozzá rögtön a választ: egyik sem. A csak szigorú tanár elkeserít, elveheti a tanulók kedvét a tanulástól. Az enyhe, elnéző tanárnál sokszor az a veszély fenyeget, hogy tanítványai nem tanulnak. Valahol középütt van a megoldás. De hol? Aki ezt a középutat megleti, arról elmondhatjuk, hogy nemcsak tanár, hanem jó pedagógus is. De ezt a helyes középutat megletni nem könnyű feladat, mert nem egy, hanem harminc, sőt negyven tanulóval állunk szemben, és amit az egyik talán túlzott szigorúságnak lát, azt a másik tanuló éppen nem érzi annak, sőt igényli ezt a szigorúságot, mert ismeri önmagát. Hogy én matematikatanár lettem, azt nagyon szigorú, következetes, de diákjait szerető matematikatanáromnak köszönhetem.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kéziratokat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől.

RÁBA GYÖRGY VERSEI

É b e r á l o m

Különös írás
ahol felütve áll
utalása épp rám talál
Tornyoztam fáztam fölhevültem
de élt már az az ige régen
rám mutatott leiratlan
megjelölte vitézkedésem
Elinalnék
lábam-kezem ólom
a rámolvasott szó sújt
rázzatok föl

Kár könnyörögnöm
keljek bár ítéletidőre
örök jelen a betű
senki sem ébresztheti föl belőle

Z ö r g e t é s Z u b o l y a b l a k á n

Ébredj kelj
fodros világ szálkás talapzata
itt neked írtak
néhány hálás jelenetet
megpendülsz istenülsz
a nagyok borostyán történetének
zárványaként elnézegetnek pihenésül

Mert nagyurak nyilamodnak vadászni
édes tévedésekre
elvesztik magukat
egy nyári éjszaka
fűszer-növényei átütnek bőrükön
befülledt évtizedes szenvedélyüket
rikoltozzák kos kandúr pávián
hangján világga
s mi ez a hallali
csak szó csak üreges szó
csontos erő teritéke
sötétben pityang-pehely is lehet
s ki távlata-sincs homályban lakott
majd maga kászálódik latyakos
gereznából elő ha nő a fény
Gyűrű-fordításra tündérkedik
aki ujján tisztelendő követ hord

K é z l á b s z e m

Kopogtatások
ezek a sóvár számadoltatások
menekülések
tokban utaztatott reménykedésed
aztán csupasz tenyér
ahogy a levegőbe ír
rezgő ujját
nyíló ököl szögezgeti
a térbe kérdéseit
ötfelé is elágazó marok
nem üthetnek pasziánsz-lapok

Epilógus a Szentivánéji álmhoz

Időztem
időzni nem más mint játszani
játszani nem más mint tévedni
nem tulajdonságom ez feltételem
egy napra nyíló arcból
nem húztam falat ahol lakhatom
mi van mi nincs
egy kéz rója letörli
minden percben a táj felejt
nappali fénybe foszlott nászmenet
tudásom
már csipősek az augusztusi éjjelek
hallom ahogy a föld kopik

De te tudod
egér-rágcsálás porlaszt minden éjt
a surranások kifürkészhetetlenek
s titkolt vajatokból törnek elő
alvók pántolatlan nyögései
te dongafa
görgő hordóban egy a sok közül
a bütykös markúval maradj
a vérző ujjával a heges kezűvel
óvd a csúful kapott számárfejet
nem vagy csak egy név a komédiában
nincs élő ki elmondja más mi voltál
elzengett szöveget ki nem vakarhatsz
s ha érdekesebb hangokon köszörülgetsz
rettenetükben a finom szívek
talpadat látómezejükbe húzzák
Ébredj serkenj
kell a kórusba dadogás is
a megborzongó szalonnasütőknek
amin fönnakad az emlékezet
a megtört szólamon elcsukló dallamon
ember füle illet
ember szeme illet
számon ki se ejthetem
amit ébren álmodol

aztán a pusztá láb
harangozik egy néptelen vidéknek
a talp dobog
hallgathatód
visszhangja a földnek nem ébred
régezetül
csak amennyit kimond
néma beszélgetés
a szemhatárig körkörös platán
s magába visszatérő
tekintetfuttatás a fán

A BAGÓ STORY

Séták egy pulival

IV. ISMÉT SZEMES

Írta LATINOVITS ZOLTÁN

Két nap lyuk mutatkozik. Az adót ebben a hónapban már kifizettem, így két teljes napig rendelkezem az életemmel. Mondják meg őszintén: hova lehet ilyenkor menni? Csakis a Balatonra. Haza Szemesre, Szüleimhez.

Már péntek este, nehéz rádiós munka után (Dylan Thomas: A mi erdőnk alján) úgy éreztem: írnom kellene, Buda lankáin, a Rózsadombon, ahol már neve, a félhold uralkodik rózsáival, ám világít a telehold, mint ezüst zsömlye a fekete tejben, — török topogók vájta lyukakból megszólal az éjszakák nótája, ezer tücsök énekel kánonban. Cirpelő tücskök, akik a nappali Pannóniából érkeztek a budai vájatokba, gyerekhangon énekelnek az epidauroszi basszusok mellett. De így még kedvesebb; leülök az elfeküdt házban, rímelek, megpróbálok rimelni a tücsökzenére. Nem megy, berekedt a tollam. Ilyenkor házat tervez az ember és a jövőt szövögeti, aztán kiül a felső teraszra a bűnös város fölé, a tücskök vonójára, — mint mulatók házban, 100 pengő a vonó végén. Az ember beletúr Isten ismeretlen teritékébe és szürcsölni kezdi az égi kakaót, sok cukorral.

Hörpölgetem egy jövőendő lakás tervét a kert hátuljában. Kommunáról álmodom. Kezdjük el végre pénzemen itt, az Endrődiben. Huszárik, Cserhalmi Gyuri kapnak lakást. Majd elterjed...

Mozdulok, mászom a bokrok között és félek a mozduló kövektől, mint a gyerek. Lépegetek a sötétben, íróasztalomnál vonalakat húzok, metszet és alaprajz nem megy már. Sosem ment igazán. Segített akkor is Molnár Péter és Kiss Albert. Ők építésszek maradnak. Problémáik ugyanazok, mint Papp Lászlóé, Balczó Andrásé, Széchy Tamásé vagy akár a mienk a színház körül...

Akkor kimegyek mégis a teraszra, lefekszem a csillagok alá a pilleágyra és ámulva bámulom az égi eget. A Göncöl is itt van még. Gyerekkorom óta félek, hogy lebocsátják a Földre és autót csinálnak belőle, vagy buszt. A diszpozíció másként szól, a helyén ragyog, melenget. Fekszem a pilleágyon, körüldalolnak az éjszaka hangjai.

Bagó alattam alszik, a szokott helyén, Éva lábainál. Hiába, az éjszaka Éváé, végül is Bagó fiú. Szűz.

Feltápaszkodom, anélkül, hogy a cigaretta kiesnék a számból. Gyújtok újra és újra.

Olvasni kezdek, de ugrálnak a betűk.

Az ágyat is kipróbálom, a Napoleon konyakot is, mégsem nyughatom. A konyak társaságában nem merem bevenni az előírt altatót.

Hajnalodik. Halkulnak a tücskök és a madarak. Kezdenek beszélgetni. Szakszervezeti szünet, 4 óra után már a madárdalárda andalít el. Bizalmatlanul hajlok a hajnalra. A nap is felkel valahol Újpesten. *Szent, nehéz álmában / Urabb, mint egy király...*

A hold utolsót int a váltótársnak. Az éjszakai műszak végetért. Bagó lent ilyenkor kifekszik az ajtóba, a levegőbe lógatja a fejét, a semmibe szürcsöl, szagolja-szürcsöli a hajnal illatát. A függöny a hátára lóg, fara a hálóban, kis szőnyegen. Fara a holdé, feje a kelő napé. Napszemüvegét (soleil brise) megigazítja a szemén, zsinóros légybundája elomlik a piros-fekete szőnyegen.

Nehéz, nikotinos ébredéssel krárog a város, új villamosok indulnak a fárasztó éjszaka után, autók nyújtózkodnak, ilyenkor a rendőrök is váltanak, a bárkokból fáradtan siklanak a taxik. A Búsuló Juhászból és a Kis Pipa felé bablevesre. Sietni kell, mert $\frac{1}{2}$ órakor a bolgárkertész császárok veszik át a terepet.

Átjutottam a holtponton. Hallok mindent, látom nyújtózkodni a gyárakat és tudom, hogy a kazánfűtők, mint egykor halála felé Édesapám is, az egykori földbirtokos, fűtik a reggelt. Öreg pobjedák pöfögnek a csarnokok és a piacok előtt, szőlőt és répát szállítanak.

L'ouverture. Les préludes.

„Ilyenkor kell indulni Szemesre” — gondolom.

A homályban vaksin szedem össze a homikat és a köteg gyógyszert, hogy megnyugtassam dr. Pertorini lelkiismeretét. Tulajdonképpen mindegy melyiket viszem magammal. Ki vesz be a Balaton mellett gyógyszereket?

Igen, Bagókám, indulunk. Megyünk, édesem a Balatonra, Szemesre. Tudod, a homokpartra, Somogyba. A vízre. A hajón. A mólóra. El fogunk menni mindenhová.

„Sétálni megyünk.” Már talpon is van. Éva felébred a sugdolózásra, mint akit megcsíptek. Búcsúztatja Bagót. Hosszú érzelmes mondatokban elmagyarázza, miért is nem tud velünk jönni. Bagó hallani sem akar a kifogásról, őszdi megvetésével veszi tudomásul, hogy nem megyünk, csak ketten.

$\frac{1}{2}$ óra van. „No menjetek, vigyázzatok az úton...” Ehhez hasonló mondatok lengedeznek utánunk, fáradtan esnek a fűbe, mint aki kővel hajigál a pacsirta után.

Természetesen Trabanttal megyünk — dönti el Bagó, hiszen ha POC úrral sétál, mindig Trabanttal megyünk, legkedvesebb kutyaházában kényelmes ülés van és kiváló ablak, ahol ki lehet nézni, Dzsinnával a Zsiguliban kényelmetlen műanyagzagú és nehézkes minden.

Meg kell jegyezmem, Bagó a Zsiguliban is elől ül, nekem kell hátra mennem, és Bagó is rosszul érzi magát.

Utolsót intünk, és már pőfékelünk is az Endrődin végig. Piszkos harmat lepi el a törökdombot és az autó ablakait. Bagó már szivarozza a reggelt az ablakban. A Hadügy előtt már büszke Duce-pózban pöffeszkedik. Zsidóka boldog, mint egy sumir, ha nem a Kazimir rendezi. Szeme előtt a boldogság maceszszeletei himbálóznak, fején a szél bukósisakba simítja a haját. Bal kezével keményen fogja az ajtót.

A Délinél pirost kapunk. Zsidóka visszaszáll az ablakból és ábrándosan kacsint. Halálosan únja a KRESZ-t és a várakozást. Hiába, fegyelemre nem oktatam, nekem volt benne részem itt-ott. Inkább ő csillapít engem, ha indulatos vagyok, a KRESZ-hez semmi érzéke, a társadalomról nem vett még tudomást. Nem is fog.

Zöld, mehetünk. Alkotás út vége, Hegyalja úti kereszteződés. Egy pillantás a 120 ezer forintos fám felé, ahol elfelejtették még kitenni az emléktáblát, hogy az Isten különös dramaturgiája folytán karamboloztam. Ájulásomból vérezve ébredtem, mentők matattak a jobb karomon. „Zoli, lödd meg, kelj föl, magyarok vagyunk.”

Budaörsnél ködtakaró fedi a földeket. Álmosan fordulnak a takaró alatt a másik oldalukra. Kődpaplanban pőfögünk végig, csak a sztráda tiszta. 80 kilométeres sebességnél Bagó leszáll az ablakból, négykézláb áll az ülésen és csak a fejét lógatja ki. 100-nál leül és hátrahajtja a fejét az ülés támlájára. 110-nél megfordul és ráhelyezi csitítóan a karomra, mintha sugdosva figyelmeztetne, hogy túl gyorsan hajtunk. Hosszabb távon hátrafekszük az ülésre. Most, mintha tudná, hová megyünk, elolvad a kedveskedéstől. Nyalogatja a kezemet, rámdől, fejét ráhajtja a karomra. Ezernyi figyelmességgel halmoz el. Boldog. Azt képelem, hogy én is.

A Trabant érszűkülete a Non Stopnál áll be a kerekébe. Megállunk. Harmatos a fű, Bagó felséges kedvvel szaladgál ide-oda, összevissza bolondozik örömeiben. Előveszem a labdát is, kevés sikerrel. Erdő is van, fű is, lépcső is, Bagónak nincs ideje labdázni. Négy autóbusz egy termelőszövetkezetet ömleszt a csárda elé, amely zárva van. Nem foglalkoznak Bagóval, egy-két idősebb aszszony veti csak rá mosolygós szemét. A paraszt használja a kutyát. Őrzi a házat. Láncon. A házba következőképp bárki belophatja magát, hiszen a ház-őrző láncon van. A paraszt féli az Istent, nem éli a vallást. Nem szolgálja Őt. A kutyát rabszolgaként tartja. Pedig, Giraudoux mondja az Elektrában, hogy a kis kacska nem talál társat a többi kacska közt. Az ember van ő társa, csak ahhoz tud beszélni. Nem az embernek van szüksége a kutyára, neki van ránk. Mindig sajnálkozom és kuncogok, amikor pórázon vezetett kutyát látok. Az ember van a kutya pórázán és nem fordítva. Így élünk mindannyian Isten pórázán.

A kutyának testvérré, nekünk hűségre van szükségünk, hogy büszkén hordozott önértetünk kicsit szabadabban mozogjon Isten pórázán.

Játszunk Bagóval, sétánk és a napsugár lassan elkezd felitatni a harmatot.

Száz ember a presszó előtt, 6.45. Minden felszolgáló a helyén van már odabent. De csak 7 órakor van a hivatalos nyitási idő. Rend a lelke mindennek, inkább vesszen a kétezernyi bevétel. Állami vendéglátóipar...

Nyitnak. A takarítónő, a legnagyobb érték. Bagót kifogásolja a helyiségben, lazán rendreutasítom. Ha már engem nem ismert meg, tisztelje a pulit. Harminc forintos órábréll erre persze nem jut idő.

Tea, rántotta a szabadban. Nem berzenkedek. A takarítónőre már nincs időm. Idős is.

Bagó nem eszik. Nem él semmivel délutánig. Köszöni szépen.

Szárad a reggel. Napszemüveg. Bagó még boldogabb.

Zamárdi. Már itthon vagyunk. Kevés a kocsi. A tömeg csak júliusban, augusztusban lepi el a partokat. Ilyenkor, szeptemberben csak az igazi víziemberek tollázkodnak.

SZEMES. Magyarázom neki, hol vagyunk. Nem kapcsol még a határban! Semmelweis utca. Bagó összevissza ugrál, nyüszít, boldogság-hangokat hallat. Már tudja, fölismeri.

Megállunk a ház előtt. Anyámék nemrég ébredhettek. Nincs még 8 óra. Nyitom az ajtót, Bagó diadalordítással rohan be. Tragikus pillanat. Erre nem számítottunk. Egy másik puli ül a teraszon. A Fiúnak és a kutyájának agresszíven ellenszegül.

PULI.

A puli 9 éves, emberi értékrendszerben mérve 54 éves, tehát ereje teljében levő férfiú. Anyámékhoz csatlakozott. Egy volt gyalogsági tábornok kutyája. Így Kuki racionális és fegyelmezett. Megfontolt. A falu bikája. Bagó már találkozott vele. Kuki akkoriban megpróbált üzekedni vele. Bagó se, én se értettük a kísérlet indítóokát. De így állt a gyalogságunk is Voronyezsnél! A többi tudjuk. Bagó viszont nem értette a helyzet történelmi hátterét. Annyit értett, hogy valaki omnibuszt akar csinálni belőle, ami persze dőre kísérlet.

Kutyaszakértők véleménye szerint ennek a kísérletnek szexuális háttere nem volt. Valamely másnapos kísérlet lehetett csak. Az idős férfiak időnként unatkoznak.

Mindez nem magyarázat arra, hogy ez a vén gyalogsági roué Bagó megszokott teraszáról ugasson egy boldog, tárt szívű kiskutyára.

Bagó szikrázó maceszeket látott az orra előtt. Bambán és erőtlően leül az útra, mint akinek elrontották a karácsonyát.

Anyámék álmosan bújnak elő az ajtón, piritóskenyerekkel, és tárt lelkünk ölelésébe hűvös halszállkákat pöccintenek.

Obligát öröm és köszöntés. Fél lábon kérdőre vonom Kukit. Nevelőapám 68 éves. Anyám 65. Kuki 54 körül. Budapest—Balatonszemes 137 kilométer.

Tudom, hogy a harmóniát mostmár, a marathóni táv végén, a stadionban lépegetve csak centiről centire tudom megközelíteni.

Bagó váratlanul, meghökkenve visszacaplat a kocsihoz. Neki ebből elég volt, ő csak 8 éves gyermek, ő nem fog itt vitatkozni. Őt nem lehet ilyen megrázókódzatásnak kitenni. Korán kelt. keveset aludt, boldogan jött ide, szívességből.

Menjünk azonnal vissza. Dzsinna amúgy is Pesten maradt. Ő már akkor sejtette, amikor otthagytuk reggel, hogy ennek nem lesz jó vége. Kész, tessék szálljunk be. Nem kell egy szót sem szólni. Gyerünk haza, de azonnal.

Ezzel beszáll a kocsiba.

Könyörgöm, vigasztalom. Hajthatatlan. Ül a kocsiban az első ülésen, némán bámul ki az ablakon.

Tehetlenül állok.

Nekitámadok Anyáméknak. Ki ez a Kuki egyáltalában? Mi ez? Mi boldogan jöttünk ide. Korán keltünk, keveset aludtunk, stb...

„Ittál.”

Ez az a szó, mely lelkiismeretfurdalásos emlékeket noszogat bennem.

Anyámnak már régről különös érzéke van, hogy négy méterről is megérezze rajtam. akárcsak egy fröccsnek a zamatát. Már 1950-ben is, hídmunkás koromban. Már 1937-ben is, mikor a vitorlázók pezsgőt szolgáltattak velem, hatéves koromban.

„Ittál.” Nem Szemes, reggel, harmat, virág, vitorla, Isten tava. Nem.

„Ittál”...

Míg én 6000 évet képzeletben visszagyalogolok az időben, idő telik el. Bagó közben elfekszik a kocsiban.

Nevelőapám szájában ropog a pirítós. Kuki keményen áll a teraszon vakantgatva a lábainál, mint egy gyalogsági tábornok Voronyezsnél, az áttörés előtt. Anyám a féluton időz, gesztus nélkül, szemrehányóan. „Ittál”...

Rágyújtok. „Megint bagózol!”

Bagó kiszáll réveteg unalmában.

Örülünk a reggelnek, Kuki a farkát csóválja. Bagó egy utolsó kísérletet tesz. Kuki is. Találkoznak. Kuki mozdul és mar. Bagó vonít egyet és kiporoszkal a néptelen utcára. Ha én nem jövök, ő gyalog megy Pestre, haza, Dzsinnához. Szüleimtől a tábornok apró feddések kap, amiket fel sem vesz.

Rumliban vagyok.

Kimegyek Bagó után az utcára, fel-alá sétálgatok vele, mint egykor a Damjanich utcában, az iskola előtt, Anyám sétálgatott velem. Szelíden magyarázok neki, mint ahogy az ideggyógyászok szoktak nekem.

Bagó hajthatatlannak látszik. Szó nélkül végzi a dolgát a fák tövében és duzzog. Ilyen nincs. Ezt nem tűrhetjük el.

Bosszankodom.

Kuki, akinek egy szelíd gonosztevő levágta a szeme fölől a szőrt, tehát ösztönösen meg akarták vakítani, nagy tálban tejet lát maga előtt, kenyér beáztatva.

Mikor kompromisszum ügyében befarolunk a kertbe, Kuki már falatozik.

Bagó nehezen fordul, és megadja magát.

A rend helyreállt, de Bagó meg van sértődve. Jogosan.

A harmat lassan szikkad. Kuki békébe-tejelve-ringatva barátkozik. És Bagó, ez a törhetetlen idealista, beadja a derekát. Omnibuszról persze szó se lehet.

A drámai csúcsponton én rákoppintottam Kuki orrára. Anyám: NEKÜNK EZ A KUTYA KEDVES. Hát még ez is volt. Szerencsére Bagó ezt a mondatot nem hallotta. Bennem leszaladt egy-két dramaturg és felhúzta a bölcsesség redőnyét.

Kék az ég. A víz száz száz méterre van.

Kék víz. Az ég fölöttünk. Érinthetően.

Még mindig csak $\frac{1}{9}$. És előttünk két szemesi nap.

Hosszú őszi lágy gyümölcsök pottyantak karjaimról Anyám ölébe.

Bagó már boldog és elfelejtett mindent. De feljegyezte magának, és majd alkalomadtán visszafizet mindent.

Kipakolok, lefekszem. Levelet, írást olvasok fel csekély sikerrel, nem sikerül a humort kivirágoztatnom az otthoni melegben. Reggeli van, rendet kell rakni, irodalmi értékeimet fél füllel hallgatják. Rádöbbenek, hogy 8 előtt nem szabad érkezni. Reggeli alatt pedig nem szabad felolvasni. Egyáltalán nem szabad olvasni. Írni kell. Majd megtanulom. A beszéd a legnagyobb csalás. Önmagunk és mások állandó megcsalása. — „A beszéd ösztönös menekülés a gondolkodástól, a valóságtól” (Szabó Dezső).

Sétálni megyünk — ez a megváltó ajánlatom Bagónak, aki a régi kedvvel reagál, tudom, hogy az hazugság, mert én csak a szomszédig megyek. Ott, oldott légkörben nyugodtan ücsöröghetek a napfényben, a nagy családban mindig akad valaki, aki beszélgetni szeret. Kicsit megcsaljuk önmagunkat és belehazudunk az életbe egy kis harmóniát...

A szomszédban ott ül a teraszon a víkendező család egy része, de a kis Vera is ott van. Beszólok a kerítés árnyékából, szabad-e bejönni Bagóval. Igen, igen.

De a kis Vera fél a kutyától. Hisztérikusan, mániákusan, tüntetően. Felugrik az apja karjai közé és sivít. Mint kiderült, öt éves korában rátelepedett egy pointer anyja. Ráborult anyásan, tisztán jóakarattal. Innen a félelem gyökere, most már nem lehet kigyomlálni, csak ha vesznek egy kiskutyát, akit ő nevel fel. No, de három gyerek van, és Pesten 70 négyzetméteres lakás. A Mamának éppen egy kutya hiányzik. Négyzetcentimétereken nem fér el egy kutya, de egy gyerek sem. Ennyit a lakáskérdésről.

Bagó ugat, Vera sivít, és hiába a nyugtatás. Ideges vagyok, mert beszélnivaló kedvem van. megszabadulva az otthoni konfliktus kútjából, és kávéval kínál a sebészprofesszor.

Verát végül áthelyezik egy másik teraszra. Bagó megnyugszik és elfekszik mint egy szopós malac. Beszélgetünk, és cirógatón terpeszkedik a szeptemberi áhítat a fejünkön.

Vénasszonyok nyara. Meg mindnyájunké. Eltűnt a sok zsbongó orosz gye-

rek, német házaspárok, akik a Trabantban alszanak, hogy olcsóbb legyen, és csehek, akik a Skoda alatt fekszenek eső esetén, hogy össze ne gyűrjék az ülés-huzatokat, eltűntek a kispolgárok, akik a balatoni két hétre és karácsony szent napjára gyűjtik 365 napon át a pénzt és dühösen nyaralnak, dühösen szeretnek, a hosszuhajúak, akiknek rövid a nappal és hosszú az italos éjszaka, és bezárt a lengyel kifőzde is, miután megkeresték a bablevesen az egész évi életet, sőt többet.

Vénasszonyok és okos emberek nyara, akik a szeptemberi bágyadt búcsúzó-nál keresik meg a végtelen nyugalmu Balatont. De a Balaton még mindig 100 méterre van.

Anyám jön, csak lenézett, nehogy igyam, és vegyem be a gyógyszereimet, elvégre a zárt osztályból jöttem, nem a munkásosztályból. És elviszi Bagót sétálni. — Kukival együtt. Gombócként görgött nyomában a lelkiismeret szelíd harangja, hát figyelem séta közben a pisilés nagymestereit. Bizonyos vagyok benne, hogy Bagó győzött.

En pedig önfeledten beszélgetek, ahogy nálunk szombat reggel is szokás, megszálljuk a világot, csendesen és bölcsen újra felosztjuk, hogy jusson a kis Verának egy kicsivel nagyobb bátorság és több négyzetméter a lakásból.

A szomszédból a másik szomszédba megyek, közben nézem, mi készült el újonnan, észreveszem, hol lakkoztak újra, hol találtak új színeket, hány új növény tolja ki csodálkozó virágait a kései napsütésre. Nézem, mennyit nőttek a gyerekek és hány új szót tanultak. Szépült-e az asszony, őszült-e a férj, hiszen Isten dramaturgiája kifürkészhetetlen. Kimeszelték-e újra a falat, hogy ki-fehéritsék a nyár zsírfoltjait és a napolajat kivették-e a fekvőszékekből.

Bagó megérkezik és szelíden vakkant. Hüp-híj-hulé, ami annyit jelent, hogy most már gyerünk, mert még nem látta a Balatont. Hazamegyek, nevelőapám bevásárolni ment, pedig a konfliktus idején Pestre akart menni.

Vera apjával mi is elindulunk bevásárolni. Bagó jön, bár látom, hogy ezt a napját már elrontottuk, és most már a Sátáné az egész. Csendben kocogunk, Bagó szórakoztatan megy előttünk, ismeri az utat.

ABC-áruház, hentes, haza. Bagó a peches embert játssza, neki már mind-egy, mehetünk, ahová akarunk. Nevelőapám a cukrászdában van, itt szokta a napi sajtót átolvasni, némi édességgel. Hiszen e sajtó mellé jogos az édesség. Kocsival többnyire ő már csak Szemesen vezet, de itt, pláne szeptemberben, örömmel. Bagóval készülünk, megszeppenve ül az ölemben a szűk öreg W-ben, kapkodja a levegőt. Ez vele még nem fordult elő.

Otthon tollászokodom, átlőtözöm, közben nyári meleg lett, a pára is felszívódott.

Bagó aggályos megjegyzéseket tesz, hogy a tavat szeretné végre látni.

És elindulunk, Kuki is jön, nevelőapám kíséretében. Megtesszük a 100 métert, Bagó nagyjelenete következik.

El kell mondanom, hogy ebben a nádszegte kis öbölben tragikus események zajlottak le nyáron.

A kutyák, mint később kiderült, és Bagó sem vonhatja ki magát ez alól, a kutyák biológiailag egy faj. Ugyanúgy, ahogyan az emberiség is egy faj. Egy faj, sok nyelv. Nyilván nyalás-falásra való és nem másra. De várni kell, míg egy akol lesz. Egyelőre be vagyunk kötve külön-külön az akolba.

Egyszóval a kutyák ősi ösztöntől vezetve szeretik önnön illatukat elrejtteni az üldözők elől. És ki üldözhetette az aranyakált vagy a farkast? Az ember. És a macskafajták. A lótrágya kedves fedőszere.

Bagó rohan, belehntereg kéjesen, mint valamely régi kurtizán. Döglött hal, vagy akármely bűz-kupac alkalmas. De a teljesség, a beteljesülés az emberi ürülék. Innen gondolom, hogy anno az ember üldözhetette az aranyakált, emberi ürülékkel elfedve, gondolták a sakálók, nyugton maradhatnak. Az ember elhagyja a saját piszkát. (Csak a Balaton követi az úszó embert.)

Ebben a kis nádzsolozsmás öbölben Bagó a nyáron talált a nád között ilyesmit. Sugározva jelent meg, hátán a rejtőszerral, vadul csóválta a farkát, megdicsőülten. Írtózatos látvány volt. Iszonyúan letoltam, bevitettem a vízbe és elkezdtem lemosni. A szag átható nyári következmény volt, hazavitettem, folytonos szidalmak közepette. Szappannal is lemostam. Emiatt az én fejemet mosta meg Anyám, 10 márkába került nyugaton, és ajándék. (Ezért nem használták, majd-hogynem a vitrinbe került.)

Bagó azóta ebben az öbölben nem fürdött, mindig kénytelen-kelletlen leült a parton, míg én fürödtem. Formálisan szobrozott.

Most itt voltunk az öbölben, a parton. Előttünk a víz. És megtörtént a csoda. Bagó eljásztotta a lehetetlent. Fülét a homokba szorítva, farkát jobbra és balra billegette, fittyet hányva nagy dilemmáknak, egyértelműen fitogtatta farkán a hitét: a Balaton mindenképp felett.

A homok, a fű, a nádtorzsák, a botocsák, kavics, kagylótörmelék ellepi a fülét, fejét, oldalát, és lerohan a vízbe. Megbocsátott a nyári szidásért, berobog, kirobog, végigrohan, amerre jöttünk a nádasban lefektetett pallón, visszabog, be a vízbe, lassítva hasig. És következhet a botocska-játék. Kis darab fát a vízbe dobok, ünnepélyesen hordja össze, a parton leül vele, rága, újból felpattan, folyamatosan, rajta, játszani kell. Gyönyörű a víz, az ősz fátyola már megérintette a túlsó partot, mint gyöngéd csipke a víz korallós nyakán. Sejjlik a Badacsonyi gyönyörű köteve is, de Révfülöp hepehupás szőlői tisztán ragyognak felénk. A vitorlások is, mint kései nyugdíjasok, bicegnek az olvadó kékségben. Minden kitűzve, az ősz nagy öle befogadja az embereket, hegyeket és a hajókat. Bársornyos a levegő, a víz ismét simogat, már bent vagyok, úszom az alacsony vízben, a csodás titkos vízben.

Szeptemberben fürdőruhában, mezítláb végig az utcán, senki nem jön szembe, magam vagyok a kutyámmal, beleölelek a vak utca csendjébe. Negyvennégy év óta az első ősz a Balaton mellett.

Otthon Anyám-főzte ebéd régi évek a kései nyárban. Bagó kint van a tábornokkal, aki nem közösködik, némileg idegesíti a gyerek mocorgása, aki folyvást játszani hívja, ő már túl van a játékain. Bagó nem érti, nem érzékeli a köztük levő különbséget. Nem is látja, hogy a tábornok már bácsi, 60 év körül jár. Játékra nem hajlandó, Bagó a küszöbre fekszik, pihen egyet maszat-moszat, homokos-hasával. Várakozó álláspontra helyezkedik.

Vége az ebédnek, és megint megyünk. A lellei kis öbölhöz indulunk, a homokos parttal, felkeressük a régi szemesi partot. Azt a két négyzetmétert, ami megmaradt még. Avarban járunk, pattog az elszáradt nyárfalevél Bagó lába alatt. Ágak, kavicsok, gallyak. A nyárfa nyár végeztével elhullajtja leveleit. Elérkezünk az orosz gyerektáborhoz. Üres, a sátrak helye. Kikerült a vidámság a levelek alá. Egy évre megint csendes a tábor. Bagó egykedvűen baktat a nap-sütésben. Poroszkálok után a szál ingben is izzadva, pedig a nap már lefelé indul délutáni útján. A betonúton megyünk, Bagó a fűben folytatja útját; ideoda ugrál a szagok után... Egyszer csak ledobja magát arccal a homokra, nyávog, sípít, mint a Balaton partján. Fekve marad, felugrik, előrerohan, bevár, megint lefekszik. Beszélek hozzá, azt hittem valami beléragadt, nyugtatom őt. Ő csak folytatja a játékot. Aztán látom: az öröm mozgatja, repes a szíve. Olyan mély érzelmei vannak, Tamás barátom állítja, hogy pulujuk, Bozont, érzelmi sokkban hunyt el 8 éves korában.

Szomorú ősz. Öreg gyermeknek születtem, én nem tudtam úgy örülni, mint a többiek. Most kezdek lassan fiatalodni, érzem az őszben a ficákoló tavaszt, a napsugár utolsó fölényes magasságait, ahogy átugrálja az ősz buckáit. Mindenütt könyörgő füstoszlopok kapaszkodnak az ég felé, a tűz, a víz könyörög a hosszú napsugárért. Égetik az avar, a víkendező tulajdonosok takarítják a kis kertek, kint felejtett nyugágyukból élvezik az ajándékba kapott nyári napot.

Megérkezünk. A fű zöld, a part a régi, csak a pecások és a csónak hiányzik. Előttünk Badacsonytól Tihanyig a panoráma, olajosan sima a víz és kék, kék, mint a hegyek, kék mint az ég. „Mint Anyám paplanja, az a kék folt...” Bagó szertartásosan eljátssza játékát a homokban. Lassan, fenségesen ereszkedik a vízbe, kiszalad, megrázza vizes gyapját, azután visszalejt a vízbe. Ledobom a zekémet, én is lemegyek. Hűvös a víz, de miután megszokja a test, lágyan simogat, frissít, éleszt, mint az anyai szó. Ez a víz a boldogság tava! Isten tava. Sistereg körülöttem, foccsan, loccsan, a víz, bár gúnyos, lányos, ízes, mint a magyar szavak. A friss kenyér bele, a sör habja, a forrás cirógatása: minden együtt. Anyaöl. Halezüst. Rézpénzek hullása. Újjávarázsolta a víz, belebújok az ingembe, indulok vissza a biciklivel. Anyám gépén jöttem, hogy érzékszűrővel lábam bicegése helyett Bagó sebességét kapjon, kocogjon egy kicsit, hadd fogyjon. Mégis, gyalogultemben jöttem, ne kelljen nagyon megerőltetnie magát, rövid lábait.

Most visszafelé ballagunk, mára búcsúzik a víztől. Minden búcsú egy kis

halál, de holnap újra látjuk, és soha nem lehet megunni, a látvány lenyűgöző, felemelő.

Ballagunk, kicsit szomorkásan bandukolunk, tolom a gépet! Az egyik épülő ház előtt kis csoportosulás, dakli van a csoport szélén, hegyes orrát már emeli, lassan közeledik Bagó felé. Közéjük állok a kerékkel. Bagó és a fekete dakli között egy kerék. Bagó értetlenül áll gyermektegy humanizmusával. Segítségért kiáltok, hogy vigyék el a daklit. Ismerem alattomos természetét, kisebbségi érzéseit, mert alacsony. Minden kutyák között a legrövidebb lábú, legalacsonyabb. Ez ok a haragra: ok az alattomos támadásra. És íme, a gyanútlan Bagó mögé került, már nem tudom a kerékkel elérni, hátulról támadja meg, váratlanul, alattomosan.

Oh, hányszor tapasztaltam már ezt életemben, ahogy életem mögé kúsztak alattomos férgek és a hátamban felejtették fullánkjukat!

Most is teljes hangerőből kiáltottam, a mindenségit, vigyék innen. És már rugdostam, ahol értem. Bagó visít, panaszkodik, nyúszít. Végre egy férfi felveszi a fasiszta támadót a földről és elviszi. Ahogy elhaladunk a ház előtt, mindenütt emberek, kandi érdeklődéssel, hátha embert ölnek, vagy tolvajt kaptak rajta. Istenem, az emberek mindenre kíváncsiak. Megelégedett korú életükből, a kis ablakon kíváncsian kandikálnak kifelé, ítélkeznek, fölényesen, határozottan gyilkost kiáltanak az ártatlanra és gyermekeket akasztanak kávéjukat kavargatva.

Íme, szembejön egy eltorzult arcú, gonosz nő, aki még torz arca mögött is rossz arcú. A tulajdonos. Gyűlölettől villog a szeme: „mi az, hogy dög”. Elfutott hangon szabadkozom, hogy dögöt nem mondtam, de a harapós kutyát el kell zárni. Ez erkölcsi szabály. — Vezessem pórázon a kutyámat. Gyomromban dobog a szívem, erősen lüktetnek az ereim, ahogy tehetetlen dühöm feltornázza magát. És ilyenkor nem történik semmi. Hogy szakadna rájuk az ég. Pátyolgatják a kis besűgöt, láthatóan a lakók felsőbbrendű kollektívája a lihegő nőnek és az alacsonynak ad igazat. Vörös fejjel tolom az átkokat magam előtt, a kis sebesült mellettem vinnyog. Ahogy vonszolódunk a káprázatos őszben, ötven méterről nekünk rugaszkodik gacsos lábain a fekete szörnyeteg, megint Bagót akarja hegyes orrával megtorpedózni, s a kerékkel finoman becsúsztatom az árokba, nem minden erőszak híján. A gonosz nő rákvörösen szalad utána, felkapja és egy sátni mondatot suttog az alacsony ölebe: „Szégyelld magad!” „Gyerekkoromban kaptam egy tacsót, a kutyák valóságos torzképét, Kroki — így nevezték el, mivel az üzletben kapható összes élőlény közül leginkább még ahhoz a krokodilhoz hasonlított, amelyet előzőleg kaptam ajándékba, s amelyet megfelelő fűtőberendezés hiányában nem tarthattam meg” (K. Lorenz).

Vissza sem nézünk; gyenge elégtétel, hogy a sátni férget szégyenkezésre biztatják.

Marad az alkonyinak induló nap sárga, szomorú mosolygása. Vörösen ég hátunk a szégyentől és a megaláztatástól.

Eszembe jut egy régi pécsi emlék a Nemzeti Szállóból. Két kései cigány záróra előtt, hónuk alatt hegedűtökkel betértek az étterembe, már belépéskor civakodtak. Az ajtóban irtózatosságot sulykoltak egymásra, az anyjukba is elküldték már egymást és kifogytak dühük lompos kígyóiból. Tehetetlenül és döntetlenül álltak egymásnak feszülve, mikor ez a mondat hangzott el: „Hát tudod mi vagy te? Álacsony...” Ez az alacsony megbabonázva és legyőzve kullogott el.

Mindig óvakodom azoktól, akiknek daklijuk van. Bár megfigyelésem szerint humán daklik is vannak. Nyilván gazdája válogatja.

Hazaporoszkálunk, a szegény kiütéseit hordozzuk magunkon... Halkan nyitjuk a léckorításes ajtót és Anyánk kertjében hosszút, nagyot sóhajtottunk Bagóval. Szegény, agg tábornok érzi percnyi szomorúságunkat és hozzám nyomja orrát. Bagó fáradtan legyint, és megissza a tábornok vizét. Alacsonyan szántó napsugár simogat. Négy óra felé jár. Lassan felszív mindannyiunkat a béke.

Letérdelek Bagó mellé a fűbe, vigasztalom, abajgatom. Kuki, a tábornok is odajön, orrát szorítja hozzám. Bagó morog. Féltekeny. Aztán mégis mind a ketten ott lógnak a nyakamban. Íme embertársaim, kollégáim. A szeretet. A szeretet, amit adtam, nem kaptam vissza tőletek. A szeretet, amit megosztok esténként, amiért városról városa üldöztök! Íme, most a kutyáktól visszakapom. Csoda-e, ha őket választom?

(Folytatjuk)

A VIGILIA GALÉRIÁJA

SOMOGYI GYÖZÖ

Rajzait nem kell méltatni, elég nézni. Oly mindegy, hogy szerintem vagy szerintünk szépek, nem szépek; *megragadnak!* Fontossá válik, amit mutatnak, s az is, amiről megfélekedeznek: a képek üres mezői nem mindig rajzolatlanok. Látom, az a véleménye a világról, hogy szenved, remél s örül benne az ember: a kínja látható, öröme láthatatlan. Ez az ember azonban több értelmű, és nem boldog. De nem is gonosz, inkább mélységesen szánnivaló, ahogy föllelkesül és visszaesik. A szerző szánalma hiteles, mert nem megvetés-szagú; rokonszenvez és azonosul figuráival. Ugyanakkor elszakítja és megtorolja a szép-ről alkotott illúzióinkat. Kulcsalakja Jézus Krisztus, tehát az ember.

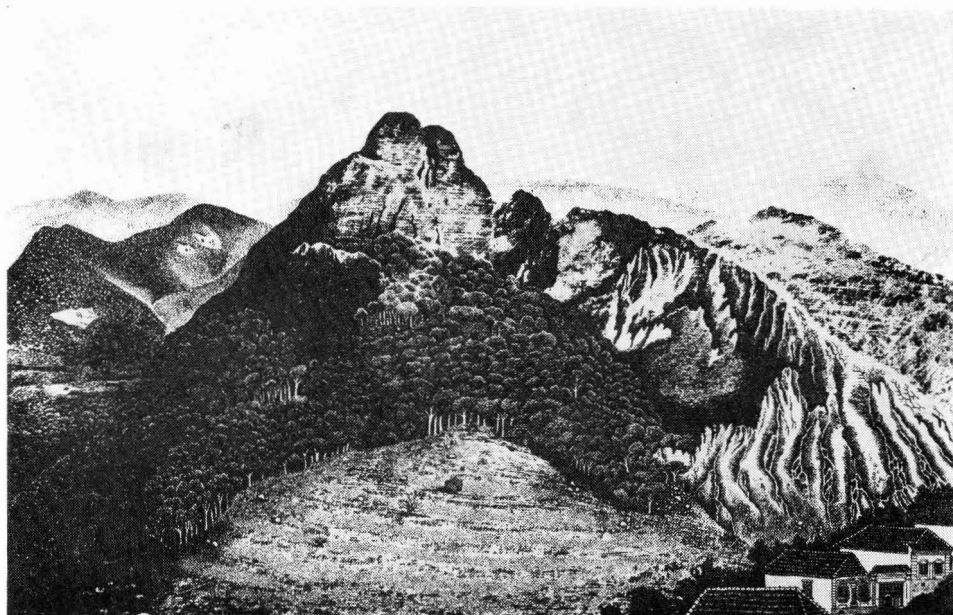
Milyen a Krisztusa? Jelen van ott is, ahol nem találkozunk vele, a tájain például. Arra barangolt Jézus, a földmarkoló gép Szerelőjeként. Emlékeznek rá a kopárra csiszolódott vízmosságok, meg a csibehátú falevelek. A szerelőtársak, a parasztok, az asszonyok, akik mind *munkások*, tehát a teremtés folytonos próbájának vannak alávetve; megcsavarta, kifosztotta, fölásta őket a munka, mint az anyaföldet.

S amikor találkozunk Krisztusával, meghökkenünk. Elüt, *el akar ütni* európeér vallásos képeinktől, nem szőke germán, nem is jól fésült hippí. Nem fagyott bele a kultusz tömjénezte dicőségbe. Nem felsőbbrendű fehér, nem leplezi rassz, szemita vonásait; Krisztusa egy csodálatos *Utolsó!* Olyan utolsó, amilyen „utolsóságra” ő maga biz-

tatja övéit; hogyan is lenne más, ha igaz? Nem rongyos, de egyszál ingű. Mezítlábas, mint a megalázott, kutyaemberfejű gyermekek körülötte, akik hisznek neki és csodálkoznak cselekedetein. Külsőre olyan ez a Krisztus a vastagon zsíros, zsinór hajával, mint a fal mögül kirikácsoló elitélői. Nem abban különbözik tőlük, hogy vörös selyempipőin arany sújtások vannak, hogy a keze ápoltabb az ő kezénél, a félreértett hódolat nem sápasztotta herceggé; egyedül a *Szívében* különbözik. És ez a különbség csak hatalmas, szomorú, barna, messzenéző szemében látszik. Egyébként „echt zsidó”.

Ezt a Zsidót letaglózták a kereszt tövében, és a húsába téptek a kereszten. Mint ahogy a Grünwald, meg a Geertgen Tot Sint Jans Krisztusába. Somogyi nem pingál a feje fölél lebegő glóriát, de amikor Jézusa recés tapintású ujjával megérinti a vakot, aki foghíjas szájjal kiabál Fény után, ennek lehuny arcán egy kelő nap derengését látni. Krisztusának orra nem dávidi metszésű, hanem tülök, mint Szent János evangélista kürtös angyalainak. Ez az orr egyetlen látható testi erőssége talán, különben sovány, szelíd, rút. „Gyöngességében” — nem vasban, replikákban, hadban, lelki cikornyákban — „erős”.

A számara, az gyönyörű! Okos számarának özfeje van, kényesen lépked, ül rajta Jézus és megy Jeruzsálembe. Meleg állat hátán „vonul be” a városba, nem trónon. Oly árva, mégis királyian nyugodt. Nem a vádlóira néz, sem a fehér tekintetű ujjongókra; ki tudja, miért ujjonganak? Húsrá, koronára, vérre, cirkuszra éhesek? *Számara* az útra figyel, a nagyfülű Jézus meg az üdvösségre, amiről tudja, hogy lucsok vérből virágzik ki. Ártatlan kezét egymáson nyugtatja. Lábujjai esetén összeérnek, pedig nem tehetetlen,

Somogyi Győző munkái

Somogyi Győző: Bevonulás Jeruzsálembe

csak nem akar már tenni semmit. Ül s megy Jeruzsálembe. A fény bokáját bilincsbe verte, derekára hurkot vetett.

Azután föltámad. Rommá lőtt város van mögötte, leomlott fal, parittyakövek. A tegnap vagy a Végső Nap jelei? A katonák fegyverei mindenesetre tökéletesednek; valamikor lándzsa volt, itt ismétlő karabély, s lehet még lézervető is. Krisztus mégis föltámad. Éji csöndben, nem zavarva sem az örök hortyogását, sem a pergő homok nesztét. Aszott balját engedelmesen kifelé fordítja, fekete jobbával egy sírkőre támaszkodik. Kicsit fáradt. Megnyúzott, betemetett, elplanírozott, fűvel benőtt Krisztus hányta le magáról a földet, s még most sem dicsőséges; de szelídsége a dolgok velejéig hatol, s gyermeki függetlenségében van valami hátborzongató. Fejét a halál az üdvösség Fekete Diójává érlelte. Rongyai és bordái egységben hullámznak. A sírkövek pedig úgy izzanak, mint egy temető alá rejtett csillag tuskéi. Ezt jelenti: Föltámadtam!

Úl egy öreg móc a toronyhoz támasztott létra tetején. Haja lompos, szakálla gondozatlan, ott gubbaszt: egy szent vagy a falu bolondja? Mindegy. Figyel. A szeme riadt, de lát. Tekintete biztos, de várakozó. Bent lát, belül él át, és tudja, hogy minden benti kiáradt már, *kint van*; csak ő figyel! Nemsokára lemászik, bemegy a fehérre meszelt sekrestyébe, húz egy-két vonást egy papírlapra, s újra fölkúszik a létrára.

Az Önarckép jól táplált adóügyi főellenőrt ábrázol. Kimosakodott és éppen indul „egy nagy, komplett zabálásra”. Fenyegetve van, látszik rajta; saját Krisztusának igazsága közeledik feléje. Hisszük, hogy megmenekül.

Vasas László

G y ő z e l e m

*Emelték a testet
vér-pikkelyes fáról.
Nikodémus szállt föl
szikla-kupulából.*

*Arcát moha-bolyhú
szakáll borította.
Szívét bánat-kagyló
ércként szorította.*

*Magdolna a kőre
borult tüzes jajjal.
Lobogott a zászló.
Örködött az angyal.*

*Emmauszba tartó
Vándor koronáján
rubin-tövis rezdült.
Menekült a Sátán.*

*Virrasztó kakasok
hajnalt kiabáltak.
Seb-tapintó keze
tündökölt Tamásnak.*

*Vadrózsa-saruban,
naplángú palástban
mosolygott a Mester
Atyja kapujában.*

K á l v á r i a

*Kezünkől csörömpölt
méz-csorgató bögre.
Bodza fehér bárány
tűztől bukott földre.
Bronzbarna csikónkat,
vér-csizmás lovacsát
duzzadt bögyű lángok
ágaskodva falták.
Szögek rúgtak vissza
szárnyas kalapácsot.
Mennyei bíborban
forogtak a bárdok.
Krisztus-fej világolt
vas-koszorús párnán.
Lándzsát rejtő kőre
hanyatlottunk árván.
Lándzsát rejtő kőre,
fölhasított tájra,
bitorlott bástyára
nem szállhat a páva.*

PROKOPP GYULA

A FERENCESEK SZÉCSÉNYI ISKOLÁJA

1332. március 9-én kelt XXII. János pápa oklevele, amelyben Szécsényi Tamás erdélyi vajda kérésére megengedte, hogy birtokán, a Nógrád megyei Szécsényben valamelyik kolduló rend számára kolostort és templomot építsen. A rövidesen felépült zárdát Szécsényi Tamás a ferenceseknek adta, akik kétszeri, több évtizedes megszakítással, hat évszázadot meghaladó időn át voltak a lakói. A templom gótikus szentélye és sekrestyéje még az első építés alkotása, a templom hajója és maga a kolostor azonban a XVIII. században kapták mai alakjukat. Ez az országos jelentőségű műemlék történelmi emlékekben is gazdag, különösen a török-kor, majd pedig a Rákóczi szabadságharc idejéből.

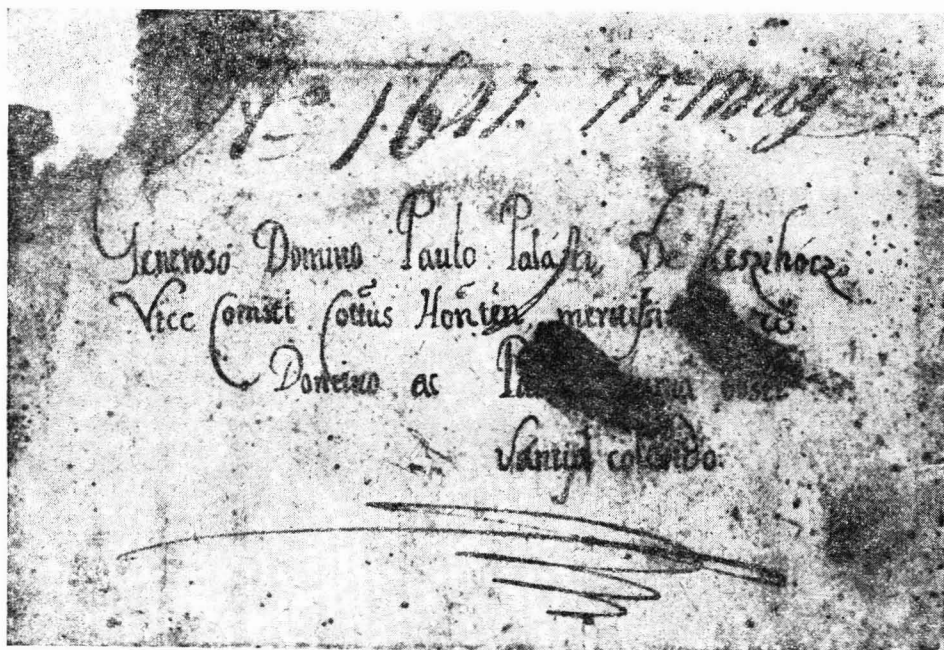
Buda elfoglalása (1541) után Szécsény a török portyázásoknak kitett határsávba került, Drégely eleste (1552) után pedig a török lett az úr Szécsényben is. A magyar seregnek Romhány mellett kivívott diadala és Fülek várának visszafoglalása (1593) után azonban a nógrádi kisebb várakat, közöttük Szécsényt is, önként elhagyta a török őrség.

Mikor Szécsény török kézre került, a szerzetesek szétszóródtak és csak a török távozása utáni második évtizedben térhettek vissza az ősi falak közé, mert Bocskay István erdélyi fejedelem felvidéki hadjárata idején protestáns kézre került a templom és a kolostor. 1601-ben Forgách Zsigmond (Forgách Ferenc bíboros és esztergomi érsek testvére, nógrádi főispán, utóbb országbíró, majd nádor) lett a szécsényi vár kapitánya, akit birtoka is Szécsényhez kapcsolódott, mert első feleségével, Losonczi Annával, megkapta a Losonczi család szécsényi birtokrészét. 1607-ben Forgách Zsigmond visszaadta a ferenceseknek a templomot és a kolostort. Ettől kezdve fél évszázadon át a ferencesek voltak Szécsénynek és messzi környékének lelkipásztorai, nem törődve a gyakori hadvonulások és török becsapások veszedelmeivel. 1663-ban a török ismét elfoglalta Szécsényt és csak 1683 őszén szabadult fel véglegesen a szécsényi vár, amikor a bécsi és párkányi diadal után hazájába visszatérő Szobieszki János lengyel király kiűzte onnan a török őriséget.

A kétszeri török hódoltság közti időszak szécsényi ferencesei nemcsak a lelkipásztorkodás hősei voltak. Apáthy Márton nógrádi főesperes 1634. évi vizitációs jelentése elmondja, hogy a ferencesek iskolát is tartanak fenn. Hogy milyen viszonyok között, arra jellemző adat, hogy Apáthy Szécsénybe hívta jelentéstétel végett a törökkel közelebbi szomszédságban lévő helységek papjait, mert nem tartotta eléggé biztonságosnak, hogy oda ellátogasson. Forgách Zsigmond özvegyének, Pálffy Katának 1626. évi adományleveléből pedig arról értesülünk, hogy az özvegy 60 forintért megvásárolta Szabó Istvánnak a templom átellenében lévő házát és azt az „ott lévő barátoknak” adta „oly conditióval, hogy a klostrom számára legyen és a pátereknél lévő tanuló deákoknak oskola házok legyen”. A „deák” szó már egymagában is arra utal, hogy a ferencesek iskolájában nemcsak az elemi ismereteket tanították, hanem a korabeli gimnáziumi oktatás színvonalának megfelelő képzést is kaptak az iskola tanulói.

Ennek bizonyítékául hasonlóan közlünk egy levelet, melyet az iskola egyik diákja, Palásti György írt édesapjának 1647. május 17-én. Az elmúlt több mint 300 év nyomot hagyott a 21×33 cm méretű papírlapon: egy helyen teljesen elporladt és így elveszett a szövegből néhány szó. Sajnálatos hiány, de így is becses művelődéstörténeti emlék ez a levél. A gondosan megrajzolt betűk maradandó emlékei a szécsényi iskola színvonalának. Erről tanúskodnak a levél latin nyelvű részletei is. A XVII–XVIII. századi gimnáziumi oktatás egyik fő tantárgya ugyanis éppen a latin nyelv volt. Ezek a részletek egyben jellegzetes sajátosságai a korabeli levélírásnak, ti. hogy a címzést, a búcsúszavakat és a kelteztést még az egyébként magyar nyelvű levélben is latinul írták.

A maitól eltérő helyesírás és a korra ugyancsak jellemző rövidítések a mai olvasó számára megnehezítik a levél olvasását, ezért mai helyesírással, valamint a rövidítések feloldásával és a latin részletek magyar fordításával kiegészített szöveget itt közöljük:

A címzés a többszörösen (12×8 cm méretre) összehajtogatott papírlap hátsó oldalának közepén van: „Nemzetes keszihóczi Palásti Pál úrnak, Hont vármegye érdemes alispánjának stb., az igen tiszteletreméltó úrnak és atyának”.

A szöveg: „Fiúi engedelmes szolgálatomnak ajánlása után, hogy az mennyei Sionban lakozó Isten kegyelmedet minden jókban szerencséltesse, jó egészséggel látogassa és ugyanazon jó egészségben is sok esztendeiglen tartsa meg, szívem szerint kívánom.

Semmiképpen el nem múl...om tiszteletes, kedves atyámuram, hogy kegyelmedet ez rövid alkalmatossá... engedvén, egészségem, állapotom, mind az magyar szólásban s mind pe.....n naponként való nevelkedésem felől ne tudósítanám, melyre viszen k.....m...m. Azért kegyelmednek azt írhatom, hogy most kedves virágzó..... hasonlót kegyelmednek is szívem szerint kívánok. Állapotom is és szállásom is igen jó vagyon, senkitől semmi bántásom nincsen. Kérem kegyelmedet, édes atyám-uram, hogy minek e.... gyűlés eloszolván Isten kegyelmedet onnét hazahozná, egy igen szép kalamárist végyen és hozzon, avagy küldjön kegyelmed énnékem. Fohászokodom, hogy nemzetes uraságod az övével együtt továbbra is jó egészségnek örvendjen. Kelt a szécsényi vár iskolájában 1647. május 17-én. Nemzetes uraságodnak engedelmes fia, Palásti György.”

A címzett, Palásti Pál, ismételtlen volt Hont vármegye alispánja és országgyűlési követe. A levél keltekor is Pozsonyban tartózkodott, a már végéhez közeledő országgyűlésen, amely törvénybe iktatta a III. Ferdinánd király és I. Rákóczi György erdélyi fejedelem között 1645 decemberében megkötött egyezményt, az ún. linzi békét. A levél írására nyilván egy Pozsonyba utazó ismerősnek szécsényi látogatása adott alkalmat, aki személyesen kézbesítette a levelet a címzettnek. Erre mutat, hogy hiányzik a címzésből a rendeltetési hely megjelölése, a levél szövege pedig „rövid alkalmatosság”-ra hivatkozik. A névadó községek, Palást és Keszihóc (Kőkeszi) Hont megye déli, magyarlakta részén vannak, a török-korban azonban a Palásti család a megye északi, szlovák nyelvű részén, a biztonságosabb Korponán és környékén lakott. Ezért kellett Palásti Györgynek gyarapodnia a „magyar szólás”-ban.

György diák — jó diákhöz illően — „egy igen szép kalamárist” kér a fővárosból hazatérő édesapjától. Manapság már csak ritkán használják a kalamáris szót és tintatartót értenek rajta. Párizs Pápai Ferencnek a XVIII. század-

A levéltár bizonyára nem gondolt arra, hogy az iskola, gyakorlóter és vár szavak együttes említésével a korabeli Szécsény történelmi szerepét jelzi: Szécsény a magyar államiságnak és a magyar művelődésnek egyaránt végvára volt.

Palásti György levele a Palásti családdal rokon Szmracsányi családhoz, majd Ipolyi Arnold beszercebányai, később nagyváradai püspökhöz került. Ipolyinak ugyanis Szmracsányi leány volt az édesanyja. Jelenleg a primási levéltár őrzi a levelet Ipolyi Arnold családi irataival és egyéb irathagyatékaival együtt.

Szécsény végleges felszabadulása után a ferencesek — Koháry István füleki várkapitány támogatásával — újból visszatértek Szécsénybe, de iskolájuk nem újult fel többé, bár emléke tovább is élt. Az 1731-ben egyházlátogatást tartó Berényi Zsigmond nógrádi főesperes említi a szécsényi plébános panaszát (akkor már világi pap volt Szécsény plébánosa), hogy a ferencesek még mindig használják a Forgách Zsigmond özvegyétől kapott házat, annak ellenére, hogy iskolát már nem tartanak fenn. A helytartótanács tanügyi bizottsága (commissio studiorum) pedig 1776-ban nyomtatott kimutatást küldött a megyéknek az ország gimnáziumairól. Ez a kimutatás felsorolja a ferencesek szécsényi gimnáziumát is, megjegyezve, hogy a tanulmányi alap gyarapodásáig (usque auctio-nem fundi studiorum) nem működik.

1798 novemberében Vilt József esztergomi kanonok és Batthyány József érsek vikáriusa (utóbb győri püspök) 6000 forintot ajánlott fel a szécsényi gimnázium céljára. Nógrád vármegye közgyűlése 1799 januárjában a nádortól kérte a gimnázium megnyitását. Feliratában arra hivatkozik a megye, hogy a ferences zárdában van hely a gimnázium számára, a tanítást pedig a ferencesekre lehetne bízni. Egyéb szükségletek fedezetétől megemlíti Vilt József adományát, amelyet a tanulmányi alapból kellene kiegészíteni. Úgy látszik, a tanulmányi alapnak még ekkor sem volt elegendő jövedelme, mert nem került sor az iskola felállítására.

Palásti Pál és fia életéről annyit tudunk, hogy Palásti Pál 1649-ben még alispán volt, egy 1653. évi oklevél azonban már mint néhairól emlékezik meg róla. Özvegyét, Ordódy Juditot ugyanez a forrás György gyámjaként említi, tehát György ekkor még nem volt 24 éves. Egy 1658. évi okiratban Palásti György már a saját nevében ad ügyvédi meghatalmazást, 1661-ben azonban azt írják róla, hogy magtalanul elhalt.

Jegyzetek: Fináczy Ernő egyetemi tankönyve (Az újkori nevelés története — Bp. 1927) a ferenceseknek csupán az erdélyi iskoláiról tesz említést. König Kelemen (Hatszázéves ferences élet Szécsényben — Vác, 1931) teljes szövegében közli Forgách Zsigmondné adománylevelét, mégis csak egy fél mondatban szól arról, hogy a ferencesek civil ifjak számára is tartottak kollégiumot (156. old.) — Az említett két canonica visitatiót (AEV. no. 2124/12, illetőleg Iiber 23.), valamint Nógrád vármegye 1799. évi feliratát (Batth. Prot. III. Litt. no. 41.) a primási levéltár őrzi. — A commissio studiorum nyomtatványára (1776. évi közgyűlési iratok — ad fasc. P. frust. 2.) a Nógrád vármegyei Levéltár hívta fel figyelmünket. — Palásti Pál és György életrajzi adatait Palásthy Pál: „Palásthyak” című művének II. kötetéből (Bp. 1891) vettük.

A halottak békés nemtörődömsége számomra már elviselhetetlen

*Először volt a Gondolkodó, majd megszületett
a Gondolat hogy próbára tegyen téged engem
MINKET és kérdéseket tett föl nekünk és
nevet adott nekünk hogy megkülönböztethessen
bennünket egymástól és az utolsó kérdésre
csak én tudtam a választ így az utolsó
kérdésnél egyedül maradtam mert eltitkoltam
a VÁLASZT mit csak akkor mondhatok el ha már
nem tartozom senkinek ha már fiztettem
mindenért.*

GREGUSS SÁNDOR

„HITÜNK ÉS ÉLETÜNK”

...„Megkérdésem nélkül néhány éve a Föld nevű égitesten vagyok... amíg testemmel a térnek egy meghatározott helyéhez vagyok kötve... a jelenben élő szellemem állandóan kutatja a múltat és jövőt”. — Ezzel a néhány merész mondatral indítják a szerzők a közelmúltban megjelent legújabb hittankönyvet*. Aztán felhangzik az évezredes, embermivoltunkat kutató sorskérdés: „Vajon mi az értelme létemnek? Miért vagyok elfoglalva azzal, hogy élek?”

A kérdésre korszerű választ adni nem csekély vállalkozás. Előzmények nélkül ez nem is lehetséges. Kellett hozzá a II. Vatikánum, — az aggiornamento szellemében meginduló reformtörekvés hitoktatásunk területén is.

Jól tudjuk, nehéz örökséggel indultunk a megváltozott világba. Tapasztaljuk, hogy az „adminisztratív kereszténység” nem állta ki a változással járó megrázkódásokat. A papságot pedig teljesen készületlenül érte, s elvesztve a megszokott, kitaposott ösvényt, vagy megdermedt konzervatív, klerikális szemléletében és tanított tovább az elavult katekizmusból, — vagy félretéve mindent, adottságaira támaszkodva, egyéni elképzelései szerint próbált alkalmazkodni az új idők követelményeihez.

Ezen az egyre tarthatatlanabb helyzetben kívánt változtatni az 1968-ban kiírt pályázat, amelynek keretében öt hittankönyvből álló sorozatot terveztek. Megvalósítására megalakult a Püspöki Kar Hittankönyv Bizottsága: Udvardy József püspök vezetésével. Felelős szerkesztőnek Csanád Bélát, a Hittudományi Akadémia pasztorál-teológiai tanszékének professzorát jelölték ki.

A nagy reményekkel várt tankönyvek heves viták és a meg-nem-értésről tanúskodó, elutasító kritikák pergőtüzebe kerültek. Nem csoda! Az új hittankönyvek nemcsak formájukban, tematikában, de legfőképp: szemléletükben, egészen új utakat nyitottak meg hitoktatásunk előtt.

A pályázatra beérkezett munkákat már a zsinati új pasztorációs elvek alapján válogatták és bírálták felül. Az ígírdetés újrafogalmazott célja érvényesült: Krisztuson keresztül jussunk el az Atyához. Ez lett a hitoktatási anyag összeállításának vezérfonala. A megvalósítás érdekében ezért felhagytak a hagyományos üdvösségtörténeti menettel és a hitigazságok intellektualizáló, elvont tárgyalásmódjával. Mivel az Ige mindenkihez szól, a tanításnak is az egész emberhez, a mai világban élő emberhez kell szólnia! Az állam és az egyház kettévált, a társadalmi szemlélet szekularizálódott, tehát az oktatás mellett a hitre nevelés is a hitoktatóknak lett a feladata. Ezt az új, döntő jelentőségű irányulási vonalat a könyvekkel egyidőben megjelenő püspökkari körlevelek is kihangsúlyozták. Ezért lett az életközpontság a tárgyalásmód meghatározója, mert ezen keresztül kell megteremteni újból a profán és a vallásos világkép egységét. Az oktatásra felhasznált anyag biblikus — (lásd: I., II., III. könyv) —, de itt is továbblépve, nem a hitigazságok illusztrálására használják az eseményeket, hanem maga a szentírási részlet kerül a tárgyalás középpontjába, hogy azt elemelve, Jézus élő példája nyomán alakítsuk ki keresztény szemléletünket. Az ismereteket szervesen belekapcsolják a liturgiába, hogy a szertartások, a szentségek kiszolgáltatásának, a szentelmények bensőséges szimbolikájának megértésén keresztül kialakulhasson az igazi, felnőt korú keresztény gyakorlat is (III. könyv). „Az üdvösségünk története” (a nyomtatás alatt álló IV. könyv) pedig hidat épít az őskinyilatkoztatástól (Az őszövény népe), Krisztuson keresztül (Jézus az Ige hirdetője, Jézus a Megváltó) az ősegyház tanúságtételével (Az őskeresztények élete) napjaink keresztény elhivatottságáig (V. könyv).

Amint látjuk, az anyag felépítésénél a lélektani elvet jelölték ki irányító-nak: vagyis, hogy az ismeret tartalmában és megfogalmazásában a gyermek életkori sajátságának megfelelően. Ezért állítottak össze az óvodás korúak számára is egy „képes hittankönyvet”, ami az eddigi hitoktatási gyakorlatunkban teljesen újszerű próbálkozást jelent. Az „Első áldozók hittankönyve” megalapozza a legfontosabb, alapvető hitigazságokat, majd a III. könyv (8—10 évesek számára)

*Hitünk és életünk (Szent István Társulat, 1975)

tovább bővíti az ismeretkört, és a szentmise, a szentségek megismerésén keresztül bevezet a keresztény életbe. A 10—12 évesek bővülő világképe követeli meg, hogy megismerkedjenek kereszténységünk előzményeivel (IV. kísérleti tankönyv). A folyamatot aztán betetőzi a serdültek világképét kiteljesedni segítő utolsó kötet.

Ezzel a felépítési megoldással egyben a fogalomkörök fokozatos kibontását is megvalósították. Ha csak példának az isten-fogalom megoldási módját ragadjuk ki, jól szemlélhetjük az elgondolás helyességét. A világra eszmélő kisgyermek számára bemutatja először a szerető Atyát, akinek ajándéka a világ, a Megváltó és az igazi emberi szeretetre segítő Szentlélek. Ez a globális fogalom bővül és részleteződik a második könyvben. A „hittanulók” előtt már erősebb hangsúlyt kap az Isten és ember kapcsolata a kegyelmi életben és a szeretet parancsán keresztül (I—III. par.). Megjelenik ugyan a bűn fogalma is, de mindjárt követi az embert szerető Isten ígérete: Jézus Krisztus megtestesülése. Az ő példája (IV—X. par.) és megváltói szenvedése oldja fel a bűn problémáját és vezet vissza az Atyához. Ilyen szervelesen épül tovább a fogalom ismeretköre a harmadik könyvben is. A továbbiakban megismerteti velünk, hogy Isten atyai szeretete az egész emberiségre szól, mert nem hagyja magára a küzdő, szenvedő embert, — hűtlenségei ellenére sem —, hanem Ábrahám és népén keresztül szövetséget köt vele. Saját fia megváltói tevékenységével megerősíti a szövetséget és kiterjeszti az egész emberiségre (IV.). Ennek a nagyszerű logikai sornak a kiteljesedése az utolsó könyv anyaga: az ember felől közelíti meg a problémát. A „Hitünk és életünk” eszmevilága meggyőző erejűen mutatja be, hogy nekünk is hitet kell tennünk a szerető Atyáról. Hitvallásunk egyben tanúságtétel is: a családban, a társadalomban, — ami valójában a keresztény életet jelenti.

A hittankönyv-sorozat törekedett megvalósítani a zsinatnak a keresztény nevelésről szóló nyilatkozatát is. Ebben leszögezett álláspont, hogy „legelső nevelőnek a szülőt kell tekinteni, s az első iskola a család. A család tanítja meg a kisgyermeket arra, miként kell Istent tisztelni. A család magyarázza meg a gyermeknek, hogy mi a társadalom, mi az egyház. A család vezeti be a fiatalokat az Isten népének sorába.” Ezért indul ki hitre nevelésünk a gyermek családi viszonyaiból (I. könyv), az édesapa és a mennyi Atya között teremti kapcsolatot (II.), majd az egyházat is Krisztus nagy családjaként mutatja be (III.). A most megjelent befejező rész pedig teljes egészében magáévá tette a „keresztény nevelés végső célját: mélyebben megismertetni az üdvösségrendet, tudatossá tenni a hitéletet és felkészíteni az ifjúságot arra, hogy mindenki, mint érett ember, egész életével Krisztus mellett tegyen tanúságot”.

Természetes, hogy az elvek és törekvések formába öntése nem minden esetben sikerült kielégítő módon. Ha kritikát gyakorolunk, nem szabad elfelejtenünk, hogy úttörő kezdeményezéssel állunk szemben. Semmiféle tapasztalat sem állt a tankönyvírók rendelkezésére. A rajzolóknak is például újszerű feladat volt a „vallásos képes-tankönyv” készítése, ami egy természetfeletti világhoz akarja elvezetni az alig nyiladozó gyermeki értelmet. A legközelebbi — javított kiadásnál — a tapasztalatok alapján biztosan színesebben ábrázol majd és felszabadultabb figurákkal fejezi ki a versek bensőséges mondanivalóját. Reméljük, a szülőknak szánt füzetecske megszerkesztésénél is jobban ügyelnek majd a szerzők, hogy az valóban kellő segítséget nyújtson a gyermekek vallásos nevelésének elindításában. Az „Elsőáldozók könyve” igen ügyesen szerkesztett. Felépítése, szövegezése a hitoktatói munka mellett az otthoni tanuláshoz, a szülői segítséggel végzett felkészítéshez is jól használható. Sajnos, a „Keresztény élet”-ről ezt már nem mondhatjuk el. Az ismeretanyag feldolgozása leleményes hitoktatói munkát igényel, hiszen ez az anyag rész volna hivatott az alapismereteket bővítve megszilárdítani. Igen kíváncsiak volnánk további használatra szerkezetében és szövegezésében is átdolgozott formában kiadni. A „Hitünk és életünk” megoldásában tökéletesen fedi a címet és híven fejezi ki az ajánló sorokat: „Szeretettel ajánlom ezt a könyvet minden leánynak és fiúnak, aki meg akar ismerkedni azzal az örömhírrrel, melyet Jézus jelent minden jóakarátú és igazság-szerető ember számára”.

Tegyük még hozzá, hogy a legjobban szerkesztett és megírt tankönyv se lehet tökéletes. Az csak segédeszköz a tanuló kezében, egy kifejlesztett anyagrész, amit a jó oktató-nevelő munka kelt életre. A zsinat is hangsúlyozza a nevelők felelősségét és megállapítja: „...jó nevelőnek csak az számít, aki képes a megújju-

lásra és az alkalmazkodásra". A koncepciójukban új tankönyvek természetsszerűleg új didaktikai eljárások kidolgozását is megkövetelik. Ebben szeretne segítséget nyújtani a tankönyvek megjelenését követő „Hitoktatási Vázlatok” már megjelent négy füzeté és a munkában levő két újabb összeállítás. Az írások tájékoztató jellegűek, nem pótolják az egyéni meggondolásokat, hiszen oktatni és főleg nevelni receptre nem lehet! A hitoktatás területén meginduló megújulási folyamathoz mindenkinek hozzá kell adnia a maga igyekezetét is — legjobb tudása és lelkiismereti felelőssége szerint.

HARASZTI ÉVA

„NAP A NAPON, ÉS ÉV AZ ÉVEN”

Van-e, lehet-e önfeledt perce a költőnek? Vagy szüntelenül folytatnia kell konok lelkiismeretvizsgálatát, anélkül, hogy feloldozást találna vélt bűneire? Anélkül, hogy enyhét lelne vérző sebeire? Ezekkel a kérdésekkel kell szembenéznie annak, aki az oly ritkán jelentkező Székely Magda verseskönyvét olvassa*. Több mint tíz esztendő verseit gyűjtötte vékony kötetébe, de ennek a tíz évnek kimondhatatlan és megmérhetetlen súlya van, mely maga alá préselte a költőt, aki megedződve a szenvedések tüzeiben és vállalva a konok magányt, ebből az élményből kovácsolta ki a maga nagyon egyéni, izgalmas versvilágát.

Lírája arról a vidékről fakad föl, ahonnan valaha Nemes Nagy Ágnesé. Az élményviláguk közös. A szorongatottság, fojtogatottság érzése válik uralkodóvá Székely Magda poézisében is, mely mintha egyenes vonalú folytatása lenne annak a négy sornak, melyet Nemes Nagy Ágnes sokat emlegetett, s ma már nyugodtan mondhatjuk: iskolát teremtetett *Kettős világban* című kötetében olvashatunk:

Szaladgálók füres szobákban,
tűkörbe nézek: nem felel,
gyertyát gyújtok, firkálok, alszom,
s megjedek, ha kelni kell,...

Székely Magda is magányos, rá is szóltan tűkörök figyelnek mindenünnen, s meg sokszorozva verik vissza riadt, tétova arcmását. Ezek a tűkörképek egymásra vetülnek, s lassan-lassan kiformálódik belőlük az az egyetlen, végleges arc, az a változatlan vonású tekintet, mely oly sok változatban tér vissza lírájában, s melynek legtömörebb, végérvényes megfogalmazását adja a Nemes Nagy Ágnesnek ajánlott *Ikon*-ban:

A makulátlan arcok,
a nyílgyenes vállak

állnak a lapnyi térben,
összeszorítva állnak.

Nincs hely eleven fának,
nincs hely eleven égnek,
alig elég a testnek,
már elég az igének.

Barna aranyban állnak
úgy eltakarva állig,
csak a végleges arcok
erős vonása látszik.

Az idő megcseréli
minden követ a falnak,
a lapnyi térben állók
hibátlan megmaradnak.

A „lapnyi térben állók”, akik a hibátlan megmaradás reményében várakoznak, Pilinszky János lírájában is feltűnnek, nem is egy változatban. A legsebbe talán az *Apokrif*-ben, az újabb magyar lírának ebben az örökbecsű darabjában:

Látja Isten, hogy állok a napon.
Látja árnyam kövön és kerítésen.
Lélekzet nélkül látja állani
árnyékomat a levegőtlen présben.

Hatásról volna szó? Aligha! Székely Magda sokkal eredetibb, sokkal szüve-renebb és sokkal keményebb egyéniség, semhogy minták másolására volna szüksége. Egy bizonyos költői magatartás és világlátás törvényszerű iránya ez, mely a kristálytiszt, jéghideg magány csúcsaira vezet, ahonnan nagyszerű kilátás nyílik mindenfelé, de ahol az embernek magának kell megteremtienie minden életfeltételét, magának kell kiküzdenie megváltását. Itt nincs visszhangja egyetlen kimondott szónak sem. Mindegyiknek magáért kell felelnie. A költő nem hagyatkozhat a vele együtt éneklők segítségére. Neki magának kell megtanulnia a hibátlan beszéd tökéletességét. Egyedül kell kiküzdenie a hang töretlen ívét. Látja a boldogokat. Hogyne látná! Elérzékenyülve figyeli, amint biztonságosan lépegetnek egymás oldalán, mert

*Székely Magda: *Átváltozás* (Szépirodalmi, 1975)

egybefűzi őket a kölcsönös szeretet láncá. Ő e kényszerű magány szorításában figyeli az idő múlását, regisztrálja, mint rétegződik egymásra év az év után. Költészetét az teszi teljessé, hogy a végső bizonyosság közelében érzi magát. Akkor is, úgy is, ha tán nem sikerül kifognia azt az „egyetlen halat”, melyről *A másodikban* ír:

Napok, napok telnek és múlnak,
ülni delek és éjfelek alatt,
de ha a két kar többől kiszakad,
kifogni egyszer azt az egy halat.

Azt az „egyetlen halat” járja körül kötetete legizgalmasabb ciklusában az *Átváltozásban*, melynek bevezető *Zsoltára* egyszerre idézi az imádságok ősi ritmusát és képiségét, s annak azt a költői átfogalmazását is, mely szinte kezdetektől él költészetünkben, s amely a huszadik században is annyiféle alakváltozatát mutatja Babits Mihálytól Rónay Györgyig. Íme a vers:

Az én Istenem elhagyott
hazugság lakja számát
már minden tettem tettetés
minden szavam gyalázat

Tapogatózom füllelek
szimatolok hiába
világtalan világba vet
egy érzékszerv hiánya

Könyörgök én ügyefogyott
vonj Árnyékodba engem
segítsd le rólam súlyomat
adj részt az enyhületben

Aki ezt a tizenkét sort így tudja leírni, ilyen póre őszinteséggel szeretne kitárulkozni, ily magától értetődő természetességgel tárja ki lelke titkait, az valóban izzig-vérig költő. Hiszen a nagy és az eredeti költészet majdnem mindig a hiány érzéséből fakad föl. A költőnek újra meg újra meg kell tanulnia járni, mert ha megszokásból lépked, sosem jut többé a hegytetőre. Székely Magda nekiindul. Akkor is, ha érzi: bizonytalan útra téved. Akkor is, ha hiába keresi a „jelt”. De keresi fogcsikorgatva. Megharcol a maga bizonyosságáért:

Féktelen és mértéktelen
a földet a gonosz uralja.
Az Úr egy jelben sincs jelen,
egy szót se ír többé a falra.

A bizonyosság hamuja,
melyből mégis kikel a fönix,
s még megnevezhetetlenül,
de fényesen kifejeződik.

(Fönix)

Ugyanennek az élménynek idézzük egy másik megfogalmazását, mely ugyan-csak a „hiány” érzésének remek kifejezése; de ezt nem Székely Magdától, hanem Pilinszky János *Végkifejletéből*:

Ki kellene, hogy szabadítsak
valamit valami alól,
keresztbe vetve csapkod a szárnyam,
kőrmöm-lábam, tollam-karom.

Nem jutok el a szentségházig,
örökre hó alatt marad
az a bizonyos tabernákulum,
ami miatt, ami miatt.

(Tabernákulum)

A gondolkodó ember egyik legsúlyosabb problémája fogalmazódik meg ezekben a versekben. Hisz itt van előttünk a tabernákulum, egy karnyújtásnyira. Tanúi lehetünk az átváltozás fennkölt pillanatának napról napra. De valóban birtokunkba vesszük-e a rejtőzködőt? Valóban teljes odaadással vesszük-e birtokunkba? S egyáltalán: kísérletet teszünk-e arra, hogy megmérjük a megmérhetetlent, mint ahogy az igazi költő újra meg újra megkísérel, megkísértve a lehetetlent, kifejezve a kudarcot, vállalva a szenvedést? „Mikor a jóra semmi jel, — jel nélkül is indulni kell — az egyre sürgetőbb sötétben...” — írja e magatartás végső konzekvenciáig ásva Székely Magda. Hogy mily messzire haladt, lemérhetjük e ciklus sűrű, egy tömbből faragott, valóban a modern ember egzisztenciális élményeit kifejező verseiből.

Mi hát ennek a költészetnek a titka? Az, hogy oly kérlelhetetlen pontossággal fogalmaz? Hogy oly fölényes ura a versnek, s még azt is megengedheti magának, hogy a legsúlyosabb mondanivalókat is tündérien lebegő dalformában fejezze ki olykor? Hogy a legigazibb lírikus módjára új és új alakváltozatokat választ ugyan, de mindig magáról szól? Válasz helyett idézzük a *Dániel megmenekül* nagyszerű négy sorát:

A verembe az Úr
most lép be éppen,
a lepecsételt kövön át,
a fény háromszögében.

Aki a lepecsételt kövön át is látni és láttatni tudja a fény háromszögét; aki a magány kínzó szorításában is tud egyetemes maradni, annak nem titkai vannak, hanem megélt, jelentős költészete.

SÍKI GÉZA

AZ IFJÚ W. ÚJABB SZENVEDÉSEI

A darab utolsó jelenetében az ifjú W. megáll a színpad közepén, enyhén szétvetett lábakkal végleges pózba helyezkedik és elszántan büszke, tragikusan dacos arckifejezést ölt. Karját megfeszítettként tárja szét. Meztelen melle kihívó célpont. És ujját a végzetes csengőgombra helyezi. Tudjuk, ha megnyomná a zárlatos gombot, akkor a háromszáznolcvan voltos áramkört a testével zárná le. A gombot megnyomja, a hangulatkeltő vészcsengő felvisít, s a színpadi mennyezetről a füzérbe szerelt lencsés reflektorokkal zúgva süllyedni kezd a tréger. A színpad elsötétedik, az áramütésbe merevedett testet csak a lencsésgepek fénye világítja meg, keményen. Az arc és a test kéken izzik a szín közepén.

Az utolsó jelenet beállítása arra szolgál *Marton László* színpadán, hogy az egész játékidőt egyetlen morális kérdés, egyetlen morális felszólítás pillanatába rántsa. De ezzel a pillanattal a rendezés váratlanul ki is lép az illúzió-színház stílári keretei közül, mert a tragikus hős nem úgy hal meg, ahogy élt, nem illúziót keltően, hanem szimbolikusan. A rendezés tehát leveti álarcát, s azzal a kérdéssel hökkenti meg az átélésbe feledkezett nézőket, hogy a végzet nyíltszíni bekövetkezésében vajon nem érzik-e felelősnek magukat, de ez sem elég, mert a szimbólum agresszív, ha tehát éreznek ilyesmit, akkor cselekvésre szólít.

A szimbólumnak célja van. A végzet céltalan. Ahol a végzet valóban megjelenik, ott sem a felszólításoknak, sem a kérdéseknek nincsen helyük. Annak az eseménynek, amely a külső és belső történések elháríthatatlan összetűzéseként jön létre, s amelyet végzetnek nevezünk, valójában semmi köze nincsen a szimbólumok célzatos emelkedettségéhez. A végzet mindig nagyon egyszerű. Valaki meghal. Megölik, vagy megöli magát. És ez csak azt jelenti, hogy meghalt, semmi többet, semmi más. Általános érvényét nem a halál tényétől, hanem azoktól a társadalmi-történelmi és egyéni-pszichológiai összefüggésektől nyeri, amelyek megelőzték és elkerülhetetlenné tették bekövetkezését.

Ha egy darab utolsó jelenetében nemcsak moralitással kárpótolnak az elmaradt katarzisért, akkor ez nemcsak a nézőtéri élményt veszélyezteti, hanem a színészt is káros helyzetbe hozza. A színésznek ebben a színpadi elképze-

lésben az a feladata, hogy illúziókeltő képességeivel pótolja a darab egészéből hiányzó részleteket, testével és hangjával adjon karaktert egy száraz morális szándéknak, s amikor a nézőt már sikerült érzelmileg megragadnia, akkor csúsztagassa át magát a morális szándék szimbólumába, emelje meg, szublimálja eszmévé a figurát, de legyen mégis annyira emberi, hogy a szimbólumot a néző a végzet bekövetkezésének hihiessze. A csúsztagásra, a drámai halálnekem összezavarására azért van szükség, hogy a morális szándék, a didaktikus vagy propagandisztikus cél a maga részletezetlen, s ezért embertelenül száraz általánossága felől a végzet kataritikus élményének értelmi és érzelmi bősége felé közeledhessék. De csak a csúsztagatás sikerülhet. A végzetes és a szimbolikus halál minőségének különbsége nem eltüntethető.

A stílustörésből a színésznek kell stílusegységet gyártania. A didaxista színésznek kell illuzionálnia. Mindent át kell hazudnia, mássá, mint ami. S a feladat csak úgy megoldható, ha a színész a szerep karakterét nem analitikusan, nem annak egyéni vonásaiból, hanem az utolsó jelenet stílusa alapján határozza meg, ha hátulról építkezik visszafelé, ha tehát az illúziókeltés pillanataiba is belop némi szimbolikus általánosságot. Ha elfogadható pózt terem.

Az ifjú W. szerepében *Hegedűs Géza* megteremtí ezt a pózt. Halálra rendíthetetlen vagány kamaszt csinál. *Hegedűs Géza* szép. Mozgása kifogástalan. Hangja tiszta és kellemes. A prózai szöveget jól ritmizálja. Aki a *Harmincéves vagyok* című *vígjáték* produkcióban látta őt, az tudja, hogy illanékonyan lágy és élesen kemény atmoszférákat tud teremteni. Tehetség. Kivételes. Az álla és a szája környékén azonban van valami díszharmonikus: ha tehetsége mélyül, kitűnően el fogja tudni csúfítani magát. Most azonban még szép és örül ennek. Fényképezési pózokba áll. Tökéletes akar lenni. Tökéletesen akarja megvalósítani azt a pózt, amit kérnek tőle, s amit *Edgar Wibeau* póznak, vagy *magának* az embernek gondol. S mivel tökéletesen valószínű, hogy — annyira, amennyire egy póz egyáltalán tökéletes lehet —, még nyilvánvalóbbá válnak a darab jellegzetességei.

Annak ellenére, hogy *Ulrich Plenzdorf* már darabja címevel is utalást tesz Goethe *Az ifjú Werther szenvedései* című művére, s átveszi az ere-

deti történet bizonyos alapmotívumait, sőt, megtartja az eredeti mű rekonstruktív formáját is, összevetésük minden tekintetben igazságtalan, s mindkét félre nézve sérelmes lenne. Ha tehát azt mondjuk, hogy *Az ifjú W. újabb szenvedései* című darab nem Goethe művének parafrázisa, akkor ezzel a kijelentéssel Plenzdorfot veszszük védelembe. Darabja csak önmagában értékelhető. Az összehasonlítást csak a saját szempontjai szerint bírja el.

Plenzdorf darabjának hőse, Edgar Wibeau tizenhét éves ipari tanuló bizonyos üzemi és családi konfliktusok következményeként elhagyja otthonát (Werther is elhagyja) és Wilhelm nevű barátjának társaságában (Werther leveleinek címzettje is egy Wilhelm nevű jóbarát), hóna alatt a festményeit tartalmazó mappával (Werther is festeket) Berlinbe utazik, ahol egy lebontásra ítélt hétvégi telep házacska-jában húzza meg magát. A szomszédban működő óvoda kertjében megpillantja és nyomban megszereti a Charlie nevű húszéves óvónőt (Werther szerelmét, aki kicsiny testvéreit gyámolítja, szintén Charlotte-nak, illetve Lotténak hívják), s az óvónő viszonyára is érzelmeit, ha nem lenne már vőlegénye, aki jelenleg katona (Lotte jegyese is távol van), s fejlett munkajogi érzékét nem zavarná, hogy Edgar csövező és munkakerülő. Mindeközben Edgar talál az illemhelyen egy könyvet, amelynek stílusa nevetésre ingerli ugyan, de tematikája megragadja, mert azonosságot vél felfedezni a könyvben szereplő szerelmes Werther és a saját érzelmei között, és ezért ettől kezdve Wilhelm nevű barátját a könyvből magnóra olvasott üzenetekkel tudósítja szerelmének és sorsának alakulásáról. Meg is teheti, hiszen minden hajszálpontosan ugyanúgy alakul. A Dieter nevű (Albert nevű) vőlegény megérkezik és Edgar végül is dolgozni kezd egy építkezésen (Werther diplomáciai szolgálatot vállal), de nem tud beilleszkedni a kollektívába (Werthert kitűrik a társaságból a konzervatív arisztokraták) és otthagyja a munkahelyét (Werther felmentését kéri a nagyhercegtől). Charlie férjhez megy Dieterhez (Albert feleségül veszi Lottét).

A kollektíva azonban nem adja föl a munkakerülő fiatalember megjavíthatóságának reményét (Werthert meghívja egy herceg), de Edgar is be akarja bizonyítani a kollektívának és

az óvónőnek, hogy ő is legény a gáton, s ezért elhatározza, hogy bosszúból feltalálja azt a festékszóró berendezést, amit a kollektívának nem sikerült feltalálnia. Közben egy viharos, karácsony előtti napon csónakkirándulást tesz a férjében jogosan csalódott óvónővel (Werther utolsó sétája a viharzó folyóval előtött régi, kedves tájon) és megcsókolják egymást (Werther megcsókolja Lottét), de újításával sietnie kell, mert jön érte az anyukája, hogy hazavigye és ezért sietős figyelmetlenségében halálos áramütés éri (Werther golyót röpít a fejébe).

A *Pesti Színház* előadásának egyik kritikusa nem értette, hogy a rendező miért egy valódi tárgyakkal agyonzsúfolt színpadon játszatta el ezt a történetet. A válasz a sematizmus és a naturalizmus összefüggéseiben kereshető. A naturalista színpadképnek és a naturalista előjátéknak az a funkciója, hogy az irreális történetet a tárgyak valódiságának szuggesztíójával valahogy mégis realitásként súlykolja belénk, lássék valóságosnak a valótlán, és ez csak azért nem sikerülhet, hiába a valódi víz, hiába a valódi lavór, hiába a valódi építkezési állványzatok, mert a darab a maga nemében hézagatlan, a történet együgyűségét a jellemépítés és a drámai forma sematizmusa olyan egész-szé teljesíti ki, amit egy röpké rendezői ötlet nem képes megbontani.

Persze nem klasszikus, hanem megszelídült sematizmus ez. Plenzdorf nem eszményien pozitív hőst rajzol, hanem negatív tulajdonságokkal is rendelkező lázadót, amolyan kemény gyereket, aki azonban nem is annyira lázadó, hiszen tulajdonképpen nagyon jó fiú. Ha nem szabad hosszú haját növesztetni, akkor nem növeszt, viszont hitet tesz a farmer és a miniszoknya viseletének joga mellett. Absztrakt képeket fest, de elítéli az absztrakt festészetet. Nem olvas, de kedvenc szerzője Salinger. Pacifistának vallja magát, de ha képeket lát a vietnami háborúról, akkor legszívesebben egész életében katona lenne. Most átmenetileg nem dolgozik, ám nem igazi munkakerülő, hiszen idejét a festékszóró megreformálásával tölti. Sőt! Ha találmányát elkészítette, akkor haza szándékozik menni és be akarja fejezni tanulmányait rendesen, amiből egyúttal az is kiderül, hogy az anyját sem gyűlöli annyira, mint amennyire gyűlöli.

A jellemépítésnek ez a minden élesen egyedi tulajdonságot letompító módszerre természetesen nem válnak egyetlen

dráma előnyére sem. Az unalom elkerülhetetlennek tűnik. Ezért van szükség Plenzdorfnek a drámai idő felbonthatására és a drámai tér misztifikálására. A darab a végén kezdődik, Edgar halála után, a temetésén, s a szereplők a búsan bókászó apa kérésére elevenitlik föl Edgar életének jeleneteit. A halott fiú pedig a nemléből tér vissza — Hegedűs Géza poétikusan ereszkedik le egy létrán a színpadi mennyezetről —, hogy elmagyarázza és eljátsza önmagát. A montázstechnika így nemcsak dinamikát kölcsönöz a megfordított történetnek, hanem formát ad a morális szándéknak is. Ez a jelenetelési mód nyújt a szereplőknek lehetőséget arra, hogy a hős halálának árnyékában vizsgálhassák lelkiismeretüket, s az egyéni és társadalmi felelősség kérdéseit. De mivel a szereplők nem rendelkeznek egyéni karakterrel, egyéni felelősség sem található. Senki sem felelős, ezért mindenki felelős! Ezért kell az utolsó jelenetnek a szímbólumba felválnie, a színpadról kifordulnia. Felelős az egész társadalom.

Plenzdorfnek társadalomkritikai mondanója van. De ez a mondanó meghatározatlan, mert a történelmi szemléletet a morális szemlélet, a filozófiát az ideológia helyettesíti, s tények helyett vágyképekkel operál. Stílusa publicisztikus. A legromlandóbb nyelvi rétegből, a zsargonból építkezik. A darab egyetlen valóságos társadalomkritikai mozzanata az általános iskolai irodalomoktatás helyzetét érinti: a történet szereplői közül senki nem jön rá, hogy Edgar Wibeau magnóra diktált leveleit egy *Johann Wolfgang Goethe* nevű német író írta. Találgatják, mi lehet az, amit hallanak.

Plenzdorf darabja irodalmi jelenség, de műalkotásként nem értékelhető. Irodalmi jelenségnek azonban érdekes. Ha annak szemléljük, ami, akkor kiderül, hogy többszörös áttételen keresztül mégis valamiféle realitást tükröz. A darab egyszerűsítéseiben és általánosí-

tásaiban jól felismerhető a német nyelvű irodalomban híressé vált *bitterfeldi konferencia* egyik alaptézise, mely szerint az irodalom feladata, hogy „*életük tevékeny alakítására ösztönözze a szocialista társadalom dolgozó embereit*”. Ha egy irodalompolitikai tézist a valóságra adott reális reakcióként értékelünk, akkor ezt a darabot, mint irodalmi jelenséget, a reális reakcióra adott reális akciónak kell neveznünk. A visszakövetkeztetés segítségével így válhat érzékelhetővé az a valódi kérdéskör is, amely a sokszoros tükrözés mögött rejtetik.

Edgar Wibeau tizenhét éves ipari tanuló így kiált: „*Az én legnagyobb példaképem Edgar Wibeau! Olyan szeretnék lenni, amilyen ő lesz!*” Plenzdorf ebben a mondatban találja el saját valóságos gondjainak lényegét. Ez a darab egyetlen őszinte gesztusa. Annak felismerése, hogy az irodalom kiindulópontja és végpontja, célja, értelme és eszköze csak Edgar Wibeau lehet. Más eszköz nem használható, más értelem nem található, más cél nem elérhető. S mert Plenzdorf felismeri ezt, az is természetes, hogy Goethe legindividuuálisabb teremtményéhez, Wertherhez hajol. De éppen ez a bökkenő. Mert Werther nem Wibeau. Werther az Werther és Wibeau az Wibeau. Ezért Plenzdorf felismerése csak irodalmi felismerés. Őszinte gesztus, amivel darabját, ha művet nem is tud teremteni, mégis a tézisek fölé sikerül emelnie.

A valódi drámák és valódi tragédiák moralista elfelhőzése a magyar közönség előtt sem ismeretlen. Plenzdorf darabja egy hamis irodalmi elképzelés normáival szembesíti a közönséget. Szembesít, még akkor is, ha a Pesti Színház előadása bizonyos értelemben kozmetikázza is a darabot. *Tandori Dezső* fordítása a szöveget akaratlanul megneumesíti, a rendezés pedig kihagy néhány bántó részletet. Ezzel természetesen elszegényítik sematizmusát.

NÁDAS PÉTER

ÚJ MŰVÉSZETI KÖNYVEK

Huszonnégy színes és tíz fekete-fehér reprodukció illusztrálja Egri Máriának, a szolnoki Damjanich János Múzeum művészettörténésének Mednyánszky Lászlóról (1852—1919) írott monográfiáját, amelyet az album-alakú „*Magyar Festők*”-sorozatban jelentetett meg

az elmúlt év karácsonyára a Corvina Kiadó.

Mednyánszky — aki a magyar művészettörténetbe hegyvidéki és vízparti tájképeivel, főként azonban csavargókról, lumpenproletárokról és az első világháború katonáiról, sebesültjeiről, hadifoglyairól, harctéri jeleneteiről festett munkáival jegyezte be a nevét — titok-

zatos, komplikált egyéniség volt. Gondolkodásáról, emberi lényéről — amelyre erősen rányomta bélyegét a buddhizmus és a századfordulón divatos teozófia — sokat elárulnak rejtjelekkel rótt, bizalmas naplójegyzetei és levelei, amelyeket Egri Mária tüzetesen tanulmányozott.

Az utókort azonban nem a képzőművészek írásbeli megnyilatkozásai érdeklik elsősorban, hanem a művek. Mednyánszky esetében is mindennek előtt a reánk maradt festményekre és rajzokra kell tekintetünket függesztenünk, és csak másodjára az írásos dokumentumokra...

S ha festményei elé lépünk, művészetünk egyik óriásával nézünk farkasszemet... Űzött és ágrólszakadt emberekről festett képeinek legszebbjei („Öreg csavargó”, „Abszintivó”, „Verekedés után”) Rembrandtnak, Goyának, Daumier-nak, Rouault-nak, Derkovitsnak — az ember testi-lelki szenvedéseiről legtöbbet mondó művészeknek — munkáival vetekszenek; a galíciai, szerbiai, dél-tiroli frontokon készült műveit — amelyekbe Egri Mária nem kíván belemagyarázni semmiféle tudatos pacifista vagy antimilitarista tendenciát — éppen objektivitásuk teszi oly megrendítő alkotásokká („Menekülők”, „Halottak”, „Szerbiában”, „Tetvészkedő katonák”); tájképeinek („Virágzó fák”, „Mocsaras alföldi táj”, „Folyópart fákkal”) sejtelmes, fátyolos koloritja, érzelmi-hangulati intenzitása Bonington, Constable, Corot, Daubigny, Paál László, Ferenczy Károly természetábrázolásának őszinteségét juttatja eszünkbe. Egri Mária joggal hangsúlyozza a művészek — munkáiban megnyilatkozó — „végtelenségérzetét”, s nincsen semmi túlzás a monografusnak abban a megállapításában sem, hogy „a valóság jelenségeinek s önmagának megismerésében (és tolmácsolásában) kevés festő jutott el azokig a mélységéig, ameddig Mednyánszky”.

A kötet képanyagának összeállítását azonban nem mondhatjuk a legszerencsésebbnek; Egri Mária ugyanis csak a közgyűjteményekben — a budapesti, szolnoki és szegedi múzeumokban — őrzött Mednyánszky-képekből válogatott, holott a mester chef d'oeuvre-jeinek jelentős része magántulajdonban van. (Főként Barcsay Jenő festőművész és Glücks Ferenc gyűjteményében.)

A Solymár István főigazgatóhelyettes által szerkesztett „A Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményei” című kiadvány (Corvina, 1975) a budai Várban elhelyezett művészeti intézmény XIX. és XX. századi festészeti, grafikai, szobrászati és érmészeti anyagának mintegy száznyolcvan darabjáról ad áttekintést. A színes reprodukciók többsége színhűség szempontjából sajnos nem kifogástalan, a színes nyomatok gyenge minőségéért viszont kárpótlást nyújt a képtáblák bőséges száma és a kötetben szereplő műalkotások eleven, olvasható stílusú ismertetése. (A szövegrész szerzői Bodnár Éva, Szabó Katalin, N. Pénzes Éva és Szegárdy-Csengeryné Nagy Zsuzsa, a Nemzeti Galéria muzeológusai.)

Székely Bertalan ifjúkori „Önarckép”-ét és vöröses-sárgás színekben fürdő „Ülő táncosnő”-jét (amelyek még teljesen híjával vannak a mester későbbi akadémikus, szárazan pedáns modorának...), Munkácsy szinte impresszionista „Poros út”-jét, Szinyei Merse élénk színfoltokból kibontakozó, forradalmian bátor „Hinta”-ját és „Ruhaszárítás”-át, Márfy Ödön kevésbé ismert, lendületes Ady-ábrázolását, Csontváry, Rippl-Rónai, a Ferenczy-triász (Károly, Noémi és Béni), Gulácsy, Egry, Gadányi Jenő, Borsos Miklós, Korniss Dezső, Vilt Tibor, Kondor Béla remekait örömmel fedeztük fel a kötet oldalain, — az viszont súlyos feledékenység, hogy modern képzőművészetünk egyik legfontosabb egyénisége: Kassák Lajos — akiről 1975-ben Kölnben („Kassák — Ein ungarischer Beitrag zum Konstruktivismus” címmel) elmélyült monográfia jelent meg a csehszlovák Tomáš Straus művészettörténész tollából... — nem kapott helyet egy olyan kiadványban, amely két teljes lapot (!) áldoz a rendkívül szerény képességű Halápy János tájképfestőnek... De — Kassákon kívül — mellőzték a kötet összeállítói festészetünk és szobrászatunk más prominens mestereit is, így a „Nyolcak”-csoport markáns arculatú tagját: Czizgany Dezsőt, a varázslatos színakkordokat megszólaltató Vass Elemért, a konstruktív törekvések nagy tehetségű képviselőjét: Bene Gézárt vagy a közelmúltban elhunyt Schaár Erzsébetet nemzedéke egyik legoriginálibb szobrászát. E művészekről pedig a Nemzeti Galéria reprezentatív munkákkal rendelkezik...

A Dávid Katalin szerkesztésében megjelenő Műelemzés című könyvsorozat legújabb kötete Bojár Iván „Vallomás egy műalkotásról” című — Barcsay Jenő szentendrei mozaik-kompozíciójáról írott — traktátusa, amelyet a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata adott közre. (A kitűnő színes képmellékleteket — Schiller Alfréd fotói alapján — a Kossuth nyomda készítette.)

A kötet képanyagának kiválasztása gondos; a reprodukciók között rézkarok („Kőhegy”, „Máriaremete”), rajzok („Beszélgetők”, „Dombos táj”), festmények („Munkáslány”, „Ülő gondolkodó”, „Boltívek”, „Félelem” stb.) és a magyar monumentális-murális művészetben kivételes helyet elfoglaló szentendrei mozaik részletei sorakoznak. Bojár Ivának a mozaikművészet múltjáról írott passzusai és a szentendrei Művelődési Központ előcsarnokát díszítő, ülő és álló emberi alakokat megjelenítő Barcsay-műhöz fűzött kommentárjaiban is sok az okos gondolat, a legnagyobb figyelmet azonban Barcsay mesternek — a szövegbe beiktatott — nyilatkozata érdemli... A művész (akinek múzeuma rövidesen megnyílik Szentendre egyik régi, szép házában) visszapillant Erdély-

ben eltöltött gyermek- és ifjúkorára, pályakezdésére, s tömör, tartalmas szavakkal szól mezősegi és szentendrei tájélményeiről és azokról az ösztönzésekről, amelyeket Rembrandt, Munkácsy, Mednyánszky, Rudnay Gyula, Nagy István, Picasso és a kubisták művészetétől kapott.

Kár, hogy a könyv nem közli a teljes szentendrei mozaik reprodukcióját (így az, aki nem látta eredetiben a művet, a kompozíció egészéről nem kap tiszta képet), s Bojár Iván elmulasztotta közölni a hatalmas méretű (3x11 méteres) mozaikot hosszú, fáradtságos munkával kirakó két famulus: Hegyi György és Rác András festőművészek nevét.

E hiányosságok ellenére azonban az új Barcsay-kötet művészeti könyvkiadásunk értékes terméke, Bojár Iván fejtegetései pedig kiegészítik és gazdagítják a Barcsay-életművel foglalkozó korábbi tanulmányoknak — Lyka Károly, Kállai Ernő, Genthon István, Németh Lajos, Pataky Dénes, László Gyula, Petényi Katalin és mások írásainak — megállapításait.

D. I.

ÚJ LEMEZEINK

LEXIKONOK A ZENÉRŐL

A Bártfai gyűjtemény, ez a bámulatosan gazdag ének-szólam könyveket és tabulatúrák összeállításokat tartalmazó gyűjtemény kalandos úton jutott Bártfára, ahol az Egyed templom evangélikus hívőkörössége használta rendszeresen. Egyik része ugyanis — mint erről Falvy Zoltán tájékoztat a gyűjtemény szemelvényeit tartalmazó lemez kitűnő előszavában — Nagyőr kisközség iskolájából került ide. Nagyőrött Horváth Stanschitz Gergely a saját kastélyában tartott fenn nevezetes könyvtárat és iskolát az 1500-as évek végén. Bártfa amolyan kis sziget volt, mely nagyjából érintetlen maradt a török hódítási kísérletektől. A városkában elsősorban természetesen a Habsburg-ház befolyása érvényesült: egyfajta németes szellem és ízlés. De Erdély sokarcú kulturális vonzása szintén megértette a bártfaikat. Ezért is oly gazdag e gyűjtemény, mely a jelen század tízes éveiben került a Nemzeti Múzeum birtokába. Amikor 1970-ben restaurálták, a kötéstáblákból

— ilyen véletlen felbukkanást nem is egyet ismer irodalomtörténetünk — egy 1590-ből származó, Abigélről szóló magyar nyelvű monda került elő s Szikszay Fabricius munkája, magyar-latin-német nyelvű értelmező szótár.

A kéziratos és nyomtatott anyagból a XVI. és XVII. század sok kisebb jelentőségű mesterének műve bukkant elő. Jó néhány alkotással szerepelnek azonban a késő reneszánsz elismert alkotói is, jelezve, milyen élénk kulturális mozgás jellemezte Európának azokat a részeit, ahová nem hatolt el a török. (Mint ahogy maga a tény, hogy Bártfán ilyen gyűjtemény volt — hasonlóan Európa többi városaihoz és kulturális centrumaihoz —, arra enged következtetni, hogy a XVI. és XVII. századi magyarság kulturális képe sem bontakozott ki még a kutatás előtt teljes perspektívájában.)

A lemez természetesen csak töredéket mutathatja be a gazdag zenei anyagnak. A legnagyobb elismeréssel kell szólnunk a kitűnő válogatásról, amely minden műfajból, minden stíluskörből bemutat egy-egy szebb darabot, s még arra is gondolt, hogy egyegy dallam útját nyomon kövesse. A

kitűnő közreműködők jóvoltából igazi zenei élményben van részünk; legnagyobb bravúrjuk talán az, hogy a másodrendűről is elhittetik, hogy remeklés. Hadd soroljuk föl őket név szerint is: a Primavera Quintett, a Camera Hungarica (művészeti vezető: Czidra László), Lugosi Melinda, Budai Lívia. Szép és ízléses a lemeztok grafikai kivitelezése is (Molnár Szilárd munkája). (SLPX 11669-70)

*

A lexikonok korát éljük. Talán azért, mert nem vagyunk hajlandók fáradságot venni, hogy komolyabban utána nézzünk a dolgoknak, s kényelmesen ráhagyatkozunk az egyes címszavak közléseire, melyek bizonyára sikerre visznek bármelyik vetélkedőn is (kivált, ha jól másoljuk őket egy papírlapra, és suttymban, hárommillió ember szeme láttára, eredményesen puskázunk, mint a tv színházi vetélkedőjén, ahol a személyesen megszerzett tudást könnyedén lepipálta az ügyeskedés). Az is lehet, hogy a mai ember már érzi magában a biztonságot, hogy összefoglaló véleményt mondjon a világról s a tudományokról. A lexikonokat persze ritkán írja egy ember. S ha van ilyen, aki egymaga elég bátor ahhoz, hogy összeválogassa, megrostálja, elemezze egy tudományág anyagát, megérdemli tiszteletünket és megbecsülésünket. A Zeneműkiadónál két ilyen figyelemre méltó kiadvány is megjelent az utóbbi időben. Az egyik Darvas Gábor *Évezredek hangszerei* című gyűjteménye, a másik Várnai Péter *Operalexikona*.

Darvas Gábor nem címszavak szerint sorolja föl az emberiség hangszereit, hanem inkább történeti, kronológiai rendben ismerteti valamennyit. De ezt oly ötletesen, szellemesen teszi, hogy könyve legsikerültebb lapjait a regény izgalmával olvassuk. Mindig van ereje arra, hogy a legfontosabb művelődéstörténeti anyagot is mozgásba hozza, így könyve kortörténeti fogódzókat is bőven ad olvasójának. A kötetet jól megválogatott illusztrációs anyag egészíti ki.

Várnai Péter *Operalexikona* igazi lexikon — a szó jó értelmében. Tömören és jól tájékoztat, hitelesen értékeli, s egy-egy kis esszéjében a zenetudós és filozófus álarca mögül az író is kikandikál. Jelentős érdeme, hogy aránylag nagy teret szentel a magyar operajátszás ismertetésének. Elsőnek ér-

tékeli jelentőségének megfelelően például korunk lelejtethetetlen művészt, Réti Józsefet. Kitűnő a Ferencsik Jánosról, a nagy karmester nevelői tevékenységéről írott címszó. Tömörségükben is emlékeztetése a Gyurkovics Máriáról írott sorok. Általában: olyan lexikon ez, melyet ha a zenerajongó kezébe vesz, aligha teszi le egyhamar, hiszen egy kicsit a maga zenerajongásának történetét is kiolvashatja belőle.

Az Ecclesia adta ki Pécsi Sebestyén *Az orgona* című könyvét, mely a kitűnő művész két hasonló tárgyú könyvének szerves folytatása, kiegészítése, és nélkülözhetetlen kézikönyve mindazoknak, akik a hangszer titkaival, szerkezetével meg akarnak ismerkedni, illetve napi munkájuk során meg kell hogy ismerkedjenek. Schumann gyönyörű mottóját választotta könyve elejére, s az olvasó — aki aligha tudna érdemben hozzászólni a tudós műhöz, érzi, hogy Pécsi Sebestyént is az orgona érosza fűti, s ez teszi minden kijelentését megéltté és fontos tanulssággá.

*

HAYDN ÖSSZES ZONGORAMŰVEI 1.

A Magyar Hanglezggyártó Vállalat egyik legizgalmasabb vállalkozása az összes Haydn zongoraszonáták tervezett főlvétele. A most megjelent első album, mely Pertis Zsuzsa és Sebestyén János előadásában a fiatalkori kompozíciókat tartalmazza, máris igazolja, hogy jogosult volt a megkülönböztetett várakozás. Pedig az előadók, de a felvétel művészeti vezetője, Mátyás János is jelentős nehézségekkel találták szembe magukat épp e fiatalkori művek kapcsán. Hisz mindenekelőtt azt kellett tisztáznunk, vajon milyen hangszerezen szólaljanak meg e művek, melyek az érett mester kompozícióival összehasonlítva kissé talán szürkék és jellegtelenek, s első sorban épp a csodálatos, bővérű haydni humor hiányzik belőlük, de egy-egy dallamfordulatuk, zenei megoldásuk már jelzi, ahogy a hagyományok és konvenciók szorításából kiszabaduló fiatalember ösztönösen ráhíbáz a maga legsajátabb zenei kifejezésének útjára. A filológia abban kétségtelenül támpontot ad, hogy az eredeti — persze ezt a jelzőt is meg lehet kérdőjelezni, hisz e korszakból egyetlen alkotás maradt fenn Haydn keze írásából — partitúrákból hiányoznak a dinamikai jelzések; ez a tény arra látszik utalni, hogy ő maga is a csembalót használhatta előadást

hangszerül. A másik nehézség sem kisebb: a zenetudomány ugyanis máig sem tudta eldönteni a fiatalkori művek autenticitásának kérdését: azaz előfordulhat, hogy e lemezen is egy korabeli osztrák vagy cseh zeneszerző művét halljuk Haydn helyett, ami már magában is jelzi, hogy e szonáták inkább a kor uralkodó zenei köznyelvét szóltatják meg. Nagyon nehéz tehát akár zenei, akár stílusi fejlődésről szólni ebben a ciklusban, inkább csak rácsodálkozhatunk egy váratlanul felizzó tételre, egy játsz, de karakterisztikus ötletre, s elgondolkodhatunk, mily nagy hatást tett az utána következő nemzedékekre Philip Emmanuél Bach, akit Haydn is mesterének tisztelt. (Persze a „fejlődést” nem is itt kell nyomon követni — elsősorban majd az lesz izgalmas, ahogy a sorozat későbbi lemezei során az ifjú Haydn levetkezi az öt jócskán ért hatásokat, s egyetlen, merész ugrással a kor hibátlan átlaga fölé teremtve, megteremti azt a zenei nyelvet, melyet aztán őtána Mozart teljesített be.)

A két kitűnő előadó számára elsősorban az jelenthetett nehézséget, hogy a középszerben miképp éreztesék a majdani nagyságot. Ez mindkettejüknek sikerült, s jóvoltukból valóban zenetörténeti fölfedezésnek lehetünk részesei a lemez hallgatása közben. A tájékozódást segíti Somfai László kitűnően kalauzoló, tudományosan is megalapozott ismertetője. A felvétel technikailag is

sikerült (Hungaroton SLPX 11614—17).

Ahol nem volt udvari kamarazenekar, ott rendszerint a katonaságból, a palota- vagy várőrségből, s az egyes ünnepek, esküvők és temetések alkalmával a kastélyba érkező zenészekből lehetett összeverbuválni alkalmi együttest, mely az esetek túlnyomó többségében fúvós hangszereken játszott. A fiatal Haydn ilyen alkalmi összeállítású fúvóegyütteseknek is irt különféle kompozíciókat, melyeket ő maga Divertimentóknak nevezett. Ezek kéziratai a világ minden tájára szétszóródtak, jelentős hányaduk talán ma is „lappang”. Néhány kézírásos példány felbukkan hol egy osztrák kolostor kéziratai között, hol egy cseh gyűjteményből, s természetesen az Esterházy-archívumban. Ezekből a fiatalkori alkotásokból is megjelentetett egy csokorra valót a Magyar Hangfolyóirat Vállalat. Az oboa-szólókat Pongrácz Péter, Hock Bertalan, a fagottokat Fülemile Tibor és Nagy András játssza, kürtön Medveczky András és Mesterházy Dezső működik közre. Ahogy a fiatalkori csembalószonáták, ezek az alkalmi divertimentók is meglehetősen átlagos alkotások, s csak egy-két váratlan fordulat sejteti a későbbi zseniális mestert. Inkább a nagyszerű előadásban telhet maradéktalan gyönyörűségünk. Szép és izléses a lemezborító grafikai megoldása (Bánó Endre munkája). (Hungaroton SLPX 11719).

R. L.

MUSICA HUNGARICA

KONCERTEK

Ludus Paschali és Szent Miklós ünnep. A Schola Hungarica együttes műsorán szereplő magyar gregorián e köré a két ünnep köré fonódott olyan módon, hogy a különböző stílusrétegek szépen kirajzolódtak. Talán furcsának tűnik, hogy a gregorián hangversenypódiumra került. Hány katedrálisban vagy templomban hangzik fel ezekből egy is? Vagy hozzá kell szoknunk, hogy az egyház hivatalos zenéje már nem több kuriózumnál? Vannak, akik érdektelenségről beszélnek. De a legkitűnőbb előadóművészek szóló vagy zenei estjén aligha vannak többen, mint a középkor zenéjének ünnepén voltak. Mert ünnepnek kell neveznünk azt a zeneakadémiai estét,

amelyen a gregoriánnumon kívül a Bárt-fai Gyűjteményből, Budavár reneszánsz zenéjéből, Croner tabulatúrák könyvéből és Esterházy Pál Harmonia coelestis-éből is részletek hangzottak el. Mindez a hazai előadóművészet, a szak tudósok „győzelme”, számunkra pedig önvizsgálat. A divatok egy ideig hatnak, aztán feledésbe merülnek. Nincs fennmaradásukat garantáló bizonyítványuk. A jelek viszont arra mutatnak: a sohasem divatból élő gregorián új reneszánszát kezdi élni — az egyházon kívül. Volt már felejthetetlen élményünk a győri székesegyházban, a hajdan „hivatalos” énekgyakorlat bemutatókor. S ha most a két legavatottabb: Szendrey Janka és Dobszay László együttesükkel ennek az elfeledett gyakorlatnak igazibb bemutatójára vállalkoztak, az példa lehetne nem csupán a győrieknek! Lapozzuk fel a tíz év el-

teltével a II. Vatikánium Liturgikus Konstitúciójának 116—117. pontját: „A gregoriánt az egyház ma is legsajátosabb énekének tekinti, amelynek első helyet kell elfoglalnia a liturgiában, méghozzá nemcsak a katedrálisokban, kolostorokban, hanem a plébániai egyházakban is.”

Nosztagliával hallgattuk a húsvéti játékok (Ludus Paschalis) XIV—XV—XVI. századi darabjait, amelynek töredékei vidéken (ahol még megvan) a Jézuskeresésben fellelhetők. A szvit-szerű húsvéti ciklus, ahogyan Falvy Zoltán zenetörténész nevezi, az Inventor rutili körmeneti himnusszal kezdődött. A IV. századi Prudentius, a kora-kereszténység legjelentősebb költőjének sorai csendülnek fel az antik zene hangjain húsvét éjszakájában. Majd a tulajdonképpeni játék következett, ahogyan a Pray-kódex-ben is megörökítették: a húsvéti hajnali officium nocturnum harmadik versiculusa alatt két, angyalnak öltözött pap, diakónus, esetleg gyermek lement a sírhoz. Ott megálltak, vagy leültek. A harmadik versiculus után az egész papi kórus levonult a szentsírhoz. Kettő-hárman a Jézus keresésére induló asszonyokat jelképező papok közül párbeszédet kezdtek az angyalokkal. Ennek végén, amikor az angyalok azt felelték: „nincs itt, feltámadt, lássátok a helyet”, felvették a gyolcsruhát és bizonyságul a nép felé fordulva felmutatták.

Ahogyan a pódiumon nők, férfiak, gyermekek helyileg is váltogatták egymást, felmerült bennünk a gondolat: mit jelentene ma is ez a játék a liturgiában, milyen eleven erőt, húsvéti élményt. Nem divatból, újdonságként, hanem eredeti szándéka szerint. A zene nem lehet töltelék, hanem szerves része az istentiszteletnek, s nem mindegy, mi hangzik el ott! Első magyar népünkünk is hangverseny-darab lett. (Említett zenetudósaink és még néhányan azonban nem a látványért meg-szállottjai munkájuknak, hanem közösség-szolgálatból, a tiszta kultúráért tevékenykednek). „Krisztus feltámadta” — így szól ez az első, Anjou-kori énekünk. De soroljuk tovább: az elhangzottakat: a kétszólamú Surrexit Christus hodie (Krisztus ma feltámadt), a monumentális Cum Rex gloriae (Midőn a dicsőség Királya) antifona (Esztergomi Missale, 14. sz.), a Resurrexi (Feltámadtam), majd ezt követően a Szent Miklós ciklus. Csak aki már hallotta valamelyik zsolozsma kezdő, egyetlen ajkon megszólaló kérését: Domine, ad

adjuvandum me festina (Uram, jöjj segítségemre), majd a többi részt, tudja igazán megsejteni: mit jelentett a közös ének az egyházi gyakorlatban. Háromszólamú kánonban is elhangzott a könyörgés. Követte ezt az O Pastor / Ó pásztor / motetta, az Ime a Főpap graduále, az Alletuja, az „ünnepi ének”, a Nicolai solemnia.

A középkor liturgikus éneklésében minden eddigi vélekedés ellenére, (hogy tudniillik dominált a férfikari hangzás), a Lányi-kódex tanúsága szerint, érdekelték voltak a nők is. A kórus hangzaskarakterét pedig a gyermekhang határozta meg. Így teljesen jogos és indokolt volt a női kar szerepeltetése ezen a koncerten. A Schola Hungarica sikeres fellépése önként kínálja, hogy emlékezetes karácsonyi lemezük után ezt a műsorukat is megörökítsék.

Czidra László együttesének programjából nehéz lenne valamit is kiemelni. Erdemük: hazai közönségünk lassan az ismert nevek közt tudja többek közt Susátót, Weisseliust és Pietro Bonót. A régi zene művelőinek azonban tisztázniuk kellene: ennyire darabos-keményen hangzott-e a tánczene az egykori előadásban? Véleményünk szerint sokkal muzikálisabban, folyékonyabban.

Croner Daniel XVII. századvégi tabulatúras könyvének második kötete tizenkét, hangnemileg egymáshoz tartozó előjátékot (praeambulum) tartalmaz. Az első kötetet is beleszámítva, a zenetörténet egyik érdekes dokumentumával állunk szemben. Ha arra gondolunk, hogy a XVIII. század első felében Bach megkomponálta a Wohltemperiertes Klavier prelúdiumait és fugáit, s hogy őt követte Beethoven 32 zongoraszonátája, a romantika korát is fel kell idéznünk: Chopin 24 hangnemben írt etűdöket gyakorlati céllal, ahogyan Croner könyvének anyaga is gyakorlati szándékú. Croner nem volt szerző, hanem brassói gyűjtő, akinek tizenkét praeambulumát Lehotka Gábor játszotta ragyogó technikával, színskombinációkkal, a tabulatúras könyv megfejtése után — először. Örülnénk, ha az első kötet is mielőbb feldolgozásra kerülne, éppen gazdag zenei tartalmánál fogva.

*

Mind ez idáig nem értékeltük eléggé a fiatal pianista, Németh Tamás tehetségét. Előadóestjeiről is csak egy-egy rövid méltatás jelent meg. Oka talán

az, hogy ritkán lép pódiumra. Akkor azonban meglep zongorajátékának sokszínűségével, klasszikus keménységével, kiegyensúlyozott, mértéktartó érzésvilágával. Aszketikus, öngyöttrő alkat, aki belső tüzeit folytonos lobogásban tartja, s teremti újjá általa a mesterműveket. Ars poeticája a népdalból vett József Attila-i sorokkal fogalmazható meg: „Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni”.

Legutóbbi zeneakadémiai koncertjén győződhetünk meg arról, hogy Ungár Imre tanítványa egy esztendő alatt sokat fejlődött. Technikában, elmélyülésben a „nagyok” közé emelkedett. Beethoven-matinéjáról elmondtuk: muzikálása egészen rendkívüli, s a bécsi mester meglepően érett tolmácsolója. Másorán ezúttal is szerepelt Beethoven-mű, a cisz-moll, Holdfény szonáta (Mondschein). A romantikus érzésvilágot sugalló darab csupán első tételében éji zene, ami valamely megnevezhetetlen szállal a harmadik tételhez is kapcsolódik. Eszünkbe jut a Pastorale szimfónia erdőszongásos, patakcsobogásos természet-világa. A plasztikus képek helyett azonban itt a táj örökragyogását látjuk: a hold fák közül süt ki, a víz tükre alatt jár s Goethe szavaival —: „feloldozza a lélek nyűgeit, enyhítő tekintete tájainkon pihen”.

Nem sejtelmes-romantikus impresszió kerít tehát hatalmába, hanem a szellem, amelynek kirajzolható, pontos karaktere van: határozott a finomságokban is. Az előadó érdeme, hogy a felbontott harmóniákban megtalálta ezt a pontos szellem-arcot, s rajta a láthatatlan ragyogást. Az érzés nem fulladt lágyan elkent lírai dalba, hanem átvo-nult „keblünk labirintusán”. S ha Liszt a második tételt virágnak nevezte két szakadék között, elmondhatjuk: lepke-tánc is ez, könnyed hangulat. Németh Tamás túlságos sötét színekkel festette a virág szirmait, a lepke villanásait pedig sas-szárnyal követte. Kidolgozatlannak éreztük ezt a tételt. A félre-értés után azonban annál meggyőzőbb volt az utolsó rész előadása. A hold egyszerre tombolni kezdett, s a Pathétique-re emlékeztető „metafizikai” vihar támadt. A fantázia csapongása nem vált sokkoló hatásúvá, hanem ember és természet találkozott a goethei értelmezésben: „bú s öröm közt ballagok a magányon át”.

Mozart A-dúr szonátájának pasztorál hangulata, apró, már-már láthatatlan részlet, amelyek olykor „fátylat kapnak”, s ezáltal a messzeségbe nőnek.

Lorrain képeire emlékeztetnek. A szerves egységet kitűnően ragadta meg az előadóművész, zuhatagokat, mélységeket teremtett és felejthetetlen egzotikus perceket a török indulóban. Aradt a dallam-folyó. Kár, hogy egy-egy rejtett „szikla-gátnál” éles-keménnyé vált a zuhogás.

Schubert Wanderer fantáziája a zongoraművészek egyik próbaköve. A romantikus képzelet még klasszikus arányokkal méri a valóságot, s a hegyekből érkező vándor egyik bérctől a másikig követi a nap útját, amely különös módon: hideg („Die Sonne dünkt mich hier so kalt”). A vándorélmény a zeneköltő egyik alapérzése. A kor spirituális vágyából fakadt, a racionalizmus után. A vándorlás valamiképpen zárandoklat is, amely ebben az időben reneszánszt él. Mindenesetre szakrális értelmű és filozófiai. Erre vall Schubertnek Friedrich Schlegel versére írt A vándor című dala 1819-ből, amely a Goethe-verssel mintha rokon lenne. (Ilyen sorokat olvashatunk: „Mily sugallatos a Hold! Dült dagály, szelíd apály: Benti táj. Tükrén fényesülve látok...”.) Ez a képzelt vidék a vándor hazája, aki alkotói magányában érzi a szabadságot. A kiváló dalénekes, Dietrich Fischer-Diskau magyarul is megjelent könyvében (A Schubert dalok nyomában, Gondolat, 1975) részletesen tárgyalja Schubert vándormotívumait: több dalt komponált a zeneköltő erre a témára, s amint az elemzésekben kitűnik: a Wanderer fantázia nem a Schlegel versére írt lied zenei anyagát, hanem az 1816-ban komponált Der Wanderer motívumát fejleszti tovább. Ennek szövege G. Ph. Schmidt „műkedvelő versfaragótól” származik. A zenetudományt — Diskau is felveti — izgatja a kérdés: hogyan lehet a Fantáziát az iménti dal érzelmvilágának hű visszhangjaként értelmezni? Hiszen komoly ellentmondások vannak például a már idézett „Die Sonne”-sor dal- és Fantáziabeli értelmezésében. Szükséges lenne alaposan megvizsgálni a vándormotívumok jelentését a zeneköltő életében. Alighanem a Fantáziában jelen van a schlegeli versélmény, Goethe költeményének, a Vándor éji dalának (I.) ellentétes (harc és nyugalom) képvilága, amit szintén Schubert zenésített meg. Gyönyörű tablóhoz hasonlíthatjuk a Fantáziát: Turner Odysseusa lép be a távolból s düitrambot énekel, meglátva hazája partjait, vagy egy egyszerű zárandok dala ez? Dalt hallunk, végtelen, szenvedélyektől átjárt dalt, stilizáltan,

éthasonlítva a dalköltő szimfonikus képzeletében. Németh Tamás zongorajátékában „egyetlen” hangot hallotunk, a legfontosabbat, amely kibomlott, túlradt, melódiába öltözött.

*

Bach h-moll miséje 24 tétel — együtt és külön-külön — mindmáig rejtélye a zenetudománynak. Sokszor leírt köz hely s talán az is marad. A „nagy zenék” rejtélye ez, amit csak az „átélésre képes hallgató” tud megragadni, szavak nélkül. Nyugodtan elmondhatjuk: a h-moll mise titka az egész bachi életmű és — a zseniális komponistáké, akik önmaguk törvényeit követve fejezik ki a lényegest, a mindig pontosat.

Elgondolkodtat korunk jeles Bach előadójának és teológusának, Albert Schweitzernek könyve, amelynek közepontjában Bach mint a legnagyobb egyházi komponista áll. Elemzéseiben nem csupán hipotéziseket fogalmaz meg, hanem igazol is. Példáiból kiderül: az egyházi, vallásos jelző egyetemes jelent Bachnál, az emberi természet szoros összeforrottságát a természetfeletti.

Schweitzer, amikor a kantátákat vizsgálva megállapítja textus és dallam elválaszthatatlan egységét, olyan példát is idéz, mint a bünbeesés motívuma: „ha a korál szövege a bünbeesésről szól, az orgonára írt koráledőjátékban állandóan visszatér egy mindig felülről lefelé eső motívum... Ha mármost egy más műben, akár szvit-tételben, mindenféle programatikuss utalást nélkülöző címfelirattal rendelkező darabban előtérbe kerülnek hasonló eső-zuhanó motívumok, biztosak lehetünk, hogy ebben a fűgában, toccatában, prelúdiumban vagy versenyműtételben valamiképpen a bün, a bünbeesés fogalomköre volt a tétel tartalmi indítékainak egyike” (vö. Várnai Péter: Bach egyházi zenéje). S amikor a zenetörténész arról beszél, hogy Bach nagy egyházi műveinek bármelyik részletét akkor is ekkleziasztikusnak éreznénk, „ha szövegét ismeretlen nyelven énekelnék”, azt következtetjük: Bachnál sohasem határolódik el vallásos és profán úgy, ahogyan mi manapság elválasztjuk egymástól a kettőt. Számunkra ez akkor lesz igazán meggyőző, ha elfogadjuk: „más egy remekműnek a megértése és más annak átélése”.

Ha ilyen szemlélettel közelítünk a h-moll mise rejtélyeihez, úgy véljük, fölösleges a kronológiai kérdések pontos

tisztázása az egyes tételeket illetően, s a legnagyobb kérdés: hogyan állt össze szervesen a teljes mű anélkül, hogy a mester akarta volna, mintha máris választ kapna. Valójában hihetetlen egységről kell itt szólnunk, különös „fejlődésnélküliségről”, a fűga életéről, amely kibontja a témát újra meg újra, majd tovagyűrűzik, és végül visszatér eredeti pontjára: beteljesíti önmagát. A misét meghatározzák a fűga-tételek. A „közösség imádságában”, a kórus-részekben találkozunk velük leggyakrabban. Mélyítik és végtelenbe tágtítják a zenei örvenylést. Olykor már alig fér medrében a folyó: az Agnus Dei altária kromatikája „korokon felüli rokona a Schöenberg-kör dallamvilágának”.

A mise másik jellegzetessége a nyugópont. Felejtethetetlenül szólal meg a pasztorál a Glória békeességet óhajtó részletében vagy az énekszólam felülről lefelé hajló íve a Credo „Et incarnatus”-ában. Ugyancsak belső érzékünkre van szükség, ha a feltámadás („Et resurrexit”) népi tánc-ihletésű zenéjét hallgatjuk. Valahol ugyanaz az ösztönösség munkál ebben, mint a hűsvét örömeinek kifejezésében a nép körében: paraliturgikus táncban, amely egyes rítusokban mindmáig jelen van.

Bach ebben a művében nem dramatizál. Már ez a megállapítás is közhely, de ha figyelembe vesszük, hogy a h-moll mise zenei nyelve rendkívül egyszerű, világos, valóban csak a lényegre hagyatkozó, megkockáztathatjuk az állítást megfordítani: éppen ezért drámai. Törvénye nem a kantátáké, passióké, hanem a zenéé, amely végső soron liturgia (csak egyszer már rájönne nek az igazságára a gyakorlatban is!), ahogyan Rilke írja: „hangtűkrözés, minden céltól eloldott s szabad”. A gregoriánus ősi tisztasága ilyen.

Ferencsik János immár hagyományos felújítója lett hazánkban Bach remekművének. Ezúttal az Erkel Színházban vezényelte két alkalommal. Interpretálása mindig izgalmas, elsősorban a mű értelmezése szempontjából. Most is újat nyújtott: részleteiben építette fel a misét, s így minden tétel önálló eszként különült el a többitől anélkül, hogy a teljes egység megbomlott volna. Ezáltal bontakozott ki a liturgia szépsége, amelynek szelleme át- meg átjárta az előadást. S a szövegek gondolati tartalma mindenütt világos kifejezést nyert. A barokk kupolaépítészet nagyszerűen érvényesítette törvényét (közel az éghez és a földhöz), s nem a hangzás monumentalitása vagy a sodró lendület ad-

ta meg ennek végleges formáját, hanem a mű belső struktúrája, amely megint csak érzékelhető, de meg nem fogalmazható. A belső arányt nem kellett tehát hatásosan növelni: a nyugodt tempójú, már-már analízáló értelmezéssel Ferencsik meglelte a mű korszerű előadói stílusát. Mindenekelőtt a belső hangzásképre figyelt.

Ehhez természetesen kitűnő szólistákra is szükség volt. Szerencsésen választott, főleg Andor Éva, Takáts Klára és

Barlay Zsuzsa személyében. Barlay úgy énekelte a legkényesebb altáriákat, hogy azok valójában már nem voltak áriák: muzsika volt — a szó metafizikai értelmében. Tiszta, könnyed éneklés jellemezte a két szoprán szólistát is. Korondy György (tenor) és Gregor József stílusán még érződik: keveset szerepelnek oratóriumokban, ahol leginkább szükség van az egyszerű, pontos éneklésre.

TÓTH SÁNDOR

ROBERT BRESSON ÚJ FILMJE

A Francia Nagykövetség és a magyarországi Francia Intézet rendezésében a MOM Szakasits Árpád Művelődési Otthonában tartott filmbemutatón Robert Bressonnak 1974-ben készült alkotását, a *Lancelot du Lac*-ot vetítették le. A neves francia filmművész ezúttal — Chrétien de Troyes és Robert de Boron nyomán — a XII–XIII. század legendás világát varázsolja elénk, a lovagok zárt, érzelmileg túlfűtött, bajvívó közösségét idézi meg Artus király udvarából. A történet — akárcsak az e korból származó históriák zöme — a mítikus Grál köré fonódik, amelynek birtokában az ember megnövelheti erejét, képességeit, meghódíthatja a végtelent és legyőzheti a halált. Akinek tulajdona a Grál, az a tál, „melyből Jézus áldozott” az Utolsó Vacsorán, az a kehely, amelyben Arimethiai József felfogta a megfeszített Krisztus kiömlő vérére — annak még sikerülhet az eszményi élet.

Artus király a Kerekasztal Lovagjainak egyik legértékesebb tagját, Lancelot du Lac-ot azzal a küldetéssel bízta meg, hogy szerezzé meg neki a Grált. Mordred lovag, Lancelot vetélytársa — aki maga is szeretné elnyerni a királynő kegyét — felfedi Lancelot-nak Guenièvre királynő iránt érzett bűnös szerelmét és ármanýkodásával, gáncsvetéssel igyekszik aláásni a királyi család tekintélyét, gyengíteni Artus király hatalmát. Egy lovagi torna során Lancelot minden ellenfelén diadalt arat, de közben súlyos sebet kap maga is, ami hosszú időre meggátolja abban, hogy a királyi várban megjelenjen. Ezzel szabaddá vált az út Mordred, az áruló előtt. Miután a királynő minden közelését visszautasítja, ráveszi a királyt, hogy hitvesét bebörtönözze házasságtö-

rés gyanúja miatt. Lancelot nemsokára meggyógyul, kiszabadítja Guenièvre-t és testvérharcba keveredve halálosan megsebesíti egyetlen barátját, Gauvint. Az öldöklő küzdelemben végül is hiába áldozza fel magát, hogy visszaállítsa a békét, egységet teremtsen és újra bizalmat ébresszen kölcsönösen mindenkiben — a halálban is hűséges marad szerelméhez és királyához.

A film rendkívül hitelesen ábrázolja a kort, s ebben nemcsak a kitűnő színészek és a korhű kísérezene vannak a rendező segítségére, hanem mindenekelőtt az az aszketikus filmnyelv, amelyhez Bresson következetesen ragaszkodik, jóllehet műveinek nemegyszer hibájául róják föl a tempótlan-ságot, a statikus kamerakezelést. Itt azonban ez a teljesen puritán közlésmód — bár a mélyben szenvedélyek hömpölyögnek, vad lázak lobognak — az emberi érintkezés tartózkodó, szemérmes voltát, a korabeli társasági magatartás kendőző, merev viselkedési formáját tükrözi; a lassú építkezés, a kivárás mindenképpen helyénvaló. Filmje színház és film egyszerre, éppúgy alkalmazza a színházra jellemző akciókat, jelenetekre bontást, a belépés és a távozás hatásos fogásait, a körülírt helyzetek aprólékos elemzését, mint a film képi erejét, a látvány szépségét fények és árnyak esésében, a mozgás folyamatosságának idő- és térbeli távlatát, a festői kompozíciót.

A *Lancelot du Lac* is — mint Bresson többi filmje — a kegyelem kalandja, a tisztaság és az odaadó ragaszkodás drámája, az üdvösség tornácán vergődők tanúságtevése. A cselekmény mintha csak ürügy volna egy emberi konfrontáció, egy számadás lehetőségének bizonyítására, egy fogadalom végigélésének példájára. Mit is jelent a Grál lovagjának lenni? Szüntelen győ-

zelmet önmagunk felett, krisztusi áldozatvállalást, olyan örök emberi kötelek, mint barátság, szerelem, hit és becsület szeplőtlen őrzését és táplálását. A Grál lovagja nem lehet akárci: csak az őszinte, nyílt férfi, a szeretetében is kemény, szótartó, aki mindenkiten testvérét ismeri föl vagy testvérévé akar tenni mindenkit.

Robert Bresson sokan „a filmművészet Pascaljának”, vagy a mozi janzenistájának nevezik spirituális mondanói és világszemlélete miatt. A kiváló filmesztéta, Hegedűs Zoltán így jellemzi őt: „Bresson szerzetesi lélek... Valást — a szó ősi értelmében véve — és

a hetedik művészetet senki Bressonon kívül még nem gyúrta előbb egysébe... A lélek legősibb metafizikai élményeiből csinált filmművészetet. Filmjei a sokaság helyett az egységet, a messzeség helyett a mélységet tükrözik ebből a világból... Aki képes szenvedni mások bűneiért, feláldozni magát valakiért vagy valamiért, akiben van erő megváltani másokat, végül is eljut léteének Golgotáján saját megváltásához. Bresson hőseinek ez a sorsuk... Bresson szerint az egyetlen valódi, művészi ábrázolásra méltó téma, hogy a test igévé lesz” (Filmkultúra, 1967-1).

H. B.

Tájékoztató

Több-kevesebb rendszerességgel csak azokat a külföldi magyar katolikus kiadványokat tudjuk nyomón követni, melyek a földrajzilag hozzánk közelebb eső kiadóknál jelennek meg. A távoli világrészekből legfeljebb egy-egy híradás jut el hozzánk, egy régebben ott élő költő verseskötete, vagy egy mesekönyv, mely a hazájuktól messze szakadt gyerekek számára igyekszik vonzóvá tenni anyáik, apáik nyelvét.

Az európai katolikus könyvkiadás újdonságairól eddig is tájékoztattuk olvasóinkat. Rómában, az elsenstádti Prugg Verlagnál, a bécsi Opus Mystici Corporis kiadónál jelennek meg a legtekintélyesebb, valóban figyelmet érdemlő könyvek. A Herder adja ki negyedévenként a *Mérleget*, mely vitathatatlanul a legjobban szerkesztett, kitűnő informáló katolikus folyóirata a külföldi magyarságnak (nálunk is előfizethető a Központi Hírlapirodánál). A múlt évi negyedik számában például igazi szerző John Dourley C. G. Jung és a jelenkori teológia című tanulmánya, amelyben a szerző Jungnak arra a tételére irányítja a figyelmet, hogy Isten valósága a tudatalatti világban megfigyelhető, s megkísérli összegezni ennek esetleges teológiai következményeit. Hasonlóan égető és időszerű problémára figyelmeztet François Varone is, aki a papi hivatások válságából bontja ki az egyház jövőendő reményégének távlatát.

A Prugg Verlag kiadásában megjelenő *Szolgálat* a hit kérdéseit állítja egy-egy tematikus számának középpontjába. A 27. szám a *Mária, édesanyánk* összefoglaló címet viselte, a 28. *Aszkézis?* címmel jelent meg, már a cím kérdőjelében is éreztetve, milyen nagy viták gyűrűznek korunkban a fogalom értelmezése és életelvé váló emelése

körül. Az előző számban talán Farkasfalvy Dénes kitűnő összefoglalása a legérdekesebb, melyben a zsinat Máriáról szóló tanításait összegzi, az utóbbiban pedig az *Aszkézis és a mai ember* és Paskai Lászlónak *Aszkézis a papnevelésben* című tanulmánya. A legizgalmasabb problémákat kétségtelenül Sánta Máté *Az askézis buktatói* című összefoglalása veti föl.

Érdemes megjegyeznünk, hogy a *Szolgálat* is, a *Mérleg* is rendszeresen tájékoztatja olvasóit a magyar katolikus könyvkiadás újdonságairól és szellemi életünk legjelentősebb eseményeiről, s ezt mindig elfogulatlan őszinteséggel, a párbeszéd nyitottságával teszi, szemben néhány kevésbé elfogulatlan kiadvány tendenciózus híradásaival.

A Prugg Verlag rendszeres könyvkiadói tevékenysége során egyre-másra jelenteti meg izgalmas, korszerű kiadványait. Az *Igészolgálat* évfordulókon elsősorban a papság mindennapi munkáját könnyíti meg, a keresztség és az egyházi rend szentségét megvilágító írásaival és ajánlott beszéd-vázlataival, de hasznos anyagot tartalmaz a temetési liturgiára vonatkozóan is. Második kiadásban jelent meg A. Deeken *Ürögünk, de győzünk* című jeles könyve, mely az öregedés újabban nagyon sokat vitatott problémáját olyan perspektívába helyezi, ahonnan rálátás nyílik Isten terveire és országára, melyet nekünk készített. Egészen kitűnő könyv A. Stögmernak *A Lukács evangéliumról* írt nagyszabású monográfiája, mely szinte elrejtve adja csak a szaktudományos közléseket, annál több elmélkedési anyagot nyújtva a modern embernek (Szabó János fordítása).

A bécsi Opus Mystici Corporis Verlag *Szentévi útavalója* a zarándokok számára készült, elsősorban a lelki elmélyülés céljaira, de imakönyvnek is kitűnően használ-

ható. A könyvecske olvasmányos és imád-
ságos részt tartalmaz. Az előbbiben Tomka
Ferenc A kereszténység legfőbb kérdései és
Lebrecht Életstílus — életelvek című írását
olvashatjuk, az utóbbi kitűnően válogatott ima-
és énekszövegeket tartalmaz. F. Böskle
A moráleteológia alapfogalmairól írott össze-
foglalása rendkívül alapos, a lényegről jól
tájékoztató, inkább alaposan osztályozó,
semmint a mélyre hatoló munka. Solt Jenő
Így értsd a Őszötvetséget! címmel olyan se-
gédkönyvet írt, melyet az őszötvetségi köny-
vek olvasói, a Biblia világa iránt érdeklődők
forgathatnak haszonnal, de jó segítő társa
lehet a gyermekeiket nevelő szülőknek is.

Az emigrációnak talán legtehetségesebb ka-
tolikus költője Tűz Tamás, aki meg-megúj-
uló kétségek között vívja harcát a még telje-
sebb, még művészebben kifejezhető hit igaz-
ságáért. Hova tűntek a szitakötők? címmel
legújabb verseit gyűjtötte kötetbe. Telve fáj-
dalommal, kétségekkel, reményekkel járja a
világot, s igyekszik verseibe foglalni annak
tűnéseit szépségét, hogy rátaláljon mögötte
az egyetemesebb szándéokra. A kötethez a
kitűnő költő, Kemenes Géfin László Halálos
szójáték (külön kötetben is megjelent az
Amerikai Magyar Írók kiadásában) címmel
írt nagyszabású előszót, az utószóban pedig
Tűz Tamás izgalmas önéletrajzi emlékezése-
inek egyik részletét olvashatjuk, mely akár
a megíratlan katolikus magyar irodalomtör-
ténét egyik fejezete is lehetne.

Ewendtné Petres Judith Aranykapu című
meséskönyve az emigrációban született gyer-
mekeknek készült, akik számára szüleik ha-
zája és anyanyelve ugyancsak a mesék kö-
débe vész. Ezért rendkívül izgalmas az írónő
kísérlete, hiszen megtartani akar, erőre
akarja fogni az elszakadni készülő szálakat,
s ezt leleményesen, írói tehetséggel teszi,
valóban kedvet, érdeklődést, vágyat ébresztve
a gyermekekben, hogy megtanulják szü-
leik anyanyelvét.

Nem lenne teljes e beszámoló, ha nem
szólnánk az elismerés és csodálat hangján a
világ távoli részében, Sao-Paulóban élő
Rezek román tevékenységéről, aki hatalmas
nehézségek között, áldozatos munkával hó-
dítja meg Teilhard de Chardint a magyarság
számára. Eddig 25 kötetnyi Teilhard-írást
fordított le és sokszorosított emberfeletti
erőfeszítéssel. Legutolsó magyar nyelvű re-
meklése Teilhard de Chardin Naplójának
tolmácsolása, de bizonyos, mire e sorok
megjelennek, már a bizalmas leveleket is
lefordította. Emellett rendszeresen írja Sod-
ródó Világ című kommentár-sorozatát, amely
Teilhard de Chardin életművének kommen-
tárja, magyarázata, s a szakirodalomban is
páratlan gazdagságú tanulmány-gyűjtemény.
Nem kevésbé izgalmas az a sorozata sem,

melyben a maga munkájáról ad számot
naplószerű hűséggel, fontos gondolatok so-
kaságát vetve föl. (Munkájából rendszeresen
izéltőt adunk, ez azonban természetesen
csak töredékét mutathatja be Teilhard de
Chardin körüli tevékenységének.)

*

A Gondolat Könyvkiadó újdonságai közül
elsőként Helmuth von Glasenapp Az öt vi-
lágvallás című művét említjük, amely az
öt legjelentősebb, etikailag fejlett vallás, a
hinduizmus, a buddhizmus, a kínai univer-
zizmus, a kereszténység és az iszlám tipo-
lóját adja. Az összehasonlító vallástu-
domány módszereivel folytatott vizsgálatát a
szerző nem a hit fényében, hanem kívüli-
állóként, a racionális valláskritika szem-
pontjai szerint végzi, megjegyezve, hogy
„még vallásos álláspontból kiindulva is tart-
hatatlan az a nézet, hogy létezhet olyan
abszolút vallásforma, amelyre valamennyi
embernek törvényszerűen át kellene térnie”.
Sok tanulságos megállapítást tesz, amikor
kiemeli a vallások közös vonásait, külön-
ségeit, feltárja kölcsönhatásaikat és bemutat-
ja az intézmények egymás ellen vívott térítő
és saját tanításainak is legtöbbször ellent-
mondó harcait. — Második, bővített kiadás-
ban látott napvilágot Zolnay László kitűnő
könyve, az Ünnepek és hétköznap a közép-
kori Budán. Mint jól értesült, újkori kalauz
avat be az egykori királyi vár és környé-
kének életébe, hiteles képét nyújtja vallási,
erkölcsi és művelődési viszonyainak, a pa-
loták, klostrok és a városalakók otthonai
belső történéseinek. Külön fejezet ismerteti
az 1974. évi budai szoborlelet feltárásának
eseményeit. — Boros János és Rapcsányi
László Juliánusz barát vándorútját járták
végig, a magyarság múltja után nyomozva,
Vendégségben őseinknél című útirajzukban.
A szovjet-magyar közös kutatások, a régé-
szek, nyelvészek és historikusok legújabb
eredményeit tárják az olvasó elé történel-
mi utakon készült riportjaikkal Nyugat-Szi-
bériától a Kárpátokig, az Urálon innen és
túl tudományos érdeklődéssel, a felfedezők
izgalmaival átélte modern kalandozásaikban.
— Huszár István szociológus összeállítása, a
Korunk értelmisége alatta marad várakozá-
sainknak. Nem tud objektív és árnyaltan
vizsgált szellemi körképet felrajzolni, nem-
csak az összefogó, egységesítő koncepció hi-
ánya miatt, hanem mert sok neves, az ér-
telmiség helyzetét és a különböző értelmi-
ségelméleteket képviselő tudóst, személyisé-
get nem juttat szóhoz. Arról már nem is
beszélve, hogy korunk értelmiségét „ábrá-
zolva”, nem felelkezhetünk meg a keresz-
tény világnézetet valló értelmiségi réteg
Európa-szerte ismert szerepéről.

SOMMAIRE

L'étude *Pâques et évolution* du Prof. László Boda (de l'Académie de la Théologie de Budapest) est une esquisse d'eschatologie évolutionniste, futuriste dans l'esprit de Teilhard de Chardin. L'auteur y entreprend l'analyse de l'espérance chrétienne face à l'avenir absolu. C'est elle qui fait découvrir à l'humanité que sa destinée se trouve promise par la résurrection du Christ à un accomplissement final, à l'échelle individuelle non moins qu'à l'échelle universelle et qu'elle progresse vers cet eschaton futur du cosmos où toute chose se consummera. — Dans son étude, *Károly Doromby* traite de la liberté telle qu'elle est annoncée dans l'Evangile et „qui diffère, par son essence même, de ce qu'on entend en général par liberté. Etre libre, au sens chrétien, signifie avant tout être libre de toute attache par laquelle nous nous trouvons liés une fois pour toutes, donc d'une manière absolue, aux choses de ce monde. Cette situation des disciples de Jésus est, sans doute, de quelque façon paradoxale du fait que — pour reprendre l'expression employée par Jésus dans sa Prière sacerdotale — tout en étant dans ce monde, ils ne sont pas de ce monde. Toute notre existence de chrétien est en fonction de cette distinction.

Etre dans le monde signifie que nous ne pouvons ni ne devons nous tenir à l'écart du monde. Nous avons à l'accepter, à lui apporter notre amour et notre contribution. En même temps, comme nous ne sommes pas de ce monde, il est inadmissible que nous lui soyons assimilés. Il nous est permis d'accepter et de jouir des biens que le monde nous offre, mais tout en gardant toujours une certaine distance. En dernière analyse, c'est là le véritable sens de „la pauvreté en esprit" (Mt. 5:1). Et justement, c'est cette pauvreté en esprit qui constitue la clef de ce que signifie la liberté annoncée par l'Evangile. „Ne craignez pas de ceux qui tuent le corps, mais qui ne peuvent tuer l'âme" (Mt. 10:28) — dit Jésus. Dans quel sens emploie l'auteur de l'évangile ce mot 'âme'? Sans conteste, il veut désigner par là ce qui constitue le fond le plus intime de notre moi, de notre personnalité, en un mot, notre conscience, pour adopter la terminologie d'aujourd'hui. C'est aussi dire par là ce qui fait l'essence de la liberté apportée par l'Evangile: c'est qu'elle dépend en premier lieu de notre état de conscience et non pas des circonstances extérieures.

Aussi est-il certain que notre liberté risque d'être limitée beaucoup plus par notre propre conscience que par autrui. Et précisément, c'est dans notre monde sécularisé, alors que les libertés de l'homme sont si hautement proclamées, qu'on court le risque de succomber à la tentation de valeurs qui ne sont que par trop contestables et de se laisser réduire à leur servitude, voire même à leur esclavage.

La liberté que Jésus promet à ses disciples (Jn 8:32) ne s'acquiert qu'au prix d'efforts personnels. Le monde ne peut ni nous la donner ni nous l'enlever. Il existe cependant une communauté qui peut limiter notre liberté et cela de double façon. Cette communauté est l'Eglise dont nous, en disciples du Christ, sommes membres et qui — si elle reste fidèle à l'esprit du Christ — doit constituer une communauté d'amour. Notre liberté peut se trouver limitée par cette rigueur d'esprit qui suspectant toute divergence de vue en matière des questions religieuses, porte atteinte à l'amour entre frères en la foi. Puis, elle peut être limitée par des prescriptions qui visant plutôt les côtés formels de la vie religieuse, ne sont pas faites pour promouvoir une véritable vie communautaire." — Hans Küng: *L'Office divin a-t-il un sens aujourd'hui?* (Sermon prononcé par le théologien catholique de renom à l'office œcuménique célébré le 1er dimanche de l'Avent 1975 à Tübingen, au temple de l'Eglise luthérienne). — Ferenc Magyar: *Horizons du christianisme — vus de notre pays.* — Ferenc Szabó S. J.: *Henri de Lubac a quatre-vingts ans.* — Dans son article, Péter Hédervári traite

des phénomènes naturels survenus au moment de la mort de Jésus à Jérusalem, d'après le témoignage des évangiles. — János Pogány: *Pourquoi les mathématiques sont-elles difficiles?* (Deuxième partie qui conclut l'étude dont la première partie a été publiée dans notre numéro de Mars.)

Dans „La Galerie“ de VIGILIA, Péter Vasadi présente l'oeuvre de Győző Somogyi, artiste dessinateur.

INHALT

László Boda: Ostern und Evolution; der Autor schildert die evolutive Aspekte der christlichen Hoffnung, in denen „eine solche kosmisch-eskathologische Zukunft sich eröffnet, die nicht nur das universale Schicksal der Menschheit beinhaltet, sondern auch den persönlichen Fortbestand und die Vollendung des Individuums verspricht.“ — Károly Dorombo: Das Freiheitsideal des Evangeliums; in seinem Essay schreibt der Autor unter anderen: ...„es handelt sich hier um einen grundsätzlich anderen Freiheitsbegriff als jenen, den wir im allgemeinen gebrauchen. Frei sein im christlichen Sinne bedeutet zunächst frei sein von jeder Bindung, die uns auf diese oder auf der anderen Weise endgültig, also mit absoluter Gültigkeit an die Welt, an ihre Sachen und Institutionen fesselt. Zweifelsohne ist diese Situation in gewissem Sinne paradox. Es ist die Situation die Jesus in seinem hohenpriesterlichen Gebet so ausdrückt, dass seine Jünger zwar in der Welt, aber nicht von der Welt sind. Aus dieser Unterscheidung können wir unser ganzes christliches Dasein ableiten.

In der Welt sein bedeutet, dass wir uns nicht von der Welt absondern können und dürfen. (Im zitierten Gebet sagt Jesus wörtlich, dass er nicht dafür betet, dass seine Jünger aus der Welt herausgenommen werden.) Wir müssen also die Welt annehmen, sie lieben, ihr dienen. Wir dürfen aber nicht von der Welt sein, also wir dürfen uns mit nichts was von der Welt ist, identifizieren. Wir können alles, was uns die Welt bietet, annehmen und gebrauchen, aber immer nur so, dass wir eine innere Distanz zu den Sachen aufrechterhalten. Das bedeutet eigentlich „arm im Geiste“ zu sein, wie wir es in der Bergpredigt lesen. Und das ist eigentlich der Schlüssel der Freiheit der Christen. „Fürchtet euch nicht von denen die den Leib töten, die Seele aber nicht zu töten vermögen“ (Mt 10,28) — sagt Jesus. Was bedeutet in der Sprachweise der Evangelisten das Wort Seele? Offensichtlich den inneren Kern unseres Seins, unserer Person, unser Bewusstsein, würden wir in unserem heutigen Sprachgebrauch sagen. Womit schon die wichtigste Eigenschaft der christlichen Freiheit ausgesagt wurde: nämlich dass sie nicht von äusseren Umständen, sondern von unserem Bewusstseinzustand abhängt.

Unsere Freiheit kann nämlich nicht nur ein anderer Mensch, sondern noch mehr unser eigener Bewusstseinzustand beschränken. Und gerade die heutige sekularisierte und die Freiheitsrechte so stark betonende Welt bringt eine ganze Reihe von Versuchungen mit sich, die uns zu Diener oder sogar Sklaven von sehr fragwürdigen Werten machen können.

Die Freiheit von der Jesus sprach, ist so etwas, was wir nur selbst für uns erringen können. Die Welt kann sie uns nicht geben und sie kann sie uns auch nicht nehmen. In einer einzigen Hinsicht ist es nicht eine ausschliesslich persönliche Sache, und zwar indem wir als Cristi Jünger Mitglieder einer Gemeinschaft sind, die wir die Kirche nennen, und die nach Christi Absicht in erster Reihe eine Liebesgemeinschaft sein sollte. Diese Gemeinschaft ist die einzige die unsere, von Christus bekommenen Freiheit beeinträchtigen kann. Und sie kann es sogar auch auf zwei verschiedene Weisen: sie kann es durch liebloses Misstrauen tun und sie kann es wenn sie Gesetze vorschreibt, die anstatt ein echtes Gemeinschaftsleben zu fördern als Surrogate desselben Lebens auftreten.“

Hans Küng: Gottesdienst heute — warum? (Ein Konferenzgespräch des namhaften Theologen, die er im Advent 1975 in der evangelischen Kirche von Tübingen hielt.) — Ferenc Magyar: Christlicher Horizont aus der eigenen Heimat gesehen. — Ferenc Szabó SJ: Henri de Lubac 80 Jahre alt. — Péter Hédervári: Naturereignisse im altertümlichen Palästina beim Tode Jesus. — János Pogány: Warum ist Mathematik schwer? (Zweiter Teil des in unserer Märznummer begonnene Essays).

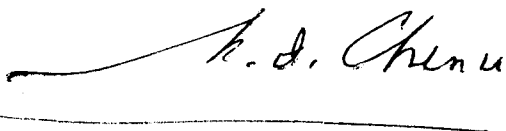
In der Vigiliagalerie präsentiert Péter Vasadi das künstlerische Schaffen des Grafikers Győző Somogyi.

A Vigilia hírei

— A Vigilia 1975 szeptemberi számában köszöntötte a világszerte ismert domonkos tudóst, M. D. Chenu professzort nyolcvanadik születésnapja alkalmából. Megemlékezésünkre Chenu professzor az alábbiakban válaszolt:

Olvastam a Vigilia rólam szóló megemlékezését a hozzácsatolt francia nyelvű összefoglalás alapján. Mélyen meghatva fogadtam ezt a nagyielkűséget, amit irántam, öreg teológus iránt kifejeztek. Nagyon köszönöm a gondolataimmal, törekvéseimmel való együttérzésüket... Magam is atyai-testvéri közösségembe fogadom kedves magyar testvéreim minden reménységét és törekvését...

Tisztelettel és odaadó ragaszkodással

— A Helsinkiben megjelenő finn irodalmi és kritikai folyóirat, a *Parnasso* 1975. évi 4. számában Marja Mustakallo *Evangeliumi Juhászín mukaan* c. cikkében ismerteti Hegyi Bélának Juhász Ferencsel folytatott beszélgetését és irodalmi portrét rajzol a költőről.

— A Bolognában kiadott *CSEO-documentazione* 1975 decemberi (101.) száma leközli Cserháti József püspök „Az egyház dialógusa hazánkban” és Hegyi Bélának „Elő jel a társadalomban” c. tanulmányát, mindkettő a Vigilia 1975 novemberi számában jelent meg.

A *CSEO-documentazione* 1976 februári száma leközölte Goják János *Hivők a szocialista társadalomban* c. cikkét, mely a Vigilia 1976 januári számában jelent meg.

— A Budapest-kelenföldi református egyházközség gyülekezete 1976. február 22-én ökumenikus *Vigilia*-estet rendezett, melyen Nyíri Tamás „Feuerbach és Horkheimer olvasása közben” címmel tartott előadást, Rónay György legújabb verseiklusát olvasta fel. Tóth Sándor a magyar szakrális néprajz feladatairól szólt, Hegyi Béla egy készülő, a Vigiliában megjelenő beszélgetését ismertette a nagyszámú hallgatósággal.

— A belgiumi Leuvenben megjelenő *Documentation sur L'Europe Centrale* 1975. évi 4. száma ismerteti Cserháti József püspöknek a Vigilia 1975 novemberi számában közölt, „Az egyház dialógusa hazánkban” c. tanulmányát.

— A Szent Imre plébániatemplom és egyházközség (XI., Villányi út) fiatal házasoknak rendezett nagybőjti elmélkedésén a Vigilia szerkesztősége közreműködött. Hegyi Béla „A szabad keresztény ember” címmel tartott előadást, Rónay György spirituális ihletésű verseiből olvasott fel. Nyíri Tamás a keresztény szolgálat megvalósításáról beszélt a családban, Tóth Sándor az erkölcsi és hitbéli művelődés korszerű eszközeiről szólt a hívő közösség előtt.

A szerkesztőség közli: Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatóknak találjuk. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Utólagos reklamációkat nem fogadunk el.

AZ AUSZTRIAI ÉS A MAGYARORSZÁGI ATEIZMUS HELYZETELEMZÉSE

1976. január 16 és 18. között magyar és osztrák szakemberek dr. Franz König bíboros, bécsi érsek, a Nemhívők Titkársága elnökének védnöksége alatt megbeszélést tartottak az ateizmus ausztriai és magyarországi helyzetéről. A kétnapos kollokviumot a bécsi egyetem teológiai karának keresztény filozófia-intézete szervezte. Magyarországról Dr. Nyíri Tamás professzor, a Magyar Püspöki Karnak a Nemhívők Titkárságához delegált megbízottja, valamint két munkatársa, Dr. Turay Alfréd filozófianár és Dr. Góják János plébános, Ausztriából három egyetemi tanár és három lelkipásztori-egyházszociológiai szakember vett részt a találkozón. (Dr. Nyíri Tamás bécsi előadását lapunk májusi számában fogjuk közölni.)

A megbeszélésekről a következő rövid összefoglalót adták ki:

1. Az „ateizmus” jelenségét differenciáltan kell meghatározni, mivel
 - a) különféleképpen meghatározott istenképeket
 - b) egymástól nagyon különböző és bizonyult indítékokból tagad és
 - c) különféle pozitív célkitűzések kapcsolódhatnak, illetve ténylegesen kapcsolódnak hozzá.
2. A tanácskozók az ateista indítékú válás- és egyházkritikát a keresztény hitfelfogás nélkülözhetetlen tényezőjének ismerik el, mivel a hívő keresztény nemegyszer hitének és gyakorlatának — amennyiben eltorzult — jogos bírálatát és helyesbítését láthatja meg bennük.
3. A dialógus mint tanulási folyamat kívánatos, ezért folytatni és éleníteni kell.
4. Ahhoz, hogy az egyház jobban megértse, hogyan járulhat hozzá az emberhez méltó élet feltételeinek és megvalósításának humanizálásához, nemcsak kívánatos, hanem szükséges is az ateista partnerrel folytatott párbeszéd.
5. A keresztényeknek és az ateistáknak az így értelmezett humanizálás kérdéseivel kapcsolatos közös, gyakorlati fáradozásai során nem szabad a dialógusnak ideológiai versengéshez (konfrontációhoz) vezetnie, hanem a kölcsönös megértést és a békés megegyezést kell szolgálnia.
6. A két ország helyzetének egybevetése a látókörok lényeges bővülése révén

Somogyi Győző: A Keresztrefeszített
(A művészt Vasadi Péter mutatja be a Vigilia Galériájában, lapunk 264. oldalán)

rendkívül hasznosnak bizonyult az elemző eszmecsere (Forschungsgespräch) szempontjából, ezért kívánatos lenne ezeket a megbeszéléseket folytatni. A résztvevők a „Magyar Tudományos Akadémia vallásszociológiai kutatásának öt éves tervét” e kutatói eszmecsere folytatására nagyon ösztönzőnek vélik.

7. A szocializáció tényezőinek érintett kérdései további vizsgálatot igényelnek. A tudásközlés szempontja, amely a valódi szocializációban uralkodó, a hit személyes elsajátítására elégtelennek látszik. A vallási tudásközlés szükségképpen nagyobb mértékben szorul kiegészítésre a hitnek mint az egzisztenciális tapasztalatokra adott válasznak a szempontja által.